

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITTHIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

STOCKHOLMS KYRKOR

UTGIVNA MED BIDRAG AV
SAMF. S:T ERIK /

BAND III. HÄFT. 1.
KUNGSHOLMS KYRKA
BEARBETAD AV
MARTIN OLSSON

PAPPER FRÅN LESSEBO

STOCKHOLM 1915

KUNGL. HOFBOKTR. IDUNS TRYCKERI-A.-B.

ULRIKA ELEONORA
ELLER
KUNGSHOLMS KYRKA
MED
S:T GÖRANS KAPELL

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

UTARBETAT AV

MARTIN OLSSON

MED STÖD AV KUNGL. VITT. HIST. OCH ANT.
AKADEMIEN OCH SAMFUNDET S:T ERIK

UTGIVET AV

S. CURMAN OCH J. ROOSVAL

STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

FÖRORD TILL STOCKHOLMS KYRKOR.

Samfundet S:t Eriks styrelse, som länge varit betänkt på att igångsätta ett systematiskt arbete för Stockholmskyrkornas beskrivning, vilket arbete dock av brist på lämpliga arbetskrafter måst anstå, har ansett, att denna dess plan lämpligast skulle förverkligas genom ett samarbete mellan Samfundet och det av undertecknade utgivna verket Sveriges kyrkor. Överenskommelse om ett dylikt samarbete har också träffats, varvid Samfundet S:t Erik åt undertecknade uppdragit att leda och ordna undersökningsarbetet och publiceringen av beskrivningarna, under det att Samfundet dels genom bidrag av egna medel, dels genom utverkande av anslag från församlingar och andra åtagit sig att söka bestrida de erforderliga kostnaderna för arbetet inom Stockholm.

Föreliggande häfte utgör det första resultatet av detta samarbete mellan Samfundet S:t Erik och Sveriges Kyrkor. Sistnämnda verk avser att giva enhetligt utförda och i enhetliga former utgivna vetenskapliga beskrivningar över samtliga svenska kyrkor och dessas konstminnen. Rörande detta arbetes allmänna organisation och plan hänvisas till förordet i det år 1912 utgivna första häftet: Sveriges Kyrkor, Uppland, Band IV, häfte 1, omfattande kyrkorna i Erlinghundra härad.

Utgivandet sker landskapsvis med särskild bandindelning inom varje landskap. Stockholm har i detta avseende jämnställts med landskapen. Huvudstadens kyrkor äro stora och innehållsrika, varför de naturligtvis komma att fordra betydligt större utrymme för beskrivningarna än landskyrkorna. Därför komma de större Stockholmskyrkornas beskrivningar i regel att utgivas så, att de bilda särskilda häften. Det är förenat med stora svårigheter att på förhand med full säkerhet angiva planen för Stockholmskyrkornas utgivande, men i stora drag torde den bliva följande:

Band I: Storkyrkan, Tyska kyrkan, Finska kyrkan, Riddarholmskyrkan.

Band II: Klara kyrka, Jakobs kyrka, Johannis kyrka, Stefanskapellet, Adolf Fredriks kyrka, Gustav Vasa kyrka och S:t Matteus.

Band III: Kungsholms kyrka med S:t Görans kapell, Hedvig

Eleonora, Hjorthagskapellet, Engelbrektskyrkan, Oscarskyrkan och Djurgårdskyrkan.

Band IV: Maria och Katarina kyrkor, Sofiakyrkan, Danviks kapell och Skeppsholmskyrkan.

Band V: Smärre kyrkliga byggnader, försvunna kyrkor, kloster och kapell samt slutligen en sammanfattning rörande den kyrkliga konsten i Stockholm.

Att utgivandet börjat med det tredje bandets kyrkor beror därpå, att det på grund av åtskilliga omständigheter varit möjligt att tidigare färdigställa bearbetningen av dessa kyrkor. Utom de här föreliggande beskrivningarna är nämligen även Hedvig Eleonora kyrkas beskrivning i det närmaste slutförd, så att den inom kort torde kunna framläggas. Till beskrivningarnas utförande hava Kungsholms och Hedvig Eleonoras församlingar på framställning av Samfundet S:t Erik anslagit bidrag av respektive 1,000 och 1,300 kronor, varigenom församlingarna kraftigt bidragit till arbetets förverkligande. För detta goda stöd uttalas härmed ett värdsamt tack.

Det här föreliggande häftet är författat av fil. lic. Martin Olsson, vilken å detsamma nedlagt ett synnerligen samvetsgrant arbete, för vilket verket Sveriges Kyrkor är honom stor tack skyldig. Vid utförandet av sitt arbete har han haft förmånen av det största tillmötesgående från vederbörande församlingstjänstemän, Kyrkoherden C. W. Larsson och klockaren Direktör Georg Sandberg, varför vi till dem få uttala vårt värdsamma tack.

Värdefulla upplysningar för arbetet hava godhetsfullt lämnats av Fil. Dr G. Upmark (ang. silverstämplar) och av Grevinnan W. von Hallwyl angående ett par i de Hallwylska samlingarna befintliga ljuskronor, av vilka fotografier benäget ställts till arbetets förfogande, för vilket vi betyga vår tacksamhet, liksom vi till alla dem, som i övrigt underlättat arbetet, få uttala ett värdsamt tack.

Stockholm i maj 1915.

SIGURD CURMAN

JOHNNY ROOSVAL

FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA HÄFTE.

- A. T. A.=Antikvariskt-topografiska arkivet, i Statens Historiska Museum i Stockholm.
 K. A.=Kammararkivet i Stockholm.
 K. B.=Kgl. Biblioteket i Stockholm.
 U. B.=Uppsala Universitetsbibliotek.
 Ö. I. Å.=Kgl. Överintendentsämbetets arkiv i Stockholm.

ULRIKA ELEONORA

ELLER

KUNGSHOLMS KYRKA

I

STOCKHOLM.

Tryckta källor: GJÖDING, O. J., Kungsholms Minne, eller Beskrifning om Kungsholmen, Den Västra Förstaden af Kongl. Residence-Staden Stockholm, Dess forna och nu warande Tilstånd. Sthlm 1754. Citeras GJÖDING. — RÜDLING, J. G., Det I Flor stående Stockholm, Eller Korteligen författad Beskrifning öfver den nu för tiden widt-berömda Kongl. Residence-, Hufvud- och Handels-Staden Stockholm, s. 129—133. Sthlm 1731. — RÜDLING, J. G., Supplement til Thet i Flor stående Stockholm, s. 157—161. Sthlm 1740. — [ELERS, JOHAN], Stockholm. II delen. Sthlm 1800. — LUNDEQUIST, NILS, Stockholms Stads Historia, från Stadens anläggning till närwarande tid. Sthlm 1828—29. — [ROTHLIEB, C. F.], Om Norrmalms Kyrkor. Ulricæ Eleonoræ eller Kungholms Kyrka. Stockholms Tidning 1826 1:sta halfåret nr 42—52 och 2:ra halfåret nr 1—3. Citeras ROTHLIEB. — [WESTIN, JAKOB], Förteckning på Kungsholms Kyrkas Archiv. Sthlm 1840. — FERLIN, P. R., Stockholms stad i juridiskt, administrativt, statistiskt och borgerligt hänseende. I delen, s. 840—849. Sthlm 1854. — LOOSTRÖM, L., om de äldre silfverföremålen i Stockholms kyrkor i Meddelanden fr. Svenska Slöjdföreningen 1884, s. 27—100. Sthlm 1884. Citeras LOOSTRÖM. — SUECIA ANTIQUA ET HODIERNA, fol. 14 o. 26.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: I K. B.: BIÖRN, AND., Een kort Relation om Kongz-Holmen . . . Enfaldeligen fattat af Anders Biörn, fordom Mynt-Inspector Anno 1689. Rålambska saml. nr 144 och 166 in 4:o. Citeras BIÖRN. Innehåller bl. a. en förteckning öfver den första interimskyrkans inventarier. — RÅLAMB, GUSTAF, Stockholms stads beskrifning. Tredje boken. Rål. saml. in fol. Innehåller huvudsakligen avskrivet material ur ovanstående källor. Citeras RÅLAMB. — BROOCMAN, Topografiska samlingar II, fol. 1679, 1687, 1696, 1699, 1702, 1717.

I U. B.: PALMSKÖLDSKA SAMLINGEN, 261 p. 1289 o. följ. — WESTINS SAML. nr 1046 innehåller bl. a. en av Jakob Westin d. ä. († 1829) 1826 författad, huvudsakl. på Gjöding byggd beskrifning öfver kyrkan (citeras WESTIN 1046) samt avskrifter ang. Kungsholmen ur PALMSKÖLDSKA SAML. i U. B. m. m. — WESTINS SAML. nr 1718, 1719 innehåller delar av och anteckningar till en beskrifning öfver kyrkan av Jakob Westin d. y. († 1880. Citeras WESTIN.) Dessutom brev ang. kyrkan och kyrkobygget, inventarieförteckningar för åren 1794, 1849, 1852 och 1863 m. m. samt en av J. Westin upprättad förteckning öfver gåvor till kyrkan. (Citeras GÅVOR).

I A. T. A.: WESTBECK, GUSTAF, »adj. Past. ad Ulr. Elon.», Förteckning på Adelige Grafwar som finns uti Ulricæ Eleonoræ Kyrkia uti Stockholm samt hvilka der ligger begrafna. Ms från 1700-talets förra del. Citeras WESTBECK. — FÖRTECKNING å alla inom Ulricæ Eleonoræ Församlings kyrka och kyrkogård ifrågavarande Ålderdoms märken dat. Sthlm d. 4 okt. 1830. Citeras INV. 1830. — Dessutom en

del skrivelser ang. olovligt nedtagande av kyrkans målade fönster och nedsmältning av en äldre kyrkklocka (1882—83), ang. försäljning av div. äldre inventarier m. m.; slutligen en del tidningsurklipp.

I Ö. I. Å.: 1 blad pappersritn.: »Project till Utan Trappa» av J. E. Rehn (osign.), stadf. d. $\frac{21}{8}$ 1792. (Orig. i k:ans arkiv); 1 blad pappersritn.: Ö. I. Å:s förslag till tornbyggn. av 1804 (osign.); 1 blad pappersritn.: Förslag till tornbyggnad (1805) odat. Sign. Jakob Rijf; 3 blad pappersritn.: Förslag till tornbyggnad av G. af Sillén 1805, därav två »i Gothisk styl»; 1 blad pappersritn.: Förslag till tornbyggnad »i likhet med den af Grefve Tessin upgifne ritning Som i Grefve Dahlbergs värk förvaras» (av P. W. Palmroth), osign., stadf. d. $\frac{15}{8}$ 1806; dessutom 1 bl. konceptritn. till denna. 1 blad pappersritn. till orgelfasad, sign. C. G. Blom C:son 1830 (utförd). 4 blad vävkopior: »Ritn. till förändr. af fönster, portar m. m.» av F. G. Dahl, stadf. d. $\frac{21}{7}$ 1882. 2 blad vävkopior visande kyrkans utseende före 1882 (av F. G. Dahl), osign. (origin. i k:ans arkiv). 1 blad vävritn. till nya bänkar, sign. Fritz Eckert 1891 (ej utförd). 1 blad vävkopia: ritn. till väggpanel och trappräcke, sign. Fritz Eckert 1891, stadf. d. $\frac{10}{7}$ 1891. 1 blad vävkopia till begravningskapell, sign. Aron Johansson 1908, stadf. d. $\frac{29}{1}$ 1909. 10 blad uppmättningsritningar (vävkop.) av Axel Lindegren 1913; 6 blad ritn. (vävkop.) till restaurering av Axel Lindegren, stadf. d. $\frac{14}{8}$ 1914; 1 blad (vävkop.) skiss till dekore-ring av valv och väggar av Filip Månsson 1914.

I STOCKHOLMS STADS ARKIV: UNMAN, J., Samling af bidrag till Stockholms stads krönika 1801—1900. Citeras UNMAN.

Kyrkans arkivalier förvaras samtliga i församlingshuset. Konsthistoriska uppgifter finnas i följande: Sockenstämmoprotokoll 1816—64 (KI, 1—4), Kyrkstämmoprotokoll från 1865 till nuv. tid (KII, 1—20), Kyrkorådets protokoll från 1676 till nuv. tid (KIII, 1—41), Byggnadsräkningar 1672 (LI, 1—2), Kyrkoräkenskaper från 1677 till nuv. tid (LI, 3—216), Dubbletter av kyrkoräkenskaper 1754—1833 (LI, 217—296), Inventarieförteckningar 1768—94 (N, 1) från 1881 till nuv. tid (N, 2—22); Kungsholms kyrkas handlingar till 1848, 5 bd (O, 1—5), innehålla handlingar ända från församlingens tillkomst till 1848 såsom kungl. och andra brev, kontrakt, inventarieförteckningar för åren 1685, 1694, 1695, 1696, 1700 och 1750, koncept till avgående skrivelser, ritningar o. d. Ritningarna äro: 7 blad ritn. till kyrkoherdehuset dat. 1772, osign. (O 2, 140); 1 blad »Designation af Kyrkoherdebostället» dat. 1773 (O 2, 147); 1 blad »Förslagsritning till scholhus» dat. 1774 (O 2, 167); 2 blad »Förslag till påbyggande af Scholhuset» dat. 1789 (O 3, 34); 1 blad ritning till järngrindar, dat. 1808 (O 3, 80); 1 blad ritn. till nuv. altarpopsatsen »författad 1817 af Gjörwell» (O 3, 148); 1 blad »Project till Trappa utanföre Ulricæ Eleonoræ Kyrka», dat. 1772, av J. E. Rehn, osign. (O 5, 8); 1 blad »Project till Ny Predikstol uti Uldrika Eleonora Kyrka författad 1817 af Gjörwell» (O 5, 27); 1 blad »Project till Orgelverk i Kungsholms kyrka Författadt af P. Z. Strand», odat. (O 5, 62); 1 blad »Ritning till nytt orgelverk af C. G. Blom C:son 1830» (O 5, 63). Förteckning över handlingar och ritningar finnes i WESTIN, Kungsholms kyrkas arkiv (se tr. källor). Kyrkans donationshandlingar (O, 11). Dessutom finnes en portfölj innehållande ritningar från 1800-talets senare del, nämligen 4 blad »Kungsholms Kyrkas utseende före reparationen» sign. G. Dahl (= G. Dahl) 1882; 4 blad »Ritning till förändring af fönster, portar m. m.» av G. Dahl 1882, osign. o. odat. Dessutom div. ritn. till bänkar, gasbelysning, värmeledning m. m. — I kyrkans arkiv förvaras slutligen GALLERIUS, JONAS, Een kort berättelse om Kongsholms eller Ulricæ Eleonoræ kyrka och Försambling, författad A:o 1692 et 1693 ms in fol. (Citeras GALLERIUS.)

Församlingens historia.

Kungsholmen kallades under slutet av medeltiden Ledherne eller Lidherne, senare Lidharnö. Ledherne gård tillbytte sig herr Sten, Gustaf Wasas faders morbror, av Lasse Budde och hans hustru Sigrid för ett stenhus i Stockholm. Senare tillhörde Ledherne svart- och gråbrödraklostren och helgeandshuset och kallades Munkelederne¹

Fig. 1. Plan över Kungsholmens östra del 1753. Efter karta i Gjödings Kongsholms Minne.

Plan der östlichen Teile der Gemeinde Kungsholmen in Stockholm im J. 1753.

¹ GJÖDING s. 6–8 efter uppg. i Palmsköldska saml. i U. B. I kyrkans arkiv finnas av J. Peringskiöld vidimerade avskrifter av 3:ne brev angående Lederne. 1. Matis Odgisslasson och hustru Ingeborgh Gregerssdotter gåfvobref till Gråbrödraklostret i Stockholm på »Öfra Ledherne, som är then samme bye närmast ligger Stokholm och i Solne Sokne», dat. »Stokholm 1439, nästa Torsdaghin för S. Lucæ Evangelistæ Dagh.» 2. Ingeborg Gregerssdotter och hennes son Greges Mattisson, Riddare, gåfvobref »till Gråbrödra, Closter i Stokh. på ith Goths Ortr. mindre än VII öres land jordh, liggiandes i Öfre Lidherne näst Stokh. i androm Bynom i Sudra ändanom ok i Solne Sokne», dat. »Stokh. 1453 nästa Tijsdaghin apter S. Francisci Dagh.» 3. Göstaf Karlssons, Riddare och Lagman i Uppland, gåfvobref, till »Gråbrödhra Closter i Stokh. på II Gardha som liggia näst uthan för Stokh. som kallas Lidharnö», dat. »Stokh. 1475 om St Michels affthon.» Brevnen äro med förändrad stävning tryckta hos GJÖDING s. 10–21.

Fig. 2. Kungsholms kyrka från sydväst före rivning av kyrkogårdsmuren utmed Parrmätaregatan.
Die Kirche von Südwesten mit der jetzt abgerissenen Friedhofsmuer an der Strasse Parrmätaregatan.

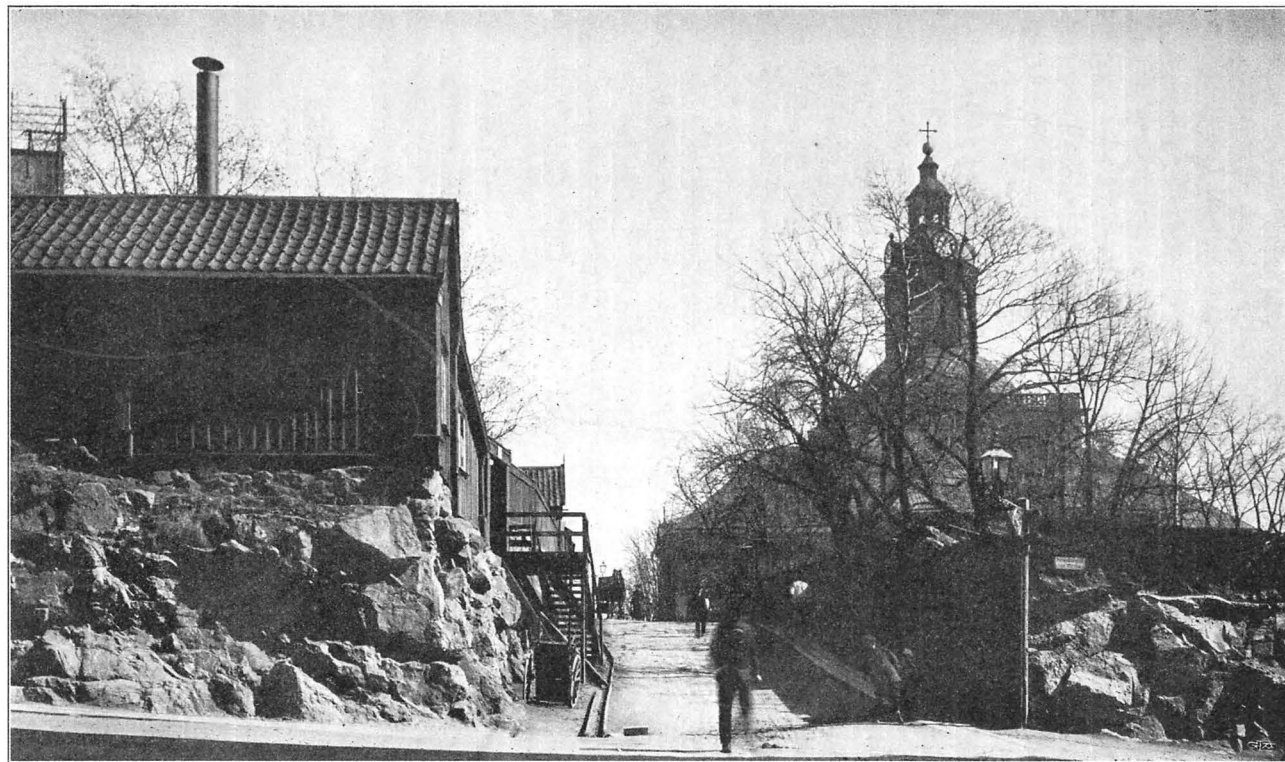

Fig. 3. Kungsholms kyrka från nordväst före Bergsgatans utvidgning.
Die Kirche von Nordwesten, vor der Modernisierung der angrenzenden Strassen.

eller Munklägret.¹ Om uppkomsten av namnet Kungsholmen meddelar GJÖDING, att vid invigningen av församlingens äldsta träkyrka kyrkoherde Jöns Terserus i sin predikan »talte om Munke-namnet, som denne Holme hade, beprisandes högel. de forna Höglofligste Swerges Konungar, hwilka genom sin Christeliga nit detta namnet ur Sverige mycket afskaffat och utplånat». Han uttalade den önskan, att holmen måtte kallas Karls holme. Konung Karl XI svarade härpå, att »efter Riddar-Holmen ligger här wid Staden, och Drottning-Holm ett stycke här ifrån hwarföre må icke Kungs-Holmen ligga däremellan».

Lidharnö hörde av ålder till Solna socken. År 1529 lades Solna och därmed också Munklägret av Gustaf Wasa genom brev den 30 juli detta år till S. Nicolai församling. »Wij unne och gunstligen tillåte at Solna Kyrkio med alla Kyrkio-Herrens ränta liggia här efter til Stockholms Kyrkia».²

Genom drottning Kristinas privilegiebrev av den 23 maj 1636 avsöndrades Solna åter från S. Nicolai och blev självständig församling. Munklägret hörde då åter till Solna, tills det år 1643 lades under S. Clara. Då S. Jacobs församling avsöndrades från Clara, skedde delningen så, att »hwad som är belägit Östan om Brunckeberg ifrån Torget, det skulle höra till S. Jacobs Kyrcka; men hwad som är belägit ifrån Torget på Wästra sidan, med samt de som bodde på Kongsholmen, skulle lyda til S. Clara och där sin Gudstjänst förrätta.»³

»Anno 1671 gingo Kongs-Holmens Ledamöter med underdånödmjukaste Böne-skrift til Högstsalig Konung Karl XI om en Kyrkas uprättande därstädes» (GJÖDING), och genom kgl. brev av d. 22 mars 1671 fick Munklägret tillstånd att bygga egen kyrka och bilda egen församling.⁴

Samma år lägges Solna socken som annex under Kungsholmen. »Til desto bättre underhåll och beqwämlighet för then Pastore, som nu eller i tilkommande tid tijt förordnas kan, hafwa Wi welat läggia Solna Kyrckia och Sockn, som strax ther hoos och

¹ Uppkomsten av namnet Munklägret förklaras av Gjöding därmed, att holmen varit munkarnas begravningsplats. Som bevis härför anför han, att när tomten, som 1754 tillhörde »Kyrko Wården, H. Ålderm. Jonas Rahm för 30 år tillbaka upgrafdes, blefwo många Lass med människjo-ben dädan förde», samt att man 1754 för icke länge sedan funnit »lämningar af en lik-kista och den dödas allefwor».

² GJÖDING efter TEGEL, Hist. Gust. I. s. 256 och 259.

³ NORDBERG, J. A., S. Claræ Minne. Sthm 1727, s. 179.

⁴ »K. M. öpna Breff för Munklägers Kyrkia». Origin. i kyrkans arkiv.

i näigden belägen är, under samma Muncklägers Kyrckia och Pastorat, at hon härefter som en Annexa dertill lyda och höra skall. Här alla som wederbör hafwa sig att efterrätta, och icke här emot görandes i någon måtto nu eller i tilkommande tijder.»¹

Den 5 mars 1818 ansöker Kungsholms kyrkoråd hos Kgl. Maj:t, »att Bromma Pastorat måtte Kungsholmen warda tillagdt».²

Samma dag Kungsholmen erhöill tillstånd att bilda egen församling avgick ett kungligt brev till Överståthållaren i Stockholm, vari denne befalldes att överlägga »med Borgmästare och Råd och förmå dem nu strax och uthan drögzmähl til bemelte Kyrckia och dertill tienlige Kiörkiogårdh een beqwämlig Platz at uthsee». Härvid uppstodo olika meningar angående lämpligaste platsen. Några ville, »at hon skulle byggas mitt uti orten såsom ofvan före Ant. Bruns gård³ hwilcken trackt war mäst bebodd» (GJÖDING efter BRÖRN). »Högwälborna Fru Grefwinna Christina Brahe, lät sig förmärcka, at hon wille göra en ansenlig påkostnad, om Kyrckan på andra sidan om Qwarnberget anlagd blef, hwarest Fru Grefwinnan hade sitt hus⁴ men de flestes röster föllo ut at Wantmakeri-Platsen⁵ wore därtill tjenligast.» (GJÖDING efter BRÖRN.) På denna plats låg ett trähus tillhörigt »Salig Slorffs enka», vilket inköptes av Magistraten, varefter såväl detta som tomten skänktes till församlingen. Fastebrevet är daterat den 15 jan. 1672 (GJÖDING). Förberedande arbete för kyrkobyggnaden påbörjades redan 1671, och till interimskyrka inreddes det ovan omtalade trähuset.

I maj 1673 påbörjades arbeten med grundläggningen, och den 10 maj detta år lades högtidligen grundstenen till kyrkan. GJÖDING meddelar härom: »Herrar Öfwer-Directeurer wid Kyrcko-byggnaden, Hans Excellence Herr Christer Horn och Hof-Cancelleren Hr. E. Gripenhielm, woro här tilstädes, med Pastor och de förnämsta Ledamöter af Församlingen. Hans Excellence C. Horn framtog en penning och öfwerlämnade Murmästaren Mårten Hack, hvilken Murmästaren lade under den första Sten i grundwalen, under samtel. Högre och Lägre Åskådares innerliga Bön til den nådige Gudén, at som denne byggnad til hwilken nu grunden lades war

¹ Kgl. brev d. 13 okt. 1671; tryckt hos GJÖDING. Solna synes ha varit annex till Kungsh. förs. till kyrkoh. Lilles död 1685.

² Konzept i kyrkans handl. Detta blev likväl icke beviljat.

³ Antoni Bruns gård var den sista hörngården vid Torget i kv. Vattuormen Nr VII (GJÖDING).

⁴ Vid nuvarande Kungsholmsbron. ⁵ Kyrkans nuvarande plats.

ämнад til et HERrans Tempel, i hvilket Hans H. Namns ära med tiden skulle utspridas; at Hans Gudomeliga Almakt och Nåd wille detta nu påbegynta Kyrekoarbete wälsigna, lyckelig fortgång förläna och låta skyndsammast fullbordat warda. Härpå lästes: Fader vår etc. och så fortsattes murningen.»

Arbetet fortskred sakta, och först 1688 var kyrkan i så färdigt skick, att den kunde invigas. Invigningen utfördes 2 dec. 1688 av ärkebiskopen Olaus Svebelius »uti Hans Kongel. Majestäts Konung Karl XI, Hans Kongel. Maj:ts Högtärade Fru Moders Riks-Enkedrottningen Hedwig Eleonoræ, så ock Samtel. Kongel. Rådens närvaro och biwistande» (GJÖDING). Redan föregående år hade konung Karl XI befallt, att kyrkan skulle kallas Ulrika Eleonora. »Nu såsom hos Oss samma Församlingz Ledamöter Underdånigst anhållit, att wij uthi Nåder wille bewärda samma Kyrckia med något särdeles nampn, och effter ett gammalt Christeligt bruk och sedwenjo, tillåta Den samma HErranom helgas och inwijas; Altså hafwe wij i Nåder till sådan Församblingens Underdånige Begieran samtyckt, och förklara här medh att samma Kyrckia skal effter vår Högt-Ellskelige Gemähls nampn kallas Ulrica Eleonora.»¹

Kyrkogård och klockstapel.

Kungsholms kyrkogård, som har rektangulär form, upptager nu hela kvarteret Ulrika (fig. 4).

Kyrkogårdens ursprungliga yta var mindre än den nuvarande. Östra delen upptogs av trenne tomter tillhörande enskilda personer. I linie med dessa var fråntaget en tomt till boställe åt komministern. Kyrkogården har sedan vid olika tider tillökats med delar av dessa tomter. 1763 tillades »klockareboställets trädgård». 1790 tillades den återstående delen av samma boställe och 1859 komministerboställets hela tomt. Efter 1800-talets mitt upptog kyrkogården »hela kvarteret med undantag av en liten gård, f. d. smedsbostället i nordvästra hörnet» (WESTIN).

1909 avskars en remsa av kyrkogården på västra sidan, genom Parmmätaregatans utvidgning.

Platsen var enligt många uppgifter ursprungligen »oländig, bergig och vattensjuk», varför stora påfyllningar tid efter annan ha

¹ Kgl. brev d. 23 apr. 1687. Origin. i k:ans arkiv.

måst verkställas. Den ligger nu högre än omgivande gator på södra, östra, västra och en del av norra sidorna. På vissa delar av norra sidan ligger däremot gatan högre.

Planering av kyrkogården påbörjades samtidigt med kyrkobygget 1673, och 1675 omtalas sprängning och bortbrännande av sten. »Dessinen på kyrkiogården medh grafwarnes afritning skall (1677) med första anställas», och 1679 anmäles, att Mathias Spierler¹ åtagit sig att uppgöra ritningen.

»1694 d. 14 Jan. war Kyrcko-Rådet tilsammans, och då accorderades med Bönder ifrån Bromma Sochn, som påtogo sig at föra grus och sand från Brunkeberg öfwer isen för 4 öre Kop:mt Las-

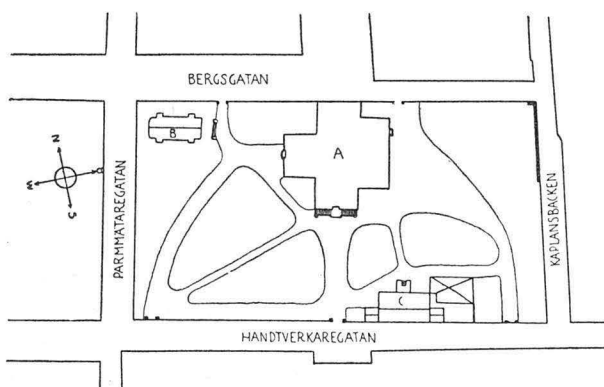

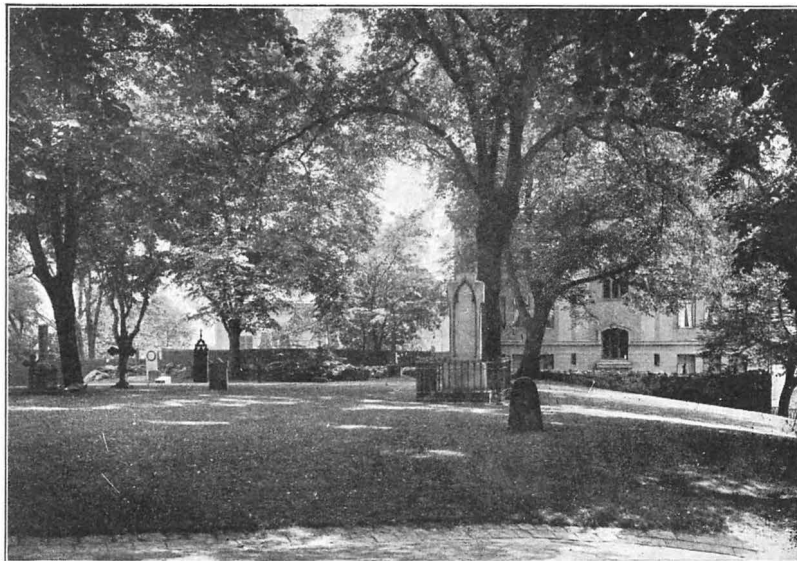
Fig. 4. Kungsholms kyrka. Plan av kyrkogården.
A. kyrkan, B. gravkapellet, C. det forna fattighuset.
Plan des Friedhofes.

set; och at sådant måtte riktigt tilgå feck Jon Död-gräfware befallning at hafwa et stundeligt inseende och hålla mot dem karfwestock. För sitt besvär feck han af Kyrckan en half Daler om Dagen» (GJÖDING).

Fyllningsarbetena fortsattes under hela 1700- och 1800-talen. Särskilt åren 1770, 1799 och 1823—1828 påfylldes stora massor bark och jord.

Kyrkogården var under 1600-talet beväxt med lövträd. Vid första träkyrkans invigning 1672 säges, att kyrkogården »war betäckt med Folek alt up til Ekarna» (GJÖDING). Ett par av dessa ekar kvarstodo ännu vid mitten av 1800-talet (WESTIN). 1677 fick klockaren tillåtelse att plantera tvenne träd vid kyrkogårdsporten.

¹ Om Spierler se s. 40.

Gen. Lit. Anst. foto. 1914.

Fig. 5. Kungsholms kyrka. Kyrkogården. I mitten Vitalis gravvård.
Der Friedhof.

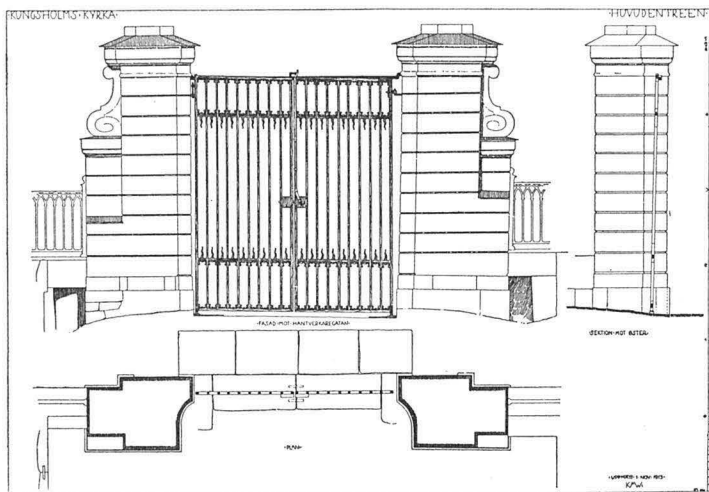
Mot slutet av 1700-talet tyckes kyrkogården ha varit ganska trädfattig. 1791 planterades några träd på västra delen av kyrkogården, och efter denna tid förekomma planteringar mycket ofta. Så planteras 1801 14 lindar och rönnar, och åren 1825 och 1827 ut-sattes 134 st. askar och andra lövträd.

De nuvarande breda gångarna, utförda under senare hälften av 1800-talet, lämna gravstenar naket stående i den trafikerade gången.

På kyrkogården utmed Hantverkaregatan var förr en brunn. Den upptogs och stensattes 1673. 1859 blev den på polisens be-gäran avstängd såsom hälsovådlig.

Kyrkogården omgives nu på alla sidor, utom i nordöstra delen mot Kaplansbacken, av ett staket av gjutjärn i gotiserande form, vilande på en sockel av granit (fig. 6). Detta staket började upp-föras 1818, då Samuel Owen¹ »skänkte och förärade ett staket med tjenliga postamenter af Gjutit Jern» mot Hantverkaregatan. Staketet är gjutet i Owens gjuteri. 1860 uppsattes ytterligare 265

¹ Owen, Samuel, mekaniker, industriidkare, f. $12/5$ 1774, † $15/2$ 1854, byggde de första ångfartygen i Sverige. Han ägde ett hus på Hantverkaregatan mitt emot Kungsh. kyrkogård. En minnestavla är uppsatt över honom på detta hus.

K. M. Westerberg delin. 1914.

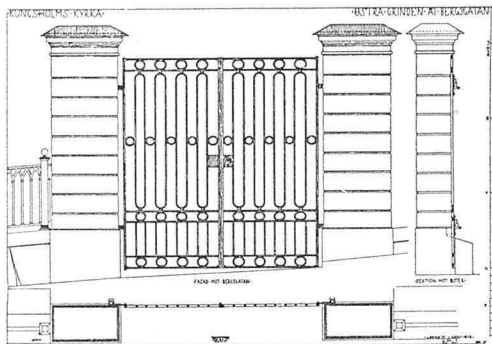
Fig. 6. Kungsholms kyrka. Mellersta kyrkogårdsporten på södra sidan.
Mittleres Tor auf der südlichen Seite des Friedhofes.

fot staket av samma utseende utefter Hantverkaregatan och en del av Kaplansbacken. Övriga delar av staketet uppsattes 1909.

Längs norra delen av Kaplansbacken begränsas kyrkogården av en mur av skolad gråsten i bruk, en rest av den mur, som fordom omgav kyrkogården. Detta är nu den enda bevarade rest av de murar, som omgivit Stockholms kyrkogårdar. Muren saknar numera avtäckning. Den avslutas åt söder, där järnstaket vidtager med en murpelare av tegel och huggen sandsten. Pelaren är nu förfallen, men har haft samma utseende som kyrkogårdens grindstolpar (se fig. 8). Den uppfördes 1860.

De äldsta uppgifterna om kyrkogårdens inhägnande nämna ett plank. Ett sådant uppfördes 1672—73. 1694 börjar planket att på norra sidan ersättas med en mur. Sten erhöles genom sprängning på kyrkogården. Arbetet utfördes av dalkarlar. Muren kalkslogs och avtäcktes med bräder.

Trots flera förslag och beslut (1702, 1707) fortsattes murbygget först 1740—41. Men så småningom uppfördes mur runt största delen av kyrkogården. Östra sidans norra del och västra sidan begränsades emellertid ännu 1849 av ett plank. Sagda år lades stenmur utmed Bergsgatan och Kaplansbacken, och följande år uppfördes mur även på västra sidan. Dessa murar nedrevos först 1909.

K. M. Westerberg delin. 1914.
Fig. 7. Kungsholms kyrka. Kyrkogårdspört
på norra sidan.
Nördliches Friedhofstor.

Kyrkogården har 5 ingångar med murade grindstolpar, 3 på södra och 2 på norra sidan, stängda med grindar av smitt järn. Den mellersta ingångens stolpar vid Hantverkaregatan äro helt av sandsten med volutprydda tillbyggnader av tegel på sidorna och enkel avtäckning av plåt (fig. 6). Förr ha de varit krönta med urnor av sandsten (jfr

fig. 9). Denna kyrkogårdspört har förr »varit på Riddarholms Kyrkogård midt för bron». Den är troligen samma port som den mästare »Gert Blom Steenhuggare» 1663 uppsatte å norra kyrkogårdsmuren vid Riddarholmskyrkan.¹ Den uppsattes på sin nuvarande plats 1809, sedan den erhållits i gåva (ROTHLIEB).

Övriga ingångar ha grindstolpar av putsat tegel. Den sydöstra ingångens stolpar krönas av kulor av gjutet järn. De övriga ha förr varit prydda med sandstensurnor (fig. 9).

Den sydvästra porten uppfördes 1782 och kostade »med murar på sidorna till spruthuset och bagareboden 1,000 dlr kmt». De båda norra (fig. 7) uppfördes år 1808. Den sydöstra (fig. 8) uppfördes 1860 efter ritning av ark. J. Åbom.² Dess grindar, utförda av D. Nygren, äro numera nedtagna och förvaras i en källare under kyrkans kor.

År 1679 hade kyrkogården troligen endast två ingångar. Detta år blevo nämligen »båda» kyrkogårdspörtarna försedda med grindar av trä. Grindarna »gjordes ånyo» 1691. »1702 den 11 maji wardt i Kyreko-Rådet beslutit at järngaller skulle göras wid alla Kyrekoportar, at Creatur måtte ifrån Kyreko-gården utestängas som upprifva de dödas Lägerställen» (GJÖDING).

Den mittersta porten åt Hantverkaregatan uppfördes av sten 1748 och kostade, täckt med engelskt bly, 1199 dlr 10 sk. Den ersattes 1809 med den nuvarande.

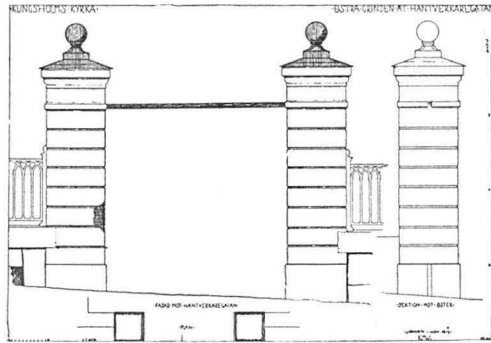
¹ Riddarholmskyrkans räkensk. 1663 K. A.

² Åbom, J. F., arkitekt i överintendentsämbetet, f. ³⁰/₇, 1817, † ²⁰/₄ 1900.

Utom kyrkan, som är belägen utefter kyrkogårdens norra sida, ligger i dess nordvästra del ett gravkapell (fig. 10 o. 11), uppfört av putsat tegel under tak av plåt efter ritningar av arkitekten Aron Johansson, stadf. d. 29/1 1909. På dess plats var klockstapeln fordom belägen. På södra sidan längs Hantverkaregatan ligger några kyrkan tillhöriga mindre byggnader, församlingens forna fattighus m. m., med gatunumret 6 vid Hantverkaregatan (fig. 12). Dessa byggnader ligger i tomtgränsen och ha ingång från såväl gatan som kyrkogården. Sitt nuvarande utseende har huset sedan 1860-talet, då det genomgick en ombyggnad under ledning av arkitekt J. F. Åbom.¹ Det är ett gott exempel på byggnadskonsten under 1800-talets mitt. 1879 »blef i April månad en gammal magasinsbyggnad i hörnet af Hantverkaregatan och Parmätaregränden nedrifven» (UNMAN). Dess utseende är obekant.

»Anno 1674 upsattes Klockstapeln, och däruti ett stort Uhr-Wärck med Perpendickel, - - - och Wisare-tafla. En Klocka låntes at arbetarena måtte höra hwad tiden led, på hwilken hammaren slog, till dess en större Klocka kunde förskaffas. Detta var desto nödigare, som man eljest hwarcken Helge- eller Sökne-dag, då Storm och Wästan-Wäder war, kunde höra Stads-Klockorna och wiste tiden» (GJÖDING).

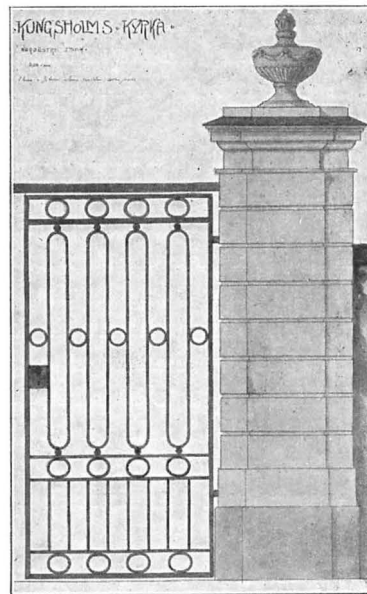
¹ Om Åbom se s. 12, not 2.

K. M. Westerberg delin. 1914.

Fig. 8. Kungsholms kyrka. Östra porten i södra kyrkogårdsmuren.

Östliches Tor auf der Südseite des Friedhofes.

A. Roland delin. 1903.

Fig. 9. Kungsholms kyrka. Norra kyrkogårdspörtens tidigare utseende (jfr fig. 7).

Frühere Gestalt des Friedhoftores Fig. 7.

GRAVKAPELL.

KLOCKSTAPEL.

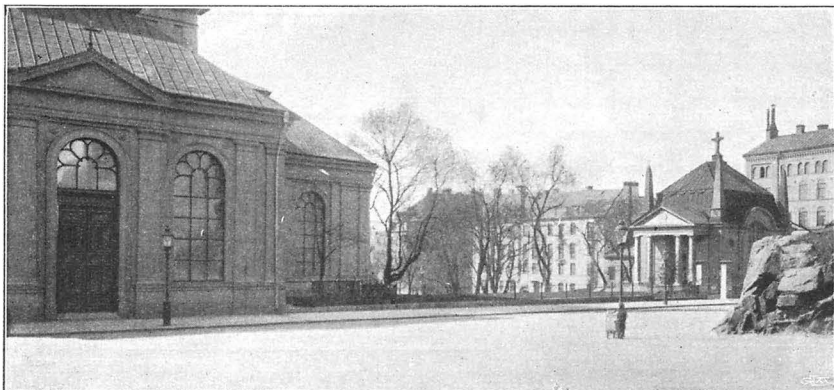

Foto. C. Preinitz 1914.

Fig. 10. Kungsholms kyrka. Norra fasaden och gravkapellet.
Nördliche Fassade und die neue Begräbniskapelle.

Stapeln uppfördes på höjden vid Klockstapelsgränden, nuv. Parmmätaregatan, mitt för västra kyrkoportalen, av tornbyggaren Anders Olofsson. Ritningen var uppgjord av Mathias Spieler.¹ Stapeln är synlig å den starkt schematiserade bilden ur Suecia-verket (fig. 28). Dess närmare utseende är obekant.

Urverket, som uppsattes »efter Riks-rådet Gripenhielms² vilja», var förfärdigat av Anders Jansson Grek från Mariefred för 1100 dlr kpmt och 7 veckors förtäring. Medlen härtill åstadkommos genom frivilligt sammanskott.

Stapelns syntes likväl för svag och rörde sig vid ringningen med en 1677 uppsatt liten klocka (se s. 115). Församlingens deputerade rådfrågade därför arkitekten, om den kunde bära tre klockor. Stapeln blev då 1679 förstärkt med bjälkar och järn. Dessutom byggdes »en kammare ikring urverket». Även åren 1705, 1719 och 1747 omtalas stapel-reparationer. Sedan kyrkan fått torn och klockorna flyttats över i detta, blev klockstapelns »såsom icke längre behöflig» 1810 såld för 30 Rd. B:o och nedtagen.

I stapeln hängde 1754 trenne klockor. Två av dessa äro ännu bevarade och beskrivas å s. 113 o. f.

Interimskyrkor.

FÖRSTA INTERIMSKYRKAN.

Som tillfällig gudstjänstlokal under den tid kyrkobyggandet pågick inreddes ett förut å kyrkotomten liggande trähus, vilket inköptes från And. Slorffs änka. Detta hus var beläget i hörnet av

¹ Om Spieler se s. 140. ² Edmund Gripenhielm se s. 17, not 1 o. s. 44.

Hantverkaregatan och Kaplansbacken med långsidan utefter den förstnämnda gatan (WESTIN). Det förändrades för sitt nya ändamål 1672. Övre våningen inreddes till kyrka. »Mellanväggarna blefwo uthuggne i öfre våningen, och en bred trappa giordes från kyrkogården dit up; i nedre våningen tilreddes trenne kamrar för Kyrke-Herden, förutom en Studerkammare öfwerst; näst intil i nedre våningen bereddtes en Kammar för Cappellanen och den yttersta til et Schole- rum». (GJÖDING efter BRÖRN).

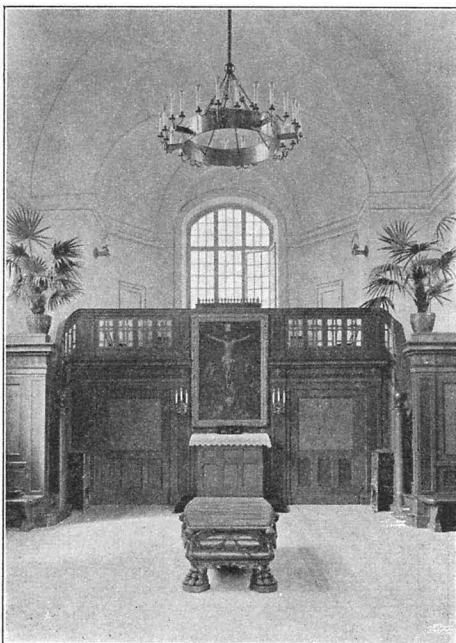

Foto. Gen. Lit. Anst. 1914.

Fig. 11. Kungsholms kyrka. Gravkapellets inre.

Inneres der Begräbniskapelle.

Altare och predikstol uppsattes samtidigt, det förra klätt med rött kläde. Yttertaket omtäcktes med näver, och rummet invigdes till kyrka av ärkebiskop Lars Stigselius den 8 sept. 1672. Till invigningen kom »en så stor Samling af Folck tilhopa så at Doctorn (Jöns Terserus) måste hålla Prädikan i Swalan¹ - - - På Kyrkogården sattes stolar och bänkar, och platsen war betäckt med Folck alt up til Ekarna.» (GJÖDING).

Följande år blev kyrkan invändigt försedd med tapeter² och målade, varjämte byggnaden utvändigt rödfärgades. 1679 väcktes förslag om takets höjande. Detta blev emellertid aldrig utfört, emedan byggnaden nedbrann genom våld den 20 nov. 1679. (BRÖRN.)

»Anno 1676 den 25 Dec. blef af Handelsmannen Herr Jochim Green förärat en kostelig och hel färdig Regal³» (GJÖDING).

Kyrkan hade 1676 20 bänkar på manfolks- och 27 på kvinn- BÄNKAR. folkssidan. Om dessa bestämdes, att »den första på manfolkssidan

¹ = svalen; troligen en svalgång i övre vän. löpande längs husets sida och utgörande förbindelseled mellan de olika rummen.

² Troligen målade tapeter.

³ Regal, en slags liten flyttbar orgel med uteslutande tungstämmor.

Fig. 12. Kungsholms kyrka. Församlingens forna fattighus vid Hantverkaregatan.

Das alte Armenhaus der Gemeinde.

ändalängs med fönstren avtogs och skulle alltid vara i beredskap för de Rikens Råd som bodde eller hade gårdar i församlingen. Den andra som var byggd av Gen.-major Fleming bestämdes för honom samt de unga Baronerna Gripenhielm och andra av lika Condition, 2:ne avtogos till fribänkar och de återstående 16 med 91 rum uthyrdes». Med kvinnfolksbänkarna förfors på motsvarande sätt. »För kif, träta, stötande eller slagsmål i bänkarna», vartill »qvinfolken ofta gjorde sig skyldiga», skulle pliktas »lika med hvad som i håfwarne uppbars den efterföljande söndagen».

INVENTARIER. Av denna äldsta kyrkas inventarier finnes intet bevarat. En förteckning över kyrkans tillhörigheter meddelas här nedan, citerad ur BIÖRN.

»Inventarium på de saker och Ornamerter uti Kongs-
holms Trä Kyrkia. Anno 1672.

Sölfwer.

1. Kanna Schirförgylt och drifwit arbete om 80 lodh å 15 —
efter Jürgen Warenbürgz wärdering, af hans Ex:z H. [Edmund]
Gripenhielm¹ gifwen för de dlr 300 smt hans Ex: hade i Kyrkio
Collectbooken inskrifwit.

1. Stoor Kalk med Pateen förgylt wägit 38 lod af Iürgen Waren-
bürg giord och såld för 15 — lodet löper 142½ D af Kyrkio-
medlen betalt.

1. Sockenbudz Calk med pateen förgylt om 10 lodh af Jnspek-
toren Lars Bengtson² föräkrat. Den 30 Nov. 1672.

1. fyrkantig förgylt ask med ett Crusifix på låket till oblaters
inläggande, af H. Commissarien Johan Pontin skiänkt.

Theen.

1. par stora Liusastakar som Hans Hindrik Hoff och hans
hustru förährade. Den 2 Nov. 1672.

1. Skåhl till Barns Christning, af Mr. Fyt Kanngiutare gifwen
den 29 Decemb. 1672.

Mä-singh.

1. Liuse Crona med 10 pijper. Jtem

1. par Liusarmar med drifwit arbete och uthprenat gifwarnes
Nambn, som Mest:r Anders Schultz Garfware och hans hustru gif-
wit den 31 octob. 1672.

1. Par Lius Armar med drifwit arbete och gifwarens Nambn
Cammereren Petter Ramel d. 2 Nov. 1672.

2. Par Liusestakar med drifwit arbete och försilfrade, som
Bärtell Kröger och hans hustru förährade d. 24 December 1672.

1. Par Liusplåtar med drifwit arbete och försilfrade af Bärtell
Krögers Stifsohn gifne den 24 December 1672.

Håfwer.

1. Håf af rött Plÿs med sölfwer galloner och en förgylt sölf:r
Kläckä wid skaftet fäst, af Inspect. Lars Bengtson² gifwen den 6
sept. 1672.

¹ Edmund Gripenhielm, f. ²⁴/₃ 1622, † ¹⁵/₁₂ 1675, friherre till Örneholm i Kex-
holms län, Herre till Espesholt, Zimmershoff och Skediga. Karl XI:s lärare, riks-
och kansliråd.

² Se s. 44.

Kläder.

1. Linnet altare Kläde sydt med Silfwer och Silke. Jtem
 1. Duke Kläde med blått silke sytt, föräbrat af hans Ex:z H. Edmund Grijpenhielm¹ d. 16 Sept. 1672.
 1. rött altarkläde af attlask med gulltråder öfwerlagt och påsydt. Jtem
 2. st. kalkekläden med sölf[er] och gull sydde gifwit af Jnspect. Anders Biörn² och hans hustru d. 18 Sept. 1672.
 1. Altarekläde af randigt Sijdentyg med en Kappa därtill sydt med färgat silke. Jtem
 1. Altar Duuk med Knytning föräbrat af Sal. Jakob Putesons Enkia H. Ingebor Peers Dotter d. 6 octob. 1672.
 1. Kostelig Mässhake af blommerat Sölfwer Duuk med stora gull och Sölfwer Spetzar Korswijs, samt smalare runt omkring heele Mässhaken, hwilken den högwälborna Jungfru, Jungfru Agneta Gyllenstierna³ till Gudz Nambs ähra och denne Kiyrkiotiensts prydnad förährade d. 17 Marty. 1673. hwilket i denna Nya församlingen blif[er] den högbem: Jungfru till ewärdelig åminnelse och beröm.

8 al. swart Kläde à 1 dlr.	}	Kiöpte aff kiyrkiomedlen 672.
5 d grofre à 5 dlr.		
6 st. Stohlar med rött Kläde		

Böcker.

1. Upsala Psalmbook och Handbook på hwilken war församlingens Nambn med förgylta bookstäfwer af Kiyrkiherden Mag. Jon. Lille⁴ gifne d. 18 Sept. 1672.
 1. Svensk Bibel in folio utj förgylt band där på Församlingens Nambn; och Inspect. Anders Biörns,² som den förährade d. 18 Septemb. 1672.
 1. Dito in folio med Mässingzbeslag af Mäst Daniel Ram Berfwere förährat, den 8 Octob. 1672.

Aff Trä.

1. Ekeskrijn wäll beslaget, af herr Tygemäst. Wälborne H. Samuel Örn⁵ skiänkt den 16 Sept. 1672.

¹ Se s. 17, not 1. ² Se s. 44, not 5.

³ Agneta Gyllenstierna af Lundholm, »Kongl. Hoffröken; Lefde ogift 1665».

⁴ Se s. 96.

⁵ Samuel Örn, f. ²⁹/_s 1623, † ¹⁷/_s 1693; tygmästare i Stockholm och faktor öfver alla kronans faktorier.

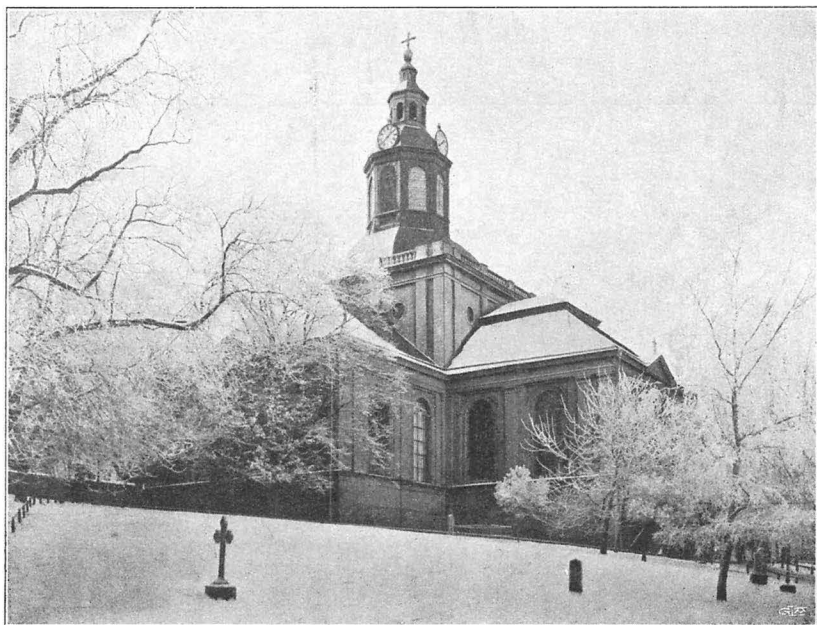

Fig. 13. Kungsholms kyrka från sydväst.
Die Kirche von Südwesten.

1. Stor swart Ekekista wäll beslagen at förwara Kiyrkioskruden utj, gifwen af Jnspect. Anders Biörn¹ d. 18 Sept. 672.

1. Swartmalt foot till Timmeglas på Predijkstohlen där på twenne timmeglas, det ena om en half, det andra om en heel Timma, af Jnspect. Lars Bengtson gifwet.

Detta alt förspordes sedan blefwet med hela Träabygningen igenom en olyckelig wådeeld den 20 Novembris 1679 beklagligen omkommit.»

Sedan den första träkyrkan brunnit, förrättades gudstjänsten från nov. 1679 i en Öfwerste Lieutenant Reinhold von Liewen tillhörig träbyggnad vid Hantverkaregatan, nuvarande Lasarettets tomt² (WESTIN). Denna lokal förhyrdes från mitten av april 1680 mot en årlig hyra av 300 dlr. kmt. om året. Övre våningen inreddes till kyrka och den undre till bostad för kyrkoherden. Kyrkan var för liten för att kunna rymma församlingen, varför 1684 en läktare uppsattes för 55 dlr. Samtidigt gjordes 12 nya bänkar.

ANDRA INTE-
RIMSKYRKAN.

¹ Se s. 44, not 5.

² Gjödning uppger, att huset tillhörde hovkanslern E. Gripenhielm (s. 17, not 1).

Foto. Alnberg & Preinitz 1914.

Fig. 14. Kungsholms kyrka från söder.
Die Kirche von Süden.

Foto. Almqvist & Pretinitz 1914.

Fig. 15. Kungsholms kyrka från sydost.
Die Kirche von Südosten.

En tavla, föreställande Kristus på korset, skänktes 1685 av ✓ Mäster Anders Lorentz och uppsattes som altartavla i kyrkan (se s. 54). 1686 gjordes ytterligare bänkar såväl på läktaren som i kyrkan. Bredvid trappan, som gjordes ny, uppsattes ett skjul med bänkar för folket att sitta under och höra predikan. Denna gudstjänstlokal användes, tills den nuvarande kyrkan invigdes 1688.

Denna kyrkas inventarier överflyttades till den nuvarande och behandlas i samband med denna.

Nuvarande kyrkobyggnad.

Beskrivning.

PLAN OCH
MATERIAL.

Kyrkan, vilkens plan (pl. II) utgör ett regelbundet grekiskt kors, är uppförd av putsat tegel på sockel av huggen sandsten¹. Över mittkvadraten har den ett kupolkrönt torn. I vinklarna intill östra korsarmen är på norra sidan en tillbyggd sakristia (1820) och på södra sidan tvenne gravkor, uppförda omkr. 1734 och 1835.

VÄGGAR.

Kyrkans väggar äro med undantag av ett par mindre förändringar i östra korsarmen helt uppförda under en byggnadsperiod, åren 1673—88. Invändigt äro väggarna uppdelade i väggpelare och fyllnadsväggar, med väggpelarna skjutande in ett stycke i rummet. Mittkvadratens hörnpelare, som upptaga trycket från valvet över mittkvadraten och uppbära tornet, äro mycket grova; likaså väggpelarna i korsarmarnas yttre hörn, i vilka finnas rundbågiga öppningar för trappor, dels till läktarna dels till vinden. Samtliga pelare avslutas upptill med en enkel list. De mellersta väggpelarna på korsarmarnas långväggar ha på den mot mittkvadraten vända sidan en 15 cm. djup och 85 cm. bred urtagning räckande nedifrån och till listverket vid pelarens krön. Väggpelarna äro uppförda samtidigt med väggarna. Härom säges nämligen 1754 (före tillkomsten av valven), att »den försigtige Murmästaren Hack har så anlagt pelare till hwalfwets understödjande att de stå jämte muren och sidorna, så att de ej hindra wid Guds Ords åhörande» (GJÖDING). Av hörnpelarna i östra korsarmen, som fordom upptagits av sakristior, är dock den sydöstra, i vilken trappan till vinden går, uppförd 1757 i samband med valven. Detta är synligt från den inuti pelaren befintliga trappan, där den vit-

¹ Grunden är av gråsten tagen på platsen. Sandstenen till sockeln köptes från Frötuna sn. i Roslagen och från Åland. Kalken till bygget togs från Åland, Livland och Dagö.

limmade putsen kvarsitter på vissa delar av väggen. Möjligen är också den nordöstra pelaren tillkommen senare än väggarna. Denna pelare ombyggdes 1820 »till likhet med den hvori tornttrappan går».

Utvändigt äro väggarna uppdelade medelst pilastrar, vilka motsvara väggpelarna i interiören. Pilastrarna uppbära ett entablement, bestående av arkitrav, fris och kornisch. Mitt på korsarmarnas gavlar brytes kornischen av frontoner. Dessa utfördes vid en reparation, som kyrkan undergick 1882, då dess yttre fick sitt nuvarande utseende.¹ Ursprungligen var fasaden uppdelad med lisener, men dessa förändrades till pilastrar vid samma reparation.

Ytterväggarna äro putsade och oljemålade i gulbrun färg. På östra gavelväggen utfördes 1882 en dekoration, bestående av trenne insänkta fält för inskriptioner ang. kyrkans historia samt av uppbyggligt innehåll².

Kyrkan täckes av år 1757 uppförda valv, vilande på murpelare och mellan dessa slagna kraftiga gördelbågar (pl. III). Mittkvadraten täckes av ett stort, lågt och tryckt kryssvalv. Korsarmarnas valv äro uppdelade i tvenne ok, det inre med kryssvalv, det yttre med ett slags stjärnvalv. Samtliga valv äro slagna på stick och ha från översidan synliga strålar. Tegelmått: 29—30 × ? × 6,5—7 cm. Vad som möjligen delvis orsakat den tryckta formen är, att det gamla yttertaket torde ha fått kvarligga, under det valvet inslagits. Takresningen sades vara »med den försiktighet gjord, at hwalvet kan byggas fast kyrkan är täckt, när luckor göras, genom hvilka man wid byggnaden får tillräckeligt ljus.» (GJÖDING).

Östligaste valvet i östra korsarmen ombyggdes och förändrades 1820, så att valvkapparna fingo brantare stigning. Förändringen, som avsevärt störde valvets utseende, utfördes med anledning av den nuvarande altartavlans insättande.³

¹ Ritningarna till denna förändring äro utförda av prof. F. G. Dahl och stadf. d. 21/7 1882.

² I södra fältet lagens tavlor, omgivna av 5 stjärnor. Därunder inskr.: »Sänd o Gud ditt ljus och din sanning att de leda mig och föra mig till ditt heliga berg och till din boning ty en dag i dina gårdar är bättre än eljest tusende.» I mellersta fältet under ett där befintligt rundfönster en frukt- och lager-girland av målad gips. Därunder inskr.: »År 1673 blef grunden lagd till denna kyrka. År 1882 blef kyrkan Renoverad.» I norra fältet kors omgivet av fem stjärnor. Därunder inskr.: »Kommen till mig i alle som arbeten och ären betungade Jag vill vederqvicka eder och i skolen finna ro till edra själar. — Jag är vägen, sanningen och lifvet.» Inskr. med guld på grund av mörkbrun puts.

³ Om valvets tillkomst, se s. 46.

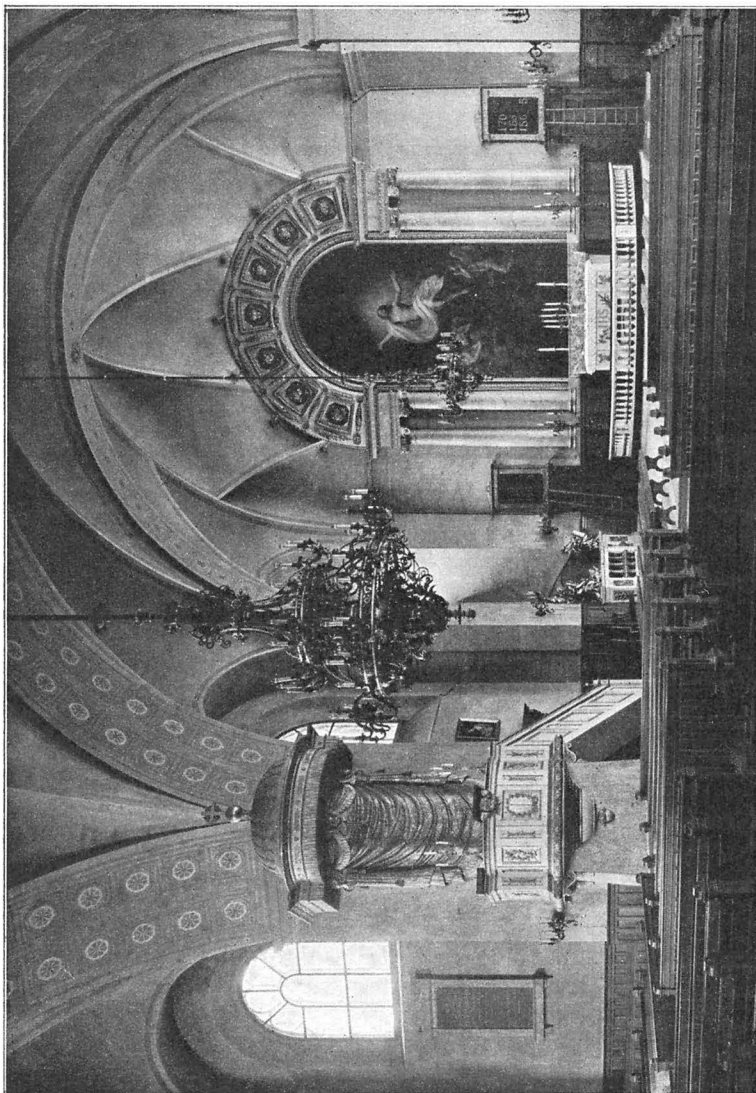

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 16. Kungsholms kyrka. Interiör mot öster.
Inneres gegen Osten.

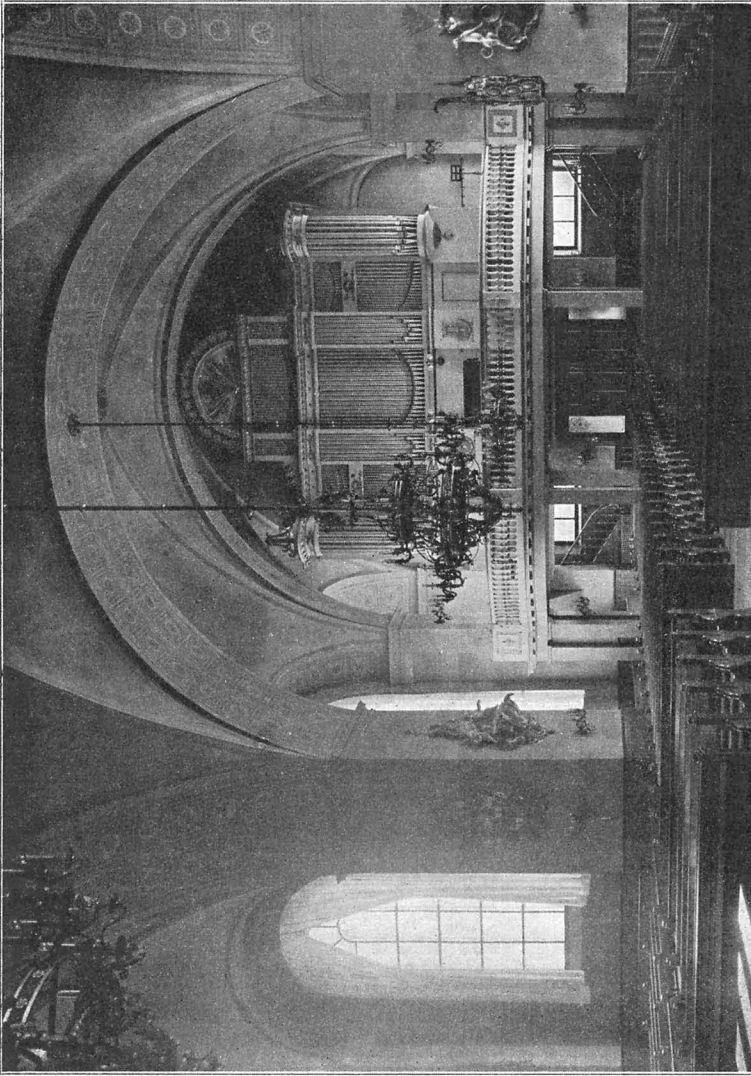

Foto. Gen. lit. ansl. 1914.

Fig. 17. Kungsholms kyrka. Interiör mot väster.
Inneres gegen Westen.

Kyrkan var ursprungligen tänkt med valv av tegel. Av brist på medel kunde dessa icke utföras förrän 1757. Före sagda år hade kyrkan valv av trä. Dess utseende obekant.

Valv och väggar äro sedan 1891 avfärgade med gulbrun kalkfärg; gördel- och sköldbågar äro dekorerade med band av schablonerade rosetter, inskrivna i kvadrater, och på väggarna är upp-linierad en kvaderindelning. Färgerna äro svart, rött och blått på gulbrun botten. I valvhjässan över mittkvadraten finnas »fyra förgylta Cherubim omgifna af ett ljusblått moln förfärdigat af Bildhuggaren Georg G. Thoman.¹» »Förgyllningen gjordes af modelleuren Johan Hultman». 1820 beslöts, att »Glorian i taket» skulle »såsom väl gjord bibehållas och förgyllas».

Före 1891 var kyrkan vitlimmad invändigt och hade så varit ända från sin anläggning.

GOLV. Kyrkans golv är av trä, enligt uppgift vilande på höga bockar för att förhindra, att golvet angripes av svamp. Endast i västra och södra ingångarnas vindfång är golvet av plansten. Golvet i östra korsarmen ligger 40 cm. (3 steg) högre än kyrkans golv för övrigt. I äldre tider var golvet av sten, och en väsentlig del av golv-ytan upptogs av talrika gravhällar (se s. 105 o. f). Under golvet finnas ännu gravar, de flesta murade.² Stengolvet borttogs troligen 1867 i samband med inledande av värmeledning.

DÖRRÖPP-
NINGAR OCH
DÖRRAR.

Kyrkan har tre ingångar, de södra och västra äro av rektangulär form med enkel sandstensomfattning. Den norra korsarmens dörröppning är rundbågig och dess omfattning behandlad alldeles såsom fönsternas; dess övre del utgöres också av ett fönster. Över västra ingången finnes en cirkelrund nisch med en oljemålad Petrus-byst, troligen av gips.

Ingångarna stängas med trädörrar förfärdigade 1882, målade i ekfärg. År 1826 voro »kyrkans alla dörrar kopparklädda». (ROTHLIEB). Så var troligen det ursprungliga tillståndet.

SÖDRA YTTRE-
TRAPPAN.

Av ingångarna ligger den västra i kyrkogårdens plan och har framför sig ett par planstenar av sandsten; den norra ligger högre än kyrkans golv, och en trappa leder från densamma ned i kyrkan. Till södra ingången leder en hög dubbeltrappa av huggen sandsten, utförd 1792—94 efter ritning av hovintendenten J. E. Rehn³.

¹ Georg Gottlieb Thoman, se s. 54, not 3.

² Uppgifter om dessa finnas i Westins saml. 1719 i U. B. och i Inv. 1830 i A. T. A.

³ J. E. Rehn, f. 18/5 1717, † 19/5 1793, arkitekt, gravör. Origin.-ritn. finnes i k:ans arkiv. Approberad d. 31/3 1792.

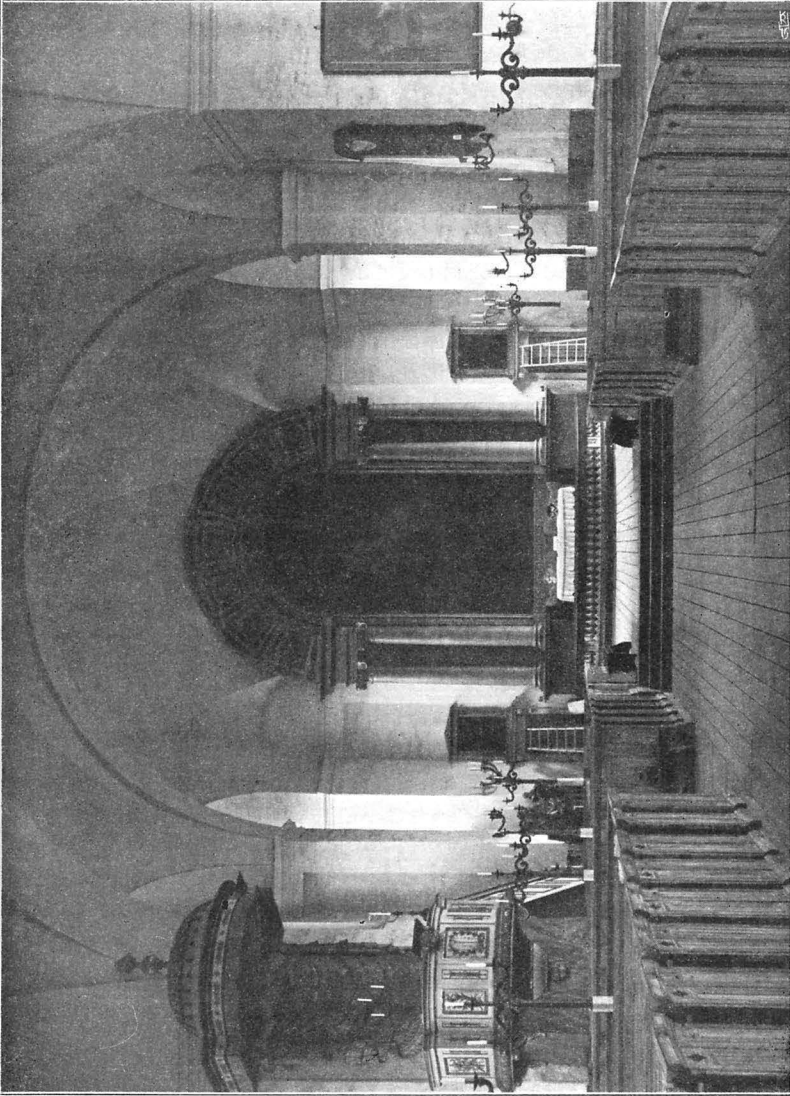

Foto. Lindahl.

Fig. 18. Kungsholms kyrka. Interiör mot öster före förändringen 1891.
Inneres gegen Osten vor der Veränderung im J. 1891.

Under trappan är en källare, fordom använd till bisättningsrum. Över den dit ledande dörren, som är klädd med järnplåt, är in-
hugget årtalet MDCCXCII.

Denna trappa föregicks av en dubbeltrappa av trä. 1715 säges, att södra yttertrappan »som är af trä betäckt med bräder med uppgång på båda sidor, innan och utan panelade och försedd med fönster, är alldeles förfallen.» 1766 framhålles, att »i stället för trätrappan med ett gammalt skjul öfver borde en af sten uppföras».

FÖNSTERÖPP-
NINGAR OCH
FÖNSTER.

Kyrkan har 22 rundbågiga fönster. På östra och södra gav-
larna finnes ett runt fönster, och ett mindre rundbågigt sådant fin-
nes över norra ingången. Av dessa fönster äro de 22 rundbågiga
ursprungliga, ehuru de fått sin form starkt förändrad — de
voro till år 1882 rektangulära —, samt det östra rundfönstret. De
båda övriga upptogos 1882. De 2 fönstren på östra korsarmens
norra vägg och det sydligaste på norra korsarmens östra vägg
igensattes till sina nedre delar, då kyrkan år 1820 fick en ny
sakristia, som delvis täckte dessa fönster. Östra korsarmens
rundfönster är, sedan kyrkans nuvarande altartavla 1820 upp-
sattes, icke synligt inifrån kyrkan. Samtliga fönster ha bågar och
spröjsverk av gjutet järn. Dessa bågar insattes i samband med
fönstrens förändring 1882. Till sagda år hade kyrkan rektangulära
fönsteröppningar på utsidan, omgivna av insänkta, rundbågiga om-
fattningar (fig. 35). I dessa fönsteröppningar sutto i smidda järn-
spröjsar målade glasfönster, skänkta till kyrkan 1688 av skilda gi-
vare. Rester av dessa fönster finnas bevarade och beskrivas å s. 34.

YTTERTAK.

Korsarmarna ha brutna vattentak med fall åt tre sidor, be-
klädda med svartmålad järnplåt på takstolar av trä.

Vid kyrkans byggnad gjordes ett enkelt tak av bräder. Detta
skulle enligt planen täckas med järnplåt. Av brist på medel fick
därmed anstå. 1754 täcktes taket första gången med järnplåt,
varvid stadgades om »plåtarnas anstrykning trenne gånger med olje-
färg ofwan och under».

TORN.

Över mittkvadraten reser sig tornet, vars nedre del är av tegel
och vilar på kraftiga avlastningsbågar, slagna mellan mittkvadra-
tens hörnpelare. Avlastningsbågarna täcka valvens gördelbågar,
men äro skilda från dessa genom ett mindre mellanrum. Denna
del av tornet prydes med lisener och rundfönster och avslutas
med en balustrad med dockor av gjutet järn (fig. 13). På detta
fyrzijdiga stentorn vilar en åttasidig kupol av kopparklätt trä, krönt
av en lanternin i flera avsatser, överst prydd med glob och kors

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 19. Kungsholms kyrka. Interiör mot söder.
Inneres gegen Süden.

i förgylld koppar. Tornets träkonstruktion framgår av pl. III. I lanterninen hänga kyrkans klockor. Ovan ringkammaren är ett urverk med fyra tavlor, uppsatt 1883 av F. V. Tornberg. Detta föregicks av ett vid tornets byggnad uppsatt verk, förfärdigat av urmakaren Magnus Sellberg. Rester av detta, bland annat vackra, förgyllda visare, finnas på kyrkans vind.

Tornet är uppfört åren 1809—10 av slottsbyggmästare J. Fallstedt efter en av P. W. Palmroth¹ utförd ritning, stadf. d. 15 aug. 1806 (fig. 34). Som förebild till denna ritning har tjänat ett stick i Sveciaverket, vilket återgår på Mathias Spielers ritning.²

Enligt den fastställda ritningen skulle tornet hava tre »durchsikter» över varandra, men dessa blevo igensatta, »det nedre för att däri uppsätta klockorna, det mittersta (som nu är öppet) för att tjäna till rum för tornväktarne och det översta, emedan öppningarna voro för små att beklädas med koppar.» Enligt ritningen skulle tornet prydas endast med glob och kors. Men några av församlingens medlemmar, som ansågo, att en »hane»

¹ Palmroth, P. W., f. omkr. 1765, † 1825, fänrik, arkitekt, konduktör i Överintendentsämbetet. Han var dotterson till den bekante målaren Guillaume Taraval.

² Om tornets tillkomst och olika förslag till detsamma se s. 48 o. följ.

icke finge saknas, sammansköto »vid brandsynsmiddagen 1809 på källaren Mäster Anders» för detta ändamål 184 Rd 10 s 8 r. B:o. En av givarna »fästade wid sitt bidrag som ett wilkor att det icke skulle blifwa någon bondtupp utan en herrgårdstupp». Med anledning härav gjordes den alltför stor. Den vägde 6 Lpd. 7 skpd. Den var gjord av »kopparslagareåldermannen Olof Lodin efter ritning af Hofmålaren Swedman» och hade »updrifna fjädrar öfwer hela kroppen och skärten» (WESTIN). 1825 »framställde kyrkorådet förslag om tuppen skall nedtagas eller säkrare fästas att ingen olägenhet skulle befaras.» Bifölls det förra. Skulle såsom kyrkorådet fann förmånligast försäljas.

SAKRISTIA. Kyrkans nuvarande sakristia uppfördes 1820 i hörnet mellan norra och östra korsarmarna med längdriktningen efter den senare. På denna plats låg förut en källare, vilken uthyrdes till privatpersoner. Sakristian är en enkel, låg tegelbyggnad, utvändigt putsad liksom kyrkan, täckt med plåttak, indelad i två rum, täckta av kryssvalv. Invändigt äro väggarna panelade. Golv av trä. Till sakristian finnas tvenne ingångar, en från kyrkans östra korsarm och en från kyrkogården. De fyra rektangulära fönstren äro försedda med järngaller. Sakristian var 1826 (och 1830) »försedd med ett litet Altare och Altare disk; inrättat för gamla och sjuka som efter skriftermålet vilja Communicera och i synnerhet om vintertiden ej kunna afbida Gudstjenstens slut. Altare Taflan föreställer Christi korsfästelse¹ och är gifven till kyrkan af Stadskamreraren Johan Andersson den 20 Majj 1690» (WESTIN 1046).

ÄLDRE SAKRISTIOR. Denna sakristia föregicks av tvenne 1820 nedrivna sådana, belägna i östra korsarmen bakom altaret. Fig. 21 återger en rekonstruktion med ledning av Karlstads domkyrkas² sakristior före dessas ombyggnad av E. Palmstedt³ (jfr fig. 22 o. 23). GRÖDING uppgiver om sakristiorna, »at den til höger wid Funten» (södra sidan) användes »at förwara allahanda Kyrkans tillhörigheter uti, såsom bårkläder o. m. s. Den til vänster är den wanlige Sakerstigan i

¹ Härmed avses Anders Lorentz tavla Kristus på korset (se s. 54). Inv. 1830 uppger även att så är.

² Kungsholms kyrka och Karlstads domkyrka visa så stora likheter, att det är troligt, att den förra i ganska stor utsträckning tjänat som förebild för den senare. Karlstads domkyrka är uppförd 1724—30 av den tyskfödde Kristian Haller. Denne blev murmästare i Karlstad och uppförde efter egen plan domkyrkan därstädes.

³ Palmstedt, Erik, arkitekt, f. 1741, † 1803.

Foto. Almborg & Preinitz 1914.

Fig. 20. Kungsholms kyrka. Interiör av sakristian.
Inneres der Sakristei.

hwilken Prästerskapet wid sina Ämbets förrättningar i Kyrkan wistas, och hwaräst Kyrcko-Råd hålles.» Sakristierna hade endast ringa höjd, och över dem var anbringad en läktare, vilket även var förhållandet i Karlstads domkyrka. 1757 omtalas reparationer på läktaren över sakristierna, och 1773 »upprustas läktaren bakom altaret». Före 1757 hade sakristierna tak av trä och fingo tydligen sitt ljus genom nedre delen av östra korsarmens båda östligaste fönster. Sagda år göras en del förändringar samtidigt med inslagningen av kyrkans valv. Bägge sakristierna välvas, och de »stora fönstren» på norra och södra sidorna igenmuras. I dessas ställe upptagas nya fönster på östra gaveln. Likaledes välves »lilla gången», (jfr fig. 21), och i södra sakristian igenmuras 2:ne dörrar, och en ny upptages åt »lilla gången»; i den norra igenmuras en dörr och upptages en ny åt »lilla gången». Fönstren på östra gaveln liksom ingången till sakristierna, belägen på samma gavel, äro synliga å fig. 35, visande kyrkans utseende före 1882. Sistnämnda år blevo de igenmurade, men äro ännu synliga från det avplanade rummet bakom nuvarande altaret.

Angående interiören meddelar GJÖDING, att »utan nödortfite bord, bänckar, stolar, skåp och kistor, är Sakerstigeväggen, öfwer

det stora bordet, beprydt med et monstrants-Altare, som är försedt med järngaller, förgylt, lås och nyckel, hwilket, utan twifwel blifwit tagit i samma Kloster i Braunsberg som Altartaflan, hwilken är i Kyrkan» (se. s. 56). Såväl monstransaltare som tillbehör äro nu förkomna.

1692 beslöts i kyrkorådet, »at en spis skulle göras i Sakristigan, och påtog sig Kyreko-Wärden Mäster Joh. Nyman at utan Kyrkans omkostnad borttaga den Kakelugn, som han ditsätta låtit».

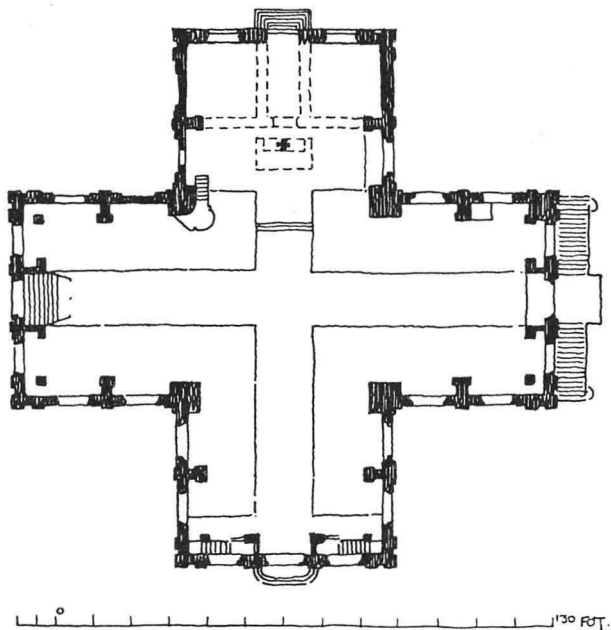

Fig. 21. Kungsholms kyrka. Rekonstruktion av ursprungliga planen med sakristior bakom altaret.

Rekonstruktion des ursprünglichen Grundrisses mit den Sakristeien hinter den Altar.

Till denna spis har tydligen hört en från vinden ännu synlig rökgång i östra korsarmens norra vägg.

GRAVKOR. I vinkeln mellan östra och södra korsarmarna har kyrkan en låg, rektangulär tillbyggnad, innehållande tvenne gravkor, det östra för handelsmannen Hans Lenman, uppfört omkr. 1734, det västra för garvareåldermannen Johan Jac:son Westin och lagman J. O. Rydorff och uppfört 1835 efter ritn. av professor K. Gjörwell¹ (WESTIN).

¹ K. K. GJÖRWELL, arkitekt, f. 19/1 1766, † 14/11 1837.

Sockeln är på det förra gravkoret av saltsjösandsten, på det senare av granit. Väggarna äro av tegel, putsade och oljemålade. På södra sidan tre ingångar med dörrromfattningar av sandsten. På sidorna om de två yttre samt på kortväggen lisener av nu målad sandsten och mellan lisenerna enkelt profilerade bågar av samma material. Ingångarna stängas, den mittersta med dörrar av ek, försedda med glas och galler av gjutet järn, sidosingångarna av järnbeslag-

na dörrar, upptill försedda med enkelt gallerverk. På östra sidan om mellersta dörren en sten av polerad Älvdalsporfyr med inskr.: »† Familjegraf för Garfvareåldermannen Kaptenen m. m. Johan Jac:son Westin * 1784, † 1834 och hans kära maka Christina Lov. Möller * 1797, † 1879 samt arfvingar. Frid och välsignelse öfver de hädangångna Ps. 452. Sonlig kärlek och vörndnad reste stenen.»

I byggnadens östra yttervägg är inmurat ett epitafium av sand- och kalksten över Hans Lenman (se s. 96). Byggnadens yttertak är av oljemålad järnplåt.

Det västra gravkorets inre är målat i oljefärg, imiterande gulröd och grön marmor. Golvet är av s. k. Victoriaplattor. I det samma tvenne gravhällar av kalksten. Vid västra väggen står ett enkelt altare av trä, målat som grön marmor. På detta ett förgyllt krucifix. (Om gravkorets tillkomst se s. 50.)

Kyrkan uppvärms med värmeledning för lågtrycksånga. Pannrummet är beläget i källaren under södra korsarmen. Element av kamflänsrör äro placerade under fönstren. För sakristians uppvärmning finnes därjämte en kakelugn. Värmeledning inrättades i kyrkan första gången 1867.

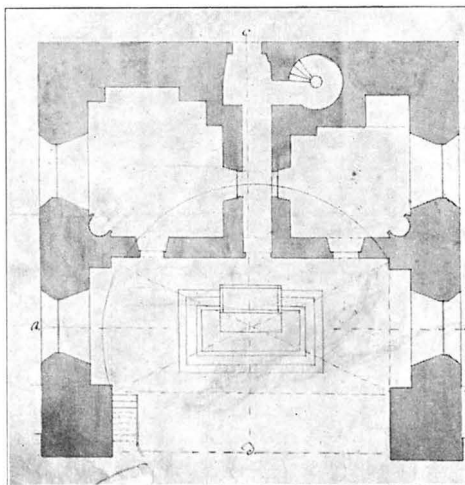

Fig. 22. Plan av Karlstads domkyrkas kor före dess ombyggnad på 1790-talet (orig. i Karlstads domkyrkoarkiv).

Grundriss des Chores der Domkirche in Karlstad, vor deren Umbau gegen Ende d. 18. Jahrh.

Målade glasfönster.

Före 1882 hade kyrkan glasfönster med målade mittpartier, samtliga skänkta till kyrkans invigning 1688. Av dessa finnas en del rester bevarade. Dessa utgöra delar av 36 fönsterfack tillhörande mittstyckena — H. 78 cm. B. 57 cm. — av de ofärgade sidopartierna återstår intet. Varje mittstycke har utgjorts av 4 sådana fack. Rutorna äro små, $15,5 \times 11$ cm., och infattade i bly, fästade

på ramar och spröjsverk av järn. Varje mittstycke har överst en krona och under denna på en del fönster givarens vapen. Därunder ett bibelspråk och givarens namn eller initialer samt året 1688. Detta allt omgives av en krans av tvenne böjda lagerkvistar med violetta grenar, gröna till grönblå blad och röda till gula frukter. Kvistarna äro upptill och nedtill sammanbundna med gulröda slingrande band, delvis med

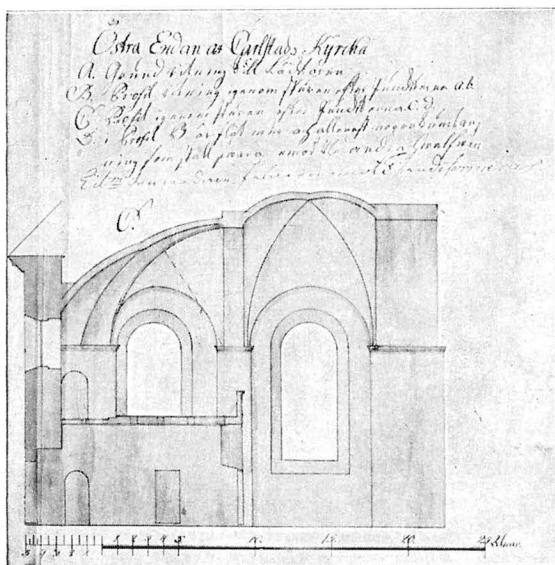

Fig. 23. Skärning genom Karlstads Domkyrkas kor före dess ombyggnad på 1790-talet (orig. i Karlstads Domkyrkoarkiv).

Schnitt durch den Chor der Domkirche in Karlstad vor deren Umbau gegen Ende d. 18. Jahrh.

mönster, slutande i stora blå och röda tofsar av olika utseenden. Ett fönster har kring året en särskild dekoration, bestående av ett band, från vilket, såväl uppåt som nedåt, maskaroner med utsträckta tungor utväxa (fig. 25). Färgerna äro olika nyanser av rött, gult, grönt, blått, violett, vitt och svart. Bokstäverna ha svartviolett färg. En del begynnelsebokstäver äro omgivna av färgade sirater (se pl. I). Fönstren visa, beträffande såväl dekorationens anordning som färger, stora likheter med en del av fanorna från denna tid¹.

¹ Fig. 24 visar en rekonstruktion av fönstren.

Glaset är målade och brända, troligen utförda i Stockholm. Kontrakt om fönstrens utförande upprättades med glasmästareämbetet i Stockholm (GJÖDING), som också har skänkt ett av dem (pl. I).

Då så många av glaset saknas, att inskrifterna i fönstrens nuvarande tillstånd äro oläsliga, meddelas dessa efter GJÖDING.

»Det Första i Östra Flygelen åt Norr wid Prädikstolen, hafwer denne påskrift: At lofva vår Gud är en kostelig ting, det loftet är ljufligit och dägeligit. Ps. 147:1. Gudi til ähra gifvit af Reinholdt von Liewen, Anna Rålamb. 1688 (se s. 70, not 1).

Det Andra: Uppehålt mig genom titt ord at jag må lefva - - - stärck mig at jag må blifva salig. Gudi till ähra gifvit af F. F. 1688.

Det Tredje mitt på Östra Gafwelen bak om altaret är rundt. Där på står: Gudi til ähra gifwit af B. M. P. D. H 1688.

Det Fjerde i Söder: Ps. 40. HERre min Gud store äro tina under och tina tanckar som tu på oss bevisar, tig är ingen lik, Jag vil förkunna them och ther af säga, ändock the stå icke til at räkna. 1688¹.

Det Femte jämte Funten. Ähra vare Gud i högden och frid på jordene och menniskjone en god vilje: Luc. 2. Gudi till ähra gifvit af Hendric Flemming den Äldre 1688 (se s. 45, not 2).

I Södra Flygelen äro 6 fönster.

Det Första stå desse ord uppå: Jehovah. Lofva HERren min siäl, jag vil lofva HERran så länge jag lefver, och lofsiunga minom Gud så länge jag här är. Gudi til ähra gifvit af Hendric Fleming den äldre 1688².

På det Andra står: Priser med mig HERran och låter oss med hvarannan uphöija hans namn. Gudi til ähra gifvit af Carl G. Gyllencreutz³. Elisabeth Prytz. 1688.⁴

Det Tredje i Södra Gafwelen har denna påskrift: Min siäl frögde sig af HERranom; och vare glad af hans hjelp. Ps. 35:9 Gudi til ähra gifvit af Carl G. Gyllencreutz. Elisabeth Prytz. 1688⁵.

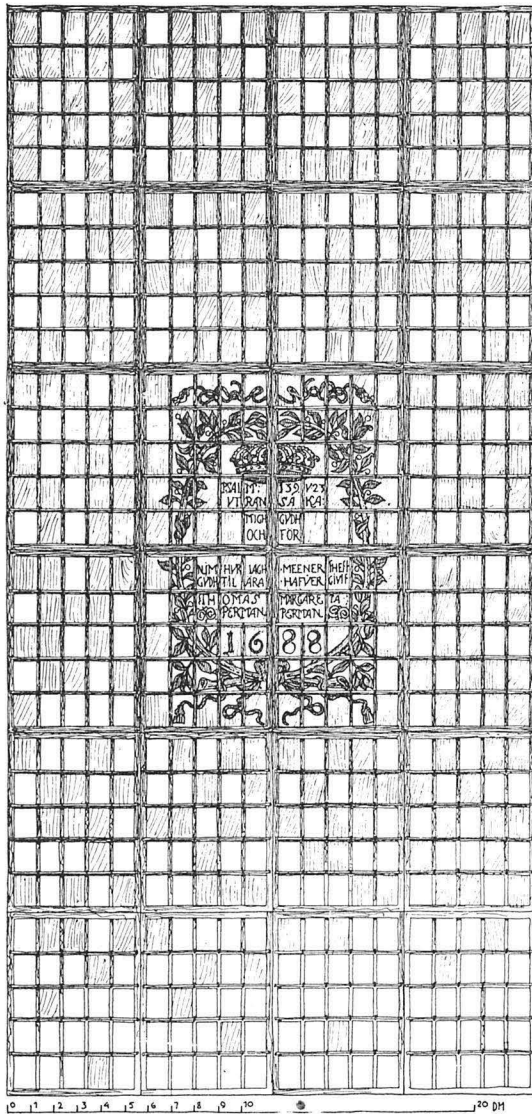
¹ Av detta fönster är den vänstra överdelen av det dekorerade partiet bevarad.

² Vänstra överdelen och båda nedre delarna bevarade.

³ Carl Gustaf Gyllencreutz till Wiby och Täby, assessor i Reduktionskollegium, lagman i Uppland, f. ²⁸/₆ 1637, † ⁸/₁₂ 1720, g. m. Elisabeth Prytz i hennes andra gifte, f. ²/₄ 1652, † 1732.

⁴ Högra överdelen och båda nederdelarna bevarade.

⁵ Högra överdelen bevarad; mycket defekt.

K. M. Westerberg delin. 1914.

Fig. 24. Kungsholms kyrka. Rekonstruktion av ett av de målade fönstren.

Rekonstruktion eines der gemalten Fenster.

upstår vest tu thet; tu förstår mina tanckar fjerran. Gudi til ähra gifvit af Gieedert Steffens (se s. 105) 1668 (tryckfel för 1688).³

Det Fjerde: Ps. 139:23. Utransaka mig, GUD, och förnim huru jag menar thet. Gudi til ähra hafver gifvit Thomas Perman. Margareta Perman. 1688¹.

Det Femte mot Wäster: Joh. 21:17. Herre tu vetst all ting; tu vetst at jag älskar tig. Gudhi til ähra gifvit N. B. S. K. J. N. 1688.

Det Sjette: Ps. 109:30.31. Jag vil mycket tacka HERRanom med min mun, och lofva honom ibland många. Ty han står them fattiga på högra handena, at han skal hjelpa honom ifrå them som hans lif fördöma. Gifvit af Michal Bischsten. Hebla Aulevilia 1688².

I Wästra Flygeljen - - -

På det Första åt Söder: Ps. 139:1.2. Herre tu utransakar mig, och känner mig. Ehvad jag sitter eller

¹ Högra överdelen och båda nederdelarna bevarade.

² Vänstra överdelen och båda nederdelarna bevarade; mycket skadade.

³ Alla fyra målade delarna bevarade; mycket skadade.

V. Wallersdorff pinx. 1914.

Fig. 25. Kungsholms kyrka. Detalj av ett målat fönster.
Detail eines gemalten Fensters.

Det Andra: Ps. 66:20. Lofvat vare Gud, then mina bön icke förkastar, eller vänder sina godhet ifrån mig. J. H.

Det Tredje i Wäster wid stora dörren: Jag tackar tig HERre min Gud af alt mitt hjerta; och ärar titt namn evinnerliga m. m. Gudh til ähra gifvit af N. Anberg¹. C. P. (= Chatarina Piper). 1688.

Det Fjerde, på andra sidan om stora Dörren står: Glas-Mästare Embetz Wapen i Stockholm 1688² (pl. I).

Det Femte i Norr: Ps: 31:7. Tu äst mitt beskärm, bewara mig dock för ångest; at jag förlössad, må ganska gladeliga frögdas: af Margareta - - - ens dotter - - -³

Det Sjette: Jag frucktar ingen olycka, ty tu HERre äst - - - Gudi til ära förärat af Jovianus Justus Möller och Anna Elisabeth Möllers. A. 1688⁴.

I Norra Flygelen - - -

¹ »Nicolaus Anberg, wardt Pastor wid Finska Församlingen 1677. Förordnades til Kyrcko-Herde wid Ulr. Eleonore Församling 1685. Han förestod bägge desse Församlingar til sin död 1690.» (GJÖDING).

² Alla fyra målade delarna ganska väl bevarade.

³ Vänstra överdelen bevarad.

⁴ Högra överdelen och högra nederdelen bevarade.

Det Första i Västra gawelen: Ps. 84:5. Salige äro the som i tine huse bo; the lofva tig till evig tid. Anders Engberg 1688.

Det Andra: Ps. 143:9. Hjelp mig HERre ifrå mina fiender; till tig hafver jag tilflyct. Lars Skragge¹ och Cath. Brenner 1688.

Det Tredje på norra gafwelen: Ps. 95:6. Kommer, låter oss tilbedja, och knäböja, och nederfalla för HErranom then oss gjordt hafver. Jöran Blåman² och Brita Malm. 1688³.

Det Fjerde: Ps. 150. Lofver Gud i hans helgedom: lofver honom uti hans magts fäste. Jöran Blåman och Brita Malm. 1688⁴.

Det Femte på Södra Gafwelen: Ps. 106:48. Lofvad vare HErren Israëls Gud ifrån evighet i evighet; och alt folck seje: Amen Halleluja. Gifvit af F. F. 1688.

Det Sjette wid Predikstolen: Ps. 145:2. Jag vil dageliga lofva tig, och titt namn prisa, alltid och förutan ända. Reinholdt von Liewen (se s. 70, not 1). Anna Rolamb. 1688.

Vid kyrkans reparation 1882 nedtogos fönstren utan vederbörligt tillstånd, ehuru meddelande om deras historiska värde lämnats församlingen⁵. »Midpartierna af fenstren med de å dem förekommande vapnen», vilka enligt meddelad föreskrift skulle bevaras, »erbjöd sig Riksantikvarien att mottaga i Statens Hist. Museum»⁶. Detta skedde likväl icke. »På förfrågan om, hvar de ur fenstren uttagna målningarna förvaras har jag [Schulzberg] upplyst Riksantikvarien om att de äro i godt förvar (sic!) i den gamla numera aldrig begagnade sakristian»⁷. Där kvarstodo de 1913 delvis krossade och på annat sätt skadade och med en stor del av glaset förkomna. De deponerades sagda år i Nordiska Museet.

¹ Lars Skragge, adlad Skraggensköld, kamererare vid Reduktionskollegium, f. på 1640-talet, adlad 1704, † 1707.

² Kamereraren Jöran Blåman fick d. 7 okt. 1684 fastebref å en stadens tomt »utmed Qvarngatan» i nuv. kv. Pilträdet. (BERG, S., Drag ur Kungsholmens historia; S. Eriks årsbok 1909, s. 48, Sthlm 1909.

³ Alla fyra målade delarna bevarade; mycket skadade.

⁴ Båda nederdelarna bevarade. Utom de ovan omtalade bevarade delarna finnas ytterligare fem sådana, om vilka icke kan avgöras till vilka fönster de hört.

⁵ Riksantikvarien HANS HILDEBRANDS skrivelse 1882 med begäran om åtal mot kyrkoherde Schulzberg jämte dennes svarsskrivelser m. m. i A. T. A.

⁶ H. HILDEBRANDS skrivelse.

⁷ Kyrkoh. SCHULZBERGS svarsskrivelse.

Fig. 26. Kungsholms kyrka enligt Suecia Antiqua et Hodierna.
Die Kirche nach einem Stiche in dem Werke Suecia Antiqua et Hodierna.
Ende d. 17. Jahrh.

Byggnadshistoria.

Första byggnadsperioden 1672—89 (period A).

Förberedelser till kyrkobygget börjas, så snart församlingen erhållit tomt (jfr s. 7). I maj 1673 påbörjades grundläggningen. Detta arbete fortskred, så att sockeln började sättas samma år. 1674 fortsattes murningen icke, utan var »hela sommaren en hop stenhuggare sysselsatta med tillhuggning af sten till fotmuren». Grundläggningen och murningen utfördes av murarmästaren Märten Hack. Sättningen av »fotmuren» utfördes genom stenhuggareänkan Maria Blom och stenhuggaren Anders Brokamp. 1675 fortsattes murningen, som fortskred så långt, »att muren var uppdragen öfver några fönster och en del af dessa voro insatta» (WESTIN). Härmed avstannade byggnadsarbetet för ett tiotal år i brist på medel.

Våren 1685 påbörjade arbetet ånyo. Den 6 maj detta år upprättades kontrakt med Märten Hack, att han skulle »nedtaga de gamla ställningarna kring kyrkan och i dess ställe uppsätta nya och med 8 muraregesäller om dagen jämte nödiga handlangare fortsätta den redan färdiga muren med hvalffoten, dock utan själfva hvalfven.» Härför skulle han erhålla 6000 dlr. kmt.,

en äreklädnad av grått kläde och 50 dlr. till hyra för tvenne kammare. Allt material skulle anskaffas av kyrkan. Följande år, 1786, fullbordades murningen av själva kyrkan. 1687 d. 18 juni upprättades kontrakt med byggmästaren Petter Börling om taklagets förfärdigande emot en ersättning av 5000 dlr. kmt. och 100 dlr. till en äreklädnad. Det skulle läggas så, att det kunde täckas med järn eller koppar, och hålet för tornet skulle täckas »förlorat» (=provisoriskt). När »trähwalfvet» var färdigt, skulle ställningarna nedtagas för samma betalning. Taket blev färdigt i okt. 1687. 1688 lades grunden till och uppmurades »sakerstigorna», belägna i kyrkans östra korsarm. Samma år förfärdigades fönsterbågarna och avslöts kontrakt med glasmästareämbetet om förfärdigande av fönster, varjämte kyrkan putsades utan och innan. I dec. samma år invigdes kyrkan (jfr s. 8). Den var likväl ännu icke färdig. Golv och inredning saknades och utfördes först följande år. Den 20 nov. 1689 anhåller kyrkorådet hos Byggnads-Collegium om besiktning av kyrkan.

KYRKANS UR-
SPRUNGLIGA
RITNINGAR
OCH ARKITEKT.

Ritningarna till kyrkan utfördes av Mathias Spieler¹, vilken även ledde och övervakade byggnadsarbetet. »Hans Kongel. Majestät samtyckte och stadfäste nådigt den Afritning, som af Architecten S. Mat. Spiler giord war.» (GJÖDING). Av Spielers originalritningar finnes en fasadritning bevarad i kyrkan (fig. 27). Den påträffades vid undersökningen av kyrkan i mycket medfaret skick i en skrubb bakom altaret. Den är utförd på papper, klistrat på trä, och infattad i svart ram. I Sveciaverket (I. 26) finnes ett stick föreställande Kungsholms kyrka (fig. 26). Detta kan icke, som framgår av den föregående undersökningen, återge kyrkans

¹ Spieler, Mathias, arkitekt och byggmästare, kapten vid kungl. fortifikationskontoret; av tysk börd, † i febr. 1691 och begravnen i Kungsholms kyrka. Han var 1675 Stockholms stads »Werkmästare», för vilken befattning han uppbar 300 dlr smt. i lön; hade även tillsyn över »Skantzarna i Stockholms skärgård» och reparerade »Waxholms Bohmen» (WESTIN). Han uppförde Salsta och Sjö slott i Uppland, bäge efter ritn. av Tessin; var under år 1670 Jean de la Vallées medhjälpare vid Katarina kyrkobygge i Stockholm och övertog dennes befattning vid kyrkan hösten 1671. Härom berättar Katarina kyrkas handlingar, att då överståthållaren den 19 sept. 1671 besökte kyrkan, blev hans excellens tillfrågad »hwilken nu her efter skall förwalta architecteurs tiensten her vedh kiörkian efter Borgmestar De la Vallée är nu borghmestare blifwen, och lærer den intet som tillbör kunna prestera, hwarpå resolveradhes aff Hans Excell:tz att Mons Spijler (som tillförende i Borghmester De la Vallées stelle har opwachtat) skall den her efter opwachta» (citatet efter SIRÉN, O: Gamla Stockholmshus II, Sthlm 1913, s. 8). Spieler var gift med de la Vallées dotter Margareta de la Vallée.

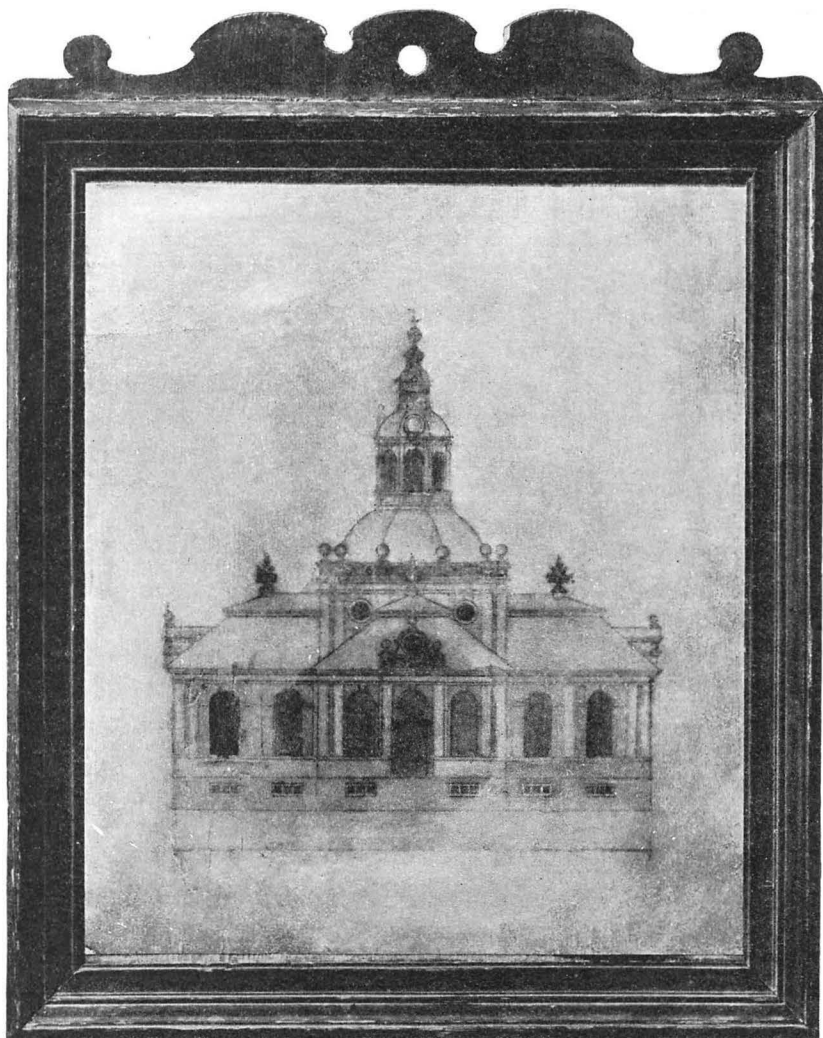

Fig. 27. Kungsholms kyrka. Mathias Spielers originalritning till kyrkan från omkring 1675.

Originalentwurf des Architekten Mathias Spieler. Um 1675.

verkliga utseende vid tiden för Sveciaverkets utförande, utan det tänkta. Det är således troligen gjort efter Spielers ritning. Den ovan nämnda ritningen överensstämmer i allt väsentligt med sticket, och som den är försedd med skala, är den tydligen en byggnadsritning. De avvikelser, som finnas, äro av de i Sveciaverket

vanliga, förorsakade av begäret att återgiva föremålen i idealiserad, pompös form. Troligt är alltså, att detta är den originalritning, på vilken sticket återgår. Denna förmodan styrkes ytterligare genom ett meddelande av GJÖDING, att i »Sakerstigorna [voro 1753] Trenne Tavlör med swarta ramar, som föreställa Ritningar öfwer Kyrkan». Den ursprungligen avsedda exteriören har, som av fig. 27 synes, varit ungefär den, som kyrkan slutligen på 1800-talet erhållit, en korskyrka med torn öfver mittkvadraten, tornet med tre öfver varandra följande, åttasidiga kupoler och tamburer och öfverst krönt av glob och kors. Fönstren tänktes rundbågiga, och under vart och ett av dem finnes i sockeln ett mindre, lågt fönster, troligen blint, möjligen källarefönster. Taket tänktes brutet på samma sätt som det nuvarande och försett med takprydnader i form av fyrfat. I stället för de nuvarande frontonerna finnas rundbågiga takkupor med cirkelrunda fönster, vid takfoten prydda av en balustrad.

KYRKANS
KONSTHIST.
STÄLLNING.

Spieler har, som förut är omtalat, arbetat vid Katarina kyrka, det mest representativa exemplet på den holländska renässansens inflytande på svensk kyrkobyggnadskonst, och Kungsholms kyrka visar tydligt de intryck, han tagit av detta arbete. Jämför man de båda kyrkornas planer, är den enda väsentliga skillnaden den, att de små paviljongerna, som finnas i vinklarna mellan korsarmarna i Katarina kyrka, borttagits i Kungsholms. I ett par av dessa äro sakristior inredda. Sådana erhöles i Kungsholms kyrka genom avspärrning av östra korsarmen, en nödfallsåtgärd, som redan från början ogillades av församlingen. Något särskilt anmärkningsvärt i Katarina kyrkas ursprungliga plan är att altare och predikstol placerats i kyrkans centrum. Ända till 1820 var även i Kungsholms kyrka altaret placerat rätt nära kyrkans centrum (jfr fig. 21). Konstruktionen visar fullkomlig överensstämmelse, och även i den yttre uppbyggnaden äro de ursprungliga planerna till de båda kyrkorna i allt väsentligt lika. Jfr fig. 21 med Jean de la Vallées ritning till Katarina kyrka.¹ Väggarne ha hos båda samma uppdelning i bärande och fyllande väggdelar med kraftiga, fyrkantiga hörnpelare för mittkvadratens valv och smärre, in i rummet skjutande väggpelare, som uppbära korsarmarnas valv. I fasaden motsvaras väggpelarna av lisener eller pilastrar. Veggpelarna äro lika även i fråga om antal och placering, två mitt på varje gavelvägg och en på varje sidovägg.

¹ Avbildad i O. SIRÉN, Gamla Stockholmshus II, Sthlm 1913 (fig. 2 o. 3).

Fig. 28. Detalj ur Stockholmsbild i *Suecia Antiqua et Hodierna*. I bakgrunden Kungsholms kyrka med klockstapel.

Detail einer Ansicht von Stockholm in dem Werke *Suecia Antiqua et Hodierna*. Ende d. 17. Jahrh. Im Hintergrund die Kirche von Kungsholmen.

Fig. 29. Kungsholms kyrka. Överintendentsämbetets ritning till torn av år 1804. Entwurf des Oberintendanturamtes zu einem Zentralturm 1804.

I den yttre uppbyggnaden överensstämmer tornen med sina rundfönster och balustrader och de åttasidiga kupolerna med dessas likaledes åttasidiga lanterner. De små hörntornen på Katarina kyrka ha utslutits på Kungsholms kyrka, och takfallet är något olika. Väggarnas uppdelning med lisener eller pilastrar, de rundbågiga fönstrens antal och placering och rundfönstren över ingångarna överensstämmer. Likaså takprydnaderna i form av fyrfat. Kungsholms kyrka kan sägas i huvudsak vara en fören-

klad kopia av Katarina och således även den ett utslag av holländskt inflytande¹, ehuru i andra hand.

LEDNING AV
KYRKBYGGGET

Ledningen av kyrkobygget uppdrogs genom kgl. brev d. 6 sept. 1672² åt riksrådet Christer Horn³ och hovkansleren Edmund Gripenhielm,⁴ vilka hade egendomar på Kungsholmen. De anbefallas att »hafva en särdeles Inspection och förmedelst sina Rådth och insicht så laga att det måtte efter möjligheten blifva befodrat och en godh ordning derwid befrämjas.» Den omedelbara ledningen av arbetet utövades tillsammans med arkitekten av »underdirektörerna» Anders Biörn⁵, Lars Bengtson Bank och Joh. v. Brehmer⁶. 1675 förordnades överståthållaren Claes

¹ Om det holländska inflytandet på 1600-talets kyrkobyggnadskonst i Sverige, se O. SIRÉN, a. a. II, s. 14–18.

² Tryckt hos GJÖDING, s. 60.

³ Christer Horn af Åminne, fältmarskalk och generalguvernör i Livland, f. 13/11 1622, † 26/3 1692.

⁴ Se s. 17, not 1.

⁵ Anders Biörn, myntinspektör, har författat »Een korrt Relation om Kongz-Holmen» (se handskrivna källor s. 1).

⁶ Johan Brehmer, adlad von Brehmer, kassör vid stora sjötullen, slutl. Hauptman över drottningens livgeding, adlad 1705 † 1707.

Rålamb¹ att hava överinseende över arbetet i stället för Christer Horn, och 1678 ersattes Edmund Gripenhielm av generalmajor Henrich Fleming².

Största delen av de medel, som inflöto till kyrkobyggnaden, utgjordes av gåvor och kollekt samt bötesmedel o. d., som anslogs till kyrkan. Den första större gåvan erhöles av konung Karl XI, som 1671 lämnade 1000 dlr smt av sina handpenningar som bidrag till kyrkobygget³. 1672 begärdes hos borgmästare och råd, att de

ville sammankalla församlingens innevånare och med dem avhandla om någon hjälp till kyrkobyggnaden eller, om detta icke läte sig göra, »att en Taxa dem pålades» efter de åtnjöto den kungl. nåden att vara en egen församling (BIÖRN). Då på denna väg nästan intet inflöt, anhölls om tillstånd att få uppbära en kollekt över hela riket. Detta blev i nåder bifallet. Därtill lovade konungen att av fallande sakören anslå till kyrkan 1000 dlr smt (BIÖRN) och beviljade dessutom till bergsprängning 847 Lpd krut. Kollektböcker utsändes dessutom, en till packhuset för köpmännen, när de kommo dit, en till ridderskapet och adeln, och en sändes för insamling vid Kopparberget. 1674 beviljade Kgl Maj:t, som »med Nåder förmärekt, huru ledes den Nya Kyrkiones byggning på Kongs-Holmen alt här til med flit och alfwar efter det ämpne och medell som dertil warit hafwer är drifwen worden, och ännu efter mögeligheten drifwes; altså på det att ett så Christeligt wärch icke til äfwentyrns genom medellöshet må komma att stadna; Ty hafwe Wÿ til dess fortsättjande welat förinna Tusende Daler S:mt åhrligen på Tu års tyd af de Confiscationer som förefalla kunna».⁴

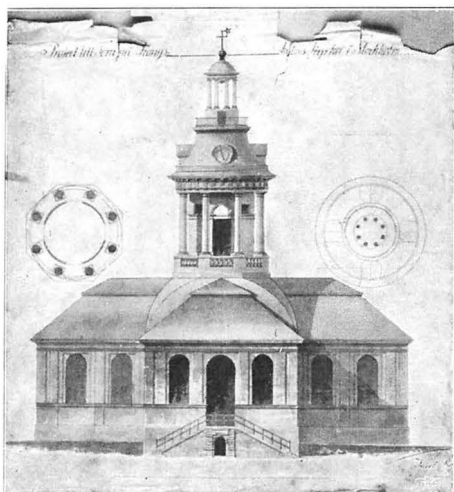

Fig. 30. Kungsholms kyrka. Ritning till tornbyggnad av Jacob Rijf 1805. Entwurf zu einem Zentralturm von Jacob Rijf 1805.

¹ Claes Rålamb, friherre till Bystad, överståthållare i Sthlm, f. 1622, † 1698.

² Henrich Fleming till Lais, Flemingsberg m. m., generalmajor, f. 21/12 1625, † 3/5 1697.

³ Kgl. brev d. 2 okt. 1671, tryckt hos GJÖDING, s. 59. (Original i k:ans arkiv.)

⁴ Kgl. brev d. 15 apr. 1674. Origin. i k:ans arkiv, tr. hos GJÖDING.

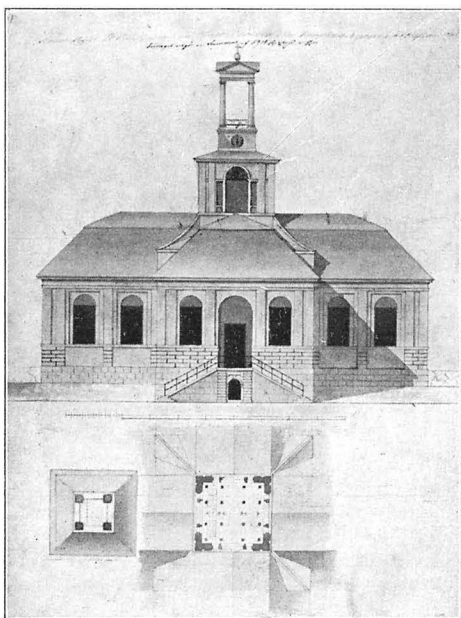

Fig. 31. Kungsholms kyrka. Förslag till tornbyggnad av G. af Sillén, 1805.
Vorschlag zu einem Zentralturm von G. af Sillén 1805.

Samtidigt fick kyrkan rätt till visst danaarv,¹ varjämte bropenningar upptogos för kyrkans räkning vid Kungsholmsbron. Dessutom erhöles talrika större och mindre gåvor av enskilda personer. Kyrkans förnämsta inkomst utgjordes av bötesmedel. På kyrkoföreståndarnas anhållan resolverade Kgl. Maj:t 1685, att han »ville i nåder ihågkomma kyrkan med någon wårdhare hjälp när några böter falla, eller och --- af Confiscationerna när Callmare kyrka har fått sin fyllnad»². Kyrkan har, som synes, tillkommit huvudsakligen med hjälp av statsmedel och enskilda bidrag. Församlingens bidrag voro ganska små.

Tillbyggnad av gravkor omkr. 1734 (period B).

Omkring 1734 tillbyggdes ett gravkor vid östra korsarmens södra sida för handelsmannen Hans Lenman och hans hustru. Gravkoret, som ännu är bevarat (se s. 32), inköptes under 1800-talets början av stadsmajor Westin.

Valv av tegel inslås 1757 (period C).

Redan kort tid efter invigningen började man arbeta på att få det tillfälliga trävalvet ersatt med ett sådant av tegel. 1693 gjordes ett försök att genom vädjande till den kungliga givmildheten få kyrkan välvd. Murmästaren Mårten Hack ingick 1693 till Karl XI med begäran att få »nåden henne med hwalf betäcka», men konungen har med egen hand tecknat på ansökningsdet beskedet, att han »lämnar Suplicanten, at förena sigh her om med Kiörkioföreståndarne thet bästa han kan och gitter.»³ 1699

¹ Kgl. brev d. 15 apr. 1674. Origin. i k:ans arkiv.

² WESTIN 1046 efter Kgl. brev d. 3 sept. 1685.

³ Ansökan och resolution i kyrkans arkiv.

förfrågade sig kyrkoherde Gallerius hos murmästare-ämbetet, vad kostnaden skulle bliva, om kyrkan »efter dessein och afrijtning [blefve] hwälfd och med torn updragen». Svaret blev, att ehuru icke så noga kunde lämnas besked, »så kunna wij dock betyga att sjelfwa medel-hwalfwet allena med de fyra stora ringar, och derpå kommande tornmuren lærer ej låta sig göra och fullborda under ungefär 20000 Daler Silfm:t» (GJÖDING). Gallerius förfrågade sig därpå hos överståthållaren, om församlingen finge för de medel, som stode »ofrukt samma», under hand uppköpa material, när tillgång därpå vore och de från slottsbyggnaden kunde undvaras¹. Då utförandet av arbetet ansågs omöjligt med de tillgängliga medlen, föreslogs, att kyrkan i stället skulle förses med »ett hwalf af gips såsom mindre kostsam» (GALLERIUS).

Under de följande femtio åren begär församlingen oupphörligt tillstånd att få upptaga kollektör över hela riket, att få utsända stamböcker och att få inkomster av böter o. s. v., vilket oftast beviljas. Så begäres exempelvis hos 1738 års riksdag, att då församlingens ledamöter vore få och av så svaga villkor, »att de af egna medel ej något tillräckligt till denna kyrkas täckande förmå åstadkomma», de måtte understödjas »med en slik Allmän och öfwer hela riket sig sträckande bewillning som Hedwig Eleonora kyrka wid sista Riksdag undfått». Rikets ständer, som hålla betänkligt att samtycka till sådana bevillningar och sammanskott, »som lände riket i gemen och i synnerhet allmogen till last och tunga», hemställer till Kgl. Maj:t, att han i stället ville tillåta kyr-

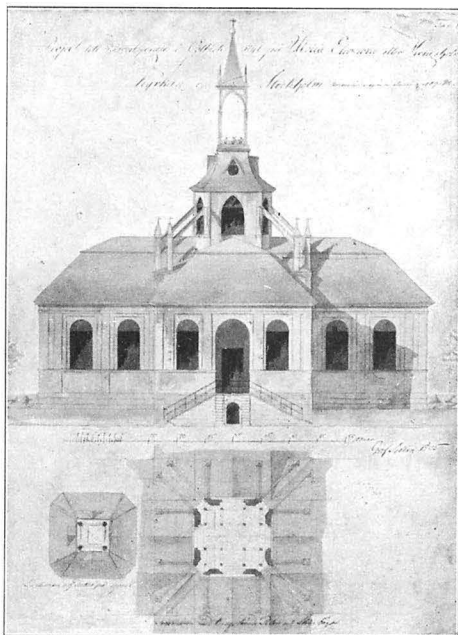

Fig. 32. Kungsholms kyrka. Förslag till tornbyggnad »i gotisk styl» av G. af Silén, 1805.

Vorschlag zu einem Zentralturm »in gotischem Stil» von G. af Sillén, 1805.

¹ Gallerii skrivelse till överståth. i k:ans arkiv.

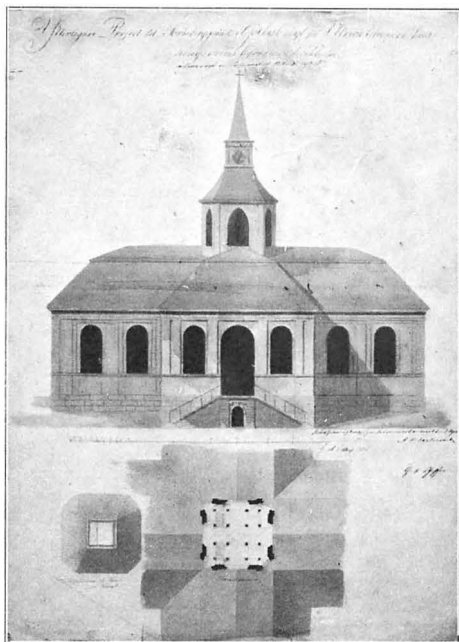

Fig. 33. Kungsholms kyrka. Förslag till tornbyggnad »i gotisk styl» av G. af Sillén, 1805.
Vorschlag zu einem Zentralturm »in gotischem Stil» von G. af Sillén 1805.

kan att »inrätta ett lotteri och däraf njuta wissa procent såsom wid de härtill hållne lotterierna skedt», och detta blev av Kgl. Maj:t bifallet. Ännu många gånger begärdes sådana understöd. Så begärdes exempelvis 1755, att till kyrkans fullbordande skulle betalas »tu öre smt. af hwarje Matlag öfwer hela Riket uppå et års tid». För att befordra framgången av denna anhållan beslöts på Olof Celsii förslag, att 130 ex. av Gjödings bok, Kungsholms Minne (se tryckta källor, s. 1) skulle utdelas till Bondeståndets ledamöter, »på thet the theraf så mycket närmare kunde se kyrkans nödtoftiga behof

och thesto willigare gifwa bifall.» Anhållan bifölls av ständerna, dock med den inskränkningen, att »de utfattige skulle från denna afgift undantagas». Tack vare detta understöd kunde kyrkan välwas 1757. Arbetet utfördes under mars till oktober av murmästaren Gabriel Aug. Zinche troligen efter Spielers ritning. Spielers änka hade först nekat att utlämna ritningen, emedan församlingen icke, såsom beslutat var, bekostat en gravsten över hennes man. Efter förnyat löfte härom utlämnades ritningen, men gravstenen anskaffades aldrig.

Södra yttertrappan uppföres 1792—94 (period D).

1792—94 utföres den nuvarande södra yttertrappan av huggen sandsten, med bisättningsrum under trappan. Ritningen utfördes av hovintendenten J. E. Rehn (jfr s. 26, not 3).

Tornet uppföres 1808—10 (period E).

Kyrkan saknade ännu torn, och först mot slutet av 1700-talet upptages frågan om tornbyggnaden på allvar. Medel anskaffas på

liknande sätt som till valven. Så begär kyrkorådet exempelvis 1791 hos Kgl. Maj:t att erhålla »någon andel af den afgift å inkommande Caffé som förut varit Adolf Fredriks församling anslagen till dess kyrkobyggnad». Följande år förnyas denna begäran jämte en ansökan om att erhålla »1 öre smt. å hvarje skpd inkommande Tobaksblader i 3 eller 4 års tid». Ansökan avslogs, men församlingen fick i stället rättighet att utsända stamböcker över hela riket.

Med anledning av nyssnämnda ansökan infortrade Kgl. Maj:t ritningar och kostnadsförslag till tornbyggnaden. Ö. I. Ämb. föreslog 1804 en ritning till

tornet (fig. 29), som av kyrkorådet godkändes. Men Kgl. Maj:t ansåg denna ritning »både för dyr och för ändamålet mindre tjänlig». Ämbetet fick i uppdrag att i stället uppgöra en ny ritning »i gotisk styl». 1806 insändes fem förslag, av vilka ett (fig. 35) var utfört »i likhet med den af Grefve Tessin uppgifne ritning Som i Grefve Dahlbergs värk förvaras»¹, d. v. s. sticket i Sveciaverket (fig. 26). Denna ritning var utförd av P. W. Palmroth. Av övriga förslag var ett av Jacob Rijf² (fig. 30). Till detta förslag finnes modell i kyrkans ägo. Tre förslag voro av G. af Sillén³ (fig. 31, 32 o. 33), av vilka två »i gotisk styl». Vid allmän sockenstämma d. 29 juni 1806 beslöt församlingen enhälligt att

Fig. 34. Kungsholms kyrka. Östra fasaden 1882. Uppmätning av G. A. Dahl. Östliche Fassade im J. 1882.

¹ Origin. ritn:s rubrik. Uppgiften, att Tessin skulle vara byggnadens arkitekt, är felaktig (se s. 40), men meddelandet visar, att sticket i Sveciaverket och därmed i sista hand Spielers ritning ligger till grund för detta förslag.

² Provinsialbyggmästaren Jacob Rijf från Nykarleby i Finland, † ²⁵/₁₂ 1808.

³ G. af Sillén, arkitekt, f. ⁷/₃ 1762, † ⁹/₂ 1825.

antaga Palmroths förslag, vilket av Kgl. Maj:t gillades i högkvarteret i Greifswald d. 15 aug. 1806.

År 1808 uppgjordes kontrakt med Jacob Rijf om arbetets utförande. Men denne dog strax efter arbetets påbörjande, och nytt kontrakt upprättades i mars 1809 med slottsbyggmästaren J. Fallstedt. Arbetet påbörjades omedelbart och bedrevs så, att »hanen, globen och korset» blevo uppsatta i sept. 1809. I juni 1810 var arbetet färdigt och besiktigades d. 3 aug. av »deputerade ifrån Öfver Intendents Ämbetet och Bygnings Collegium, Kyrkorådet och en ledamot ifrån de yrken som varit använda för arbetets utförande.» Invigningen var utsatt att äga rum d. 2 dec. 1810, men blev uppskjuten till d. 16 maj 1813.

Gamla sakristiorna rivas; ny uppföres 1820 (period F).

Den 11 mars 1817 inlämnade garvareäldermännen Jacob Westin (se s. 97) och dennes son Joh. Westin Jac:son (se s. 33) till kyrkorådet ett memorial, i vilket de erbjödo sig att till kyrkan skänka »en wacker Altare Tafla, förfärdigad av en skicklig konstnär med passande Decorationer, tillika med nytt Altare och Altare Disk, efter den ritning Kongl. Maj:st härå i Nåder framdeles stadfäster», detta med villkor, att på församlingens bekostnad »begge Sachristigorne nedrifves och Altaret sättes vid ändan af östra gafveln hvarigenom en friare utsigt vinnes och ett större rum för Altare Disken erhålles.» I stället skulle »en Sachristiga byggas i hörnet där källaren [var] belägen». (WESTIN 1046.)

På sockenstämman d. 30 mars 1817 beslöt förs. att antaga detta anbud och beslöt samtidigt, att golv och bänkar skulle göras nya och kyrkan undergå en fullständig inre reparation. Arbetet utfördes 1820. Under den tid kyrkan reparerades, »begagnade Församlingen Clara Kyrka och njöt därstädes sina Salighets medel». Om den nya altartavlan se s. 53.

Gravkor tillbygges 1833 (period G).

1830 föreslogs uppbyggande av ett gravkapell på kyrkogården »midt för westra kyrkodörren på fordna klockstapelens plats» (jfr s. 13) efter en av K. Gjørwell uppgjord ritning. Till bestridande av kostnaden hade lagman J. O. Rydorff och Capt. Joh. Westin Jac:son förbundit sig att emot erhållande av var sin grav i nämnda gravkor erlægga vardera 1000 Rd. Bo. Resten skulle församlingen betala. Församlingen beslöt i enlighet med detta

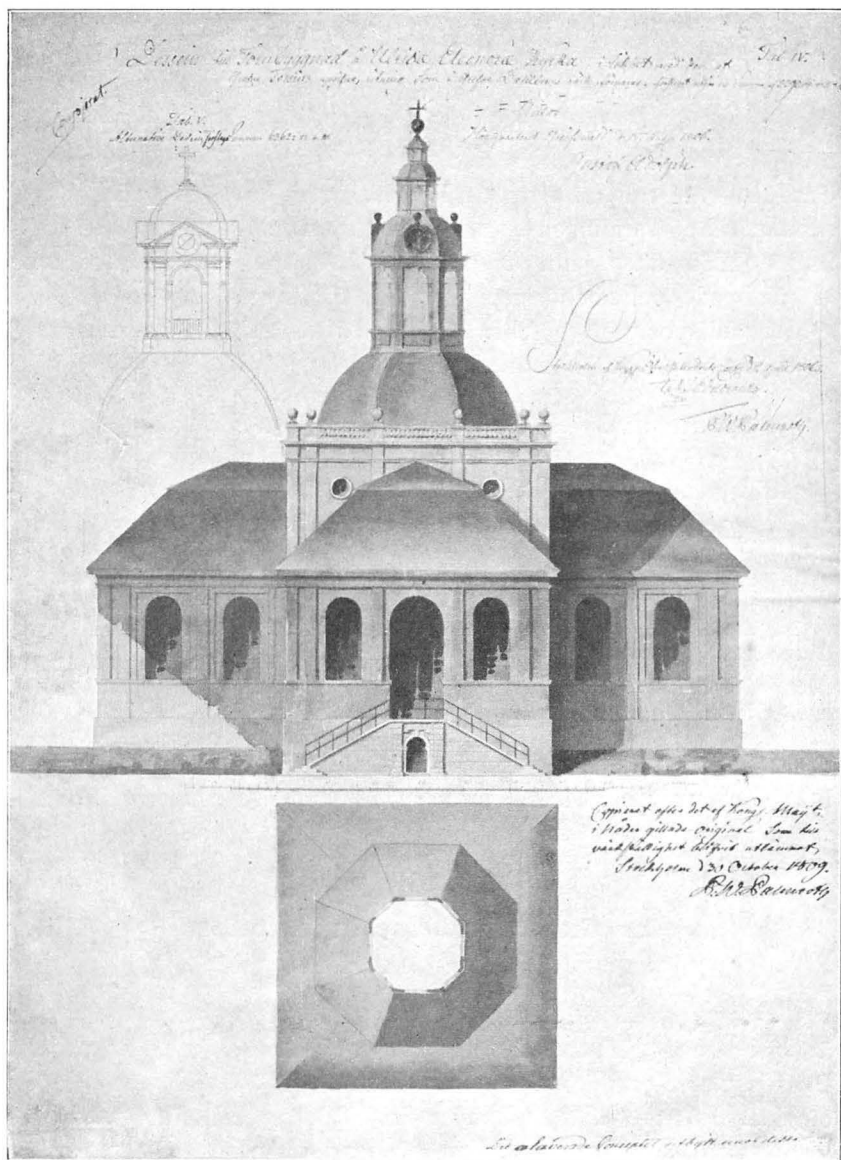

Fig. 35. Kungsholms kyrka. Förslag till tornbyggnad av P. W. Palmroth, stadf. 1806.

Vorschlag zu einem Zentralturm von P. W. Palmroth 1806.

förslag, men beslutet överklagades och upphävdes, varefter förslaget förföll. 1830 begärde »Lagman Rydorff och Capt. Joh. Westin Jac:sons enka Lov. Möller att den plats på kyrkogården som är emellan Stads Major Joh. Westin graf och kyrkan, måtte till dem upplåtas för att där få inrätta 2:ne grafvar en för Hr Lagmannen och en för bemälte Capten Westins och dess arfvingar med förbindelse å deras sida att däröfver uppföra ett passande Graf Chor 14 alnar långt och 7 alnar bredt samt öfverlämna det samma till församlingen». Erbjudandet antogs, och gravkoret uppfördes 1835 efter ritn. av prof. K. Gjörwell. Det överlämnades »färdigbygd och behörigen ordnad till församlingens fria och ständiga disposition» i febr. 1835 (WESTIN). D. 8 febr. s. år kungöres det öppet till allmänt begagnande.

Upphuggning av fönstren och stora förändringar i fasaden 1882 (period H).

1882 genomgick kyrkan en genomgripande yttre reparation, varvid exteriören förändrades efter d. $21/7$ 1882 stadfästade ritningar av prof. F. G. Dahl. Därvid gjordes fönsteröppningarna rundbågiga, och de gamla målade fönstren ersattes med nya sådana i bågar av gjutet järn. Fasadens lisener ombildades till pilastrar, över ingångarna gjordes frontoner, och under dessa upptogs nya fönster vid norra och södra ingångarna. Dörrarna nygjordes. Den på östra gaveln befintliga ingången och fönstren till de 1820 rivna sakristiorna igensattes, och på dessas plats anbringades inskriptioner. Exteriörens nuvarande utseende förskriver sig från denna tid.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE. Altare och altarring äro av trä, utförda 1823, målade 1891 i gulvitt och guld. Altarringen (H. 83 cm.) har svarvade dockor och är klädd med röd sammet. Altarbordet (H. 135 cm.) är av trä. Dess framsida prydes av en snidad och förgylld trärelief med I. H. S., omgivet av ros- och palmkvistar i mittfältet; i sidofälten druvklasar och sädesax, sammanhållna av band och rosetter. Altaret har ett lågt supramensale, prytt med förgyllda voluter och druvklasar. I mittstycket inskr.: »Jag är Upståndelsen och Lifwet: Hwilken som tror på mig Han skall lefwa om han än död blefve. Joh: 11. v. 25.»

Foto. M. Olsson, 1913.

Fig. 36. Kungsholms kyrka. Fragment av äldre altarprydnad, daterad 1616.
Fragment eines älteren Altaraufsatzes, aus Braunsberg stammend.
Das Gemälde war von Herman Han 1616 signiert.

Altarprydnaden utgöres av en halvcirkelformigt avslutad ALTARTAVLA, omgiven av två par joniska träkolonner med blågrå, marmorerade skaft och förgyllda baser och kapital. På kolonnerna ett entablement, uppbärande en arkivolt i gulvitt och guld, uppdelad i kassetter med skulpterade, förgyllda änglahuvuden på blå grund (se fig. 16). Ursprungligen voro »kolonnerna målade såsom hvit marmor med sköna capitäler och soubassements rikt förgyllda». Även arkivolten uppgives ha varit »helt förgylt». Altarbordet var »målat i grön marmor och prydt med åtskilliga förgylta ornamenterna». (WESTIN). Altartavlan (fig. 37) har bred, förgylld ram med palmettbård och äggstav. I tavlans nedre vänstra hörn sign. F. WESTIN¹ 1823.

Denna tavla, som av samtiden skattades mycket högt och som jämfördes med Corregios förnämsta arbeten, göres bäst rättvisa, om den får beskrivas av sin samtid. C. F. ROTHIEB beskriver den på följande sätt: »Altartavlan, utan tvifvel ett mästerstycke, föreställer Christi Uppståndelse. Frälsaren synes sväfvande öfver den öppna grafven uppåt höjden med ett fladdrande och väl draperadt Linne. Hufvudet och öfversta delen af Kroppen omgifvas af ett lika skönt som bländande sken, hvilket upplyser hela Tavlan: Det gudomliga Majestätet i ansiktsdragen och i ögonens blick är förträffligen uttryckt. — Man vill genast falla ned och tillbedja Werldens Frälsare, som här så lifligt föreställes i sin lysande herrlighet. På högra sidan af Grafven knäböja tvenne Englabilder: Den ena skall föreställa *Tron* med nedslagna ögon och öfver bröstet korslagda händer; den andra *Hoppet*, uppåt seende. På venstra sidan knäböjer en Englabild, föreställande *Kärleken* och

¹ Westin, Fredrik, målare, professor, direktör för Konstakademien, f. 22/9 1782, d. 13/5 1862. W. var lärjunge av Pasch och Masreliez och en av sin tids mest uppskattade och överskattade konstnärer. Han har behandlat talrika mytologiska och allegoriska ämnen och var en mycket anlitad porträttmålare.

innerligt tillbedjande: alla äro på ett ypperligt sätt utförda: Nedanföre grafven synas Krigskneektarne; den ene i lutande ställning, med nedlagd Sköld och nedfäldt Spjut; Den andre i mera upprätt ställning, men betäckande sig med Skölden. Man ser i dessa Bilder, den heroiske, men vid anblicken af Gudomen af häpnad och beundran till jorden fallne krigaren. Bakom synes Qvinorne och längre bort Berget Golgatha med de tre Korssen.»

»Det hela gifver en vördnadsbjudande och förtjusande anblick; och bör man lyckönska såväl de ädla Gifvarne som Konstnären att finna det denna Kyrkoprydnad vunnit och alltid bör vinna allmänt bifall.»

Lika starkt är bifallet i Svensk Litteratur-Tidning.¹

Altaruppsatsen såväl som altare och altarring utfördes 1823 efter ritningar av K. Gjörwell² och skänktes tillsammans med altartavlan av »Capitonen Jacob Westin och dennes son Garfvarne Äldermannen Johan Westin Jac:son. Skulpturarbetet är utfört av Kongl. Ornaments-Bildhuggaren E. P. Thoman³.

Invigningen skedde påskdagen 1823⁴.

ÄLDRE ALTAR-
PRYDNADER.

Enkedrottning Hedvig Eleonora lovade 1672 att bekosta ett altare till Kungsholms kyrka, men detta löfte uppfylldes icke (WESTIN), varför ett tillfälligt altare uppsattes 1688.

Som altartavla tjänade först »Et stort Conterfeij», Kristus på korset, som Mäster Anders [Lorentz]⁵ skänkte till kyrkan 1685. Denna tavla finnes ännu bevarad och hänger som altartavla i gravkapellet (fig. 38). Kring korset med I. N. R. I. tre sörjande kvinnor, den vänstra klädd i blått, den högra i grön dräkt och röd mantel; den mellersta, som sitter på huk och omfattar korset, har utslaget hår och blekröd dräkt. Tavlan är osignerad. H. 172 cm. B. 109 cm.

Från 1695 tjänade som altartavlor Nattvarden och Kristus på korset av Anders Lorentz. Om dessa meddelar GJÖDING.

»I norra flygelen äro tvenne Taflor, den ene på hörnpelaren

¹ Se Svensk Litteratur-Tidning d. 10/4 1823.

² Gjörwell, se s. 32, not I. Origin. ritn. till altaruppsatsen i k:ans arkiv.

³ Thoman, Ernst Philip, ornamentsbildhuggare, f. i Sthlm 1760, † 22/6 1833; son av bildhuggaren Georg Gottlieb T. fr. Augsburg, f. 1701, † 1763

⁴ v. ROSENSTEIN, CARL, Tal vid invigningen av Ulricae Eleonorae Kyrkas Nya Altare. Sthlm 1823.

⁵ Lorentz, Anders, målare, † 1692; tog 1662 tjänst hos Klas Tott i Paris. Kom snart därefter till Stockholm och blev mästare i målarämbetet. Arbetade även för hovets räkning.

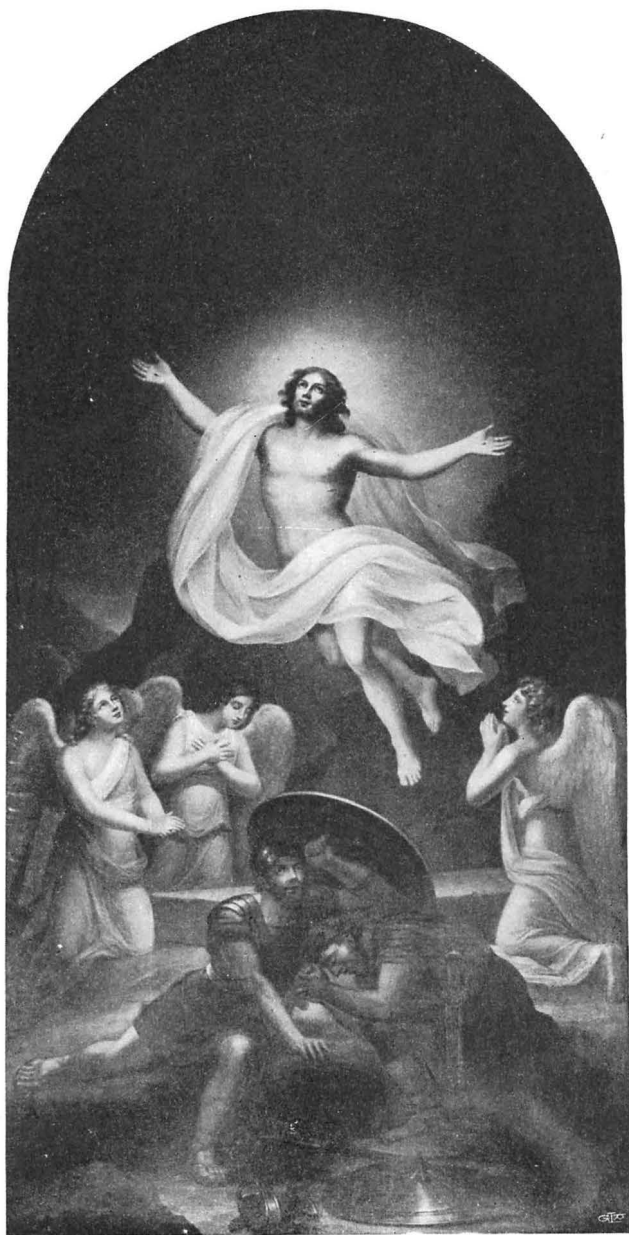

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 37. Kungsholms kyrka. Kristi uppståndelse. Altartavla av
F. Westin 1823.

Altargemälde von Prof. F. Westin 1823.

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 38. Kristus på korset.
Oljemålning av Anders Lorentz.
1680-talet.

Der Gekreuzigte. Ölgemälde von
Anders Lorentz. Um 1680.

mitt emot Prädiko-stolen, den andra på pelaren näst intil. Den ena föreställer Påska-Lambets ätande och den H. Nattwardens instigtelse; den andra Frälsaren hängande på korset. Båda dessa taflor blefwo skjänckte til Kyrckan 1690 d. 20 Maji, af Stads-Cammereraren S. H. Johan Andersson, hvilka han köpte af Målaren Mäster Anders Lorentz. Dessa Taflor sattes öfver Altarebordet, och bepyddes med Bildthuggare-Rammar mycket wäl fyrgylte, genom Hoppmannens S. And. Dubbs¹ Encke-Fru, Catharina Slorffs omkostnad, den 10 Martii 1695, och brukades til dess Kyrckan fech den nu warande Altare-Taflan.»

År 1702 »ingingo Kungsholms Inwånare till Stor-Kyrcko-Församlingens Respective Föreståndare med tjenstelig begäran, at Prädikstolen som nu war ned-

tagen, sedan de en kostelig ny bekommit, och altaret som ej brukades måtte Ulr. Eleonoræ Kyrcka skänkt warda» (GJÖDING). Jakande svar ingick, och den 31 mars 1702 erhöi kyrkan såväl altare som predikstol till skänks av Storkyrkoförsamlingen. Båda uppsattes följande år. Till Storkyrkan hade altaret skänkts 1629 och uppsatts därstädes 1633. Det prydde Kungsholms kyrka till år 1820, då det nedtogs för att lämna rum för det nuvarande. Själva altarprydnaden såldes därvid till bildhuggaren Thoman för 200 Rd B:o, och efter dennes död utbjöds en del av densamma till salu². En rest av detta altare är med största sannolikhet det överstykke med broskornamentik (B. 220 cm., största H. 45 cm.), som förvaras i kyrkan (fig. 36).

GJÖDING lämnar följande beskrivning på altaret: »Vår Altaretafla är märckwärdig. Hon är tagen af Högstsal. Konung GUSTAV ADOLPH Anno 1626 uti Braunsberg i Preussen, hwarest Högstbemälte Konung förstörde ett Jesuiter-Kloster och tog det Stora Bibliothec, som Hans Maj:t skjänckte til Upsala Academie³.

¹ = Dobb.

² Det Sjuttonde Aftonbladet d. 8/1 1838.

³ RÜDLING uppgiver i »Det i Flor stående Stockholm», s. 130, att det var taget av »Riks-Rådet Baron Carl Gyldenhelm [=Karl Karlsson Gyllenhjelm, f. 1574, † 1650] wid Preuziska Staden Braunsbergs eröfring, uti ett förfallit (!) Kloster».

Altar-taflan brukades i Stor Kyrkan för Zirat och stod på det rum, därest *Epitaphium* är efter *Commissarien C. H. Lydert Adlerstråle*¹. Efter *Sal. H. Baron Salvius* skänckte den makalösa Altare-taflan af Guld, Silfwer och Ebenholts til Stor Kyrkan 1654, som skal kosta mer än 100,000 Daler Kop:mt, skäncktes denne til Wår Kyrcka. Hon består af trenne afdelningar. Den första från Altare-bordet håller i högden 2 Alnar. Här föreställes på en tafla huru Wår JESUS äter Påska-Lambet med sina Lärjungar i Jerusalem den sista afton för sitt bittra Lidande. I den andra afdelningen som är 5 alnar och 3 qvarter hög och 9 alnar bred, föreställes, i en på trä ganska wäl målad tafla, Wår Fräls. JESU Christi mandoms anammelse, hwilken genom Ängelen *Gabriel* Jungfru *Maria* förkunnad warder. Öfwerst föreställes uti et härligt ljus den H. Treenighet, och sedan åtskilliga Ängla-Chorer eller skarar. Den H. Anda nedkommer i Dufwo liknelse öfwer Jungfru *Maria*, som i djup förundran med utslagne händer, stödjande sig wid et *Postament*, på hwilken ligger en upslagen Bok, håller samtal med Äng. *Gabriel*, som står afmålad i en med guld kostelig borderad(!) Biskops kåpa, hafwandes en whit lilja i handen. På bordet bakom den Helige Jungfrun, som är hölgdt med grönt täcke, står et klart wattu-krus med rosor och lilljor. Här ligger en Bok med röda band; derjämte står ett sy-skrin med dess tillhörigheter. De liflige färgor och Mästarens konstiga pensel gör, at en åskådare ej nog kan förnöga sina ögon wid detta styckes betractande. På öfwersta kanten af det nämnde *Postament* wid hwileket Jungf. *Maria* sig stöder, står: **Anno 1616**, och wid den nedersta listen **Invenit & pinxit Herman Han. Orate pro illo**. Nederst på gålfwet, som här föreställes wara lagdt af whit och swart marmor, finnes dessa ord: **D. O. M. Barbara Knutowna Superiorissa pro tunc fieri curavit.**² Å ömse sidor om taflan äro 4 stora pelare med Bildhuggarearbete utanpå, af löf-wäreck utarbetade och förgylte. Öfwer-och-understycket til desse pelare, hwilcka jämwäl innesluta taflan äro på samma sätt beprydde. Emellan de twenne pelare på högra sidan om taflan står **Johannis Baptistae** Bild, förgylt, dock så at hans ringa klädnad synes; emellan pelarna å wänster står

¹ D. v. s. sedan Storkyrkan fått sitt nuvarande silveraltare, uppställdes det gamla altaret, där epitafiet öfver *Lydert Adlerstråle* nu är.

² = Superiorissan (klosterföreståndarinnan) B. K. har låtit utföra [altaret].

Ewangelisten **Johannis** Bild med en Kaleck uti handen. Utom pelaren jämte **Joh.** Döparen står en Bild med en Bok i handen; och jämte **Joh. Apostol.** å andra sidan står en bild med bok och såg i händerna. Then tredje och öfwersta afdelningen består af trenne Stycken i bredd. Det Medlerste är det högsta, hållandes i högden 6 alnar med öfwerste bilden, som föreställer Jungfru **Maria**, hållandes barnet **JESUM** på armen. Taflan föreställer **Vår Frälsares JESU Christi** födelse och synes, som samma Mästares hand gjort denne, som målat den stora taflan nedan före. Det andra stycket til höger, håller i högden med bilden ofwan på taflan, som är förgylld med en grön palmqwist i handen, 3 och $\frac{1}{2}$ aln. Taflan föreställer det besök, som Jungf. **Maria** gjorde hos **Elisabeth**, och huru de med wänlighet taga hwarannan i handen. m. m. Thet tredje stycket til wänster, håller jämväl i högden, med bilden ofwan på, som håller i handen en bok, och et orgelwärck, 3 och $\frac{1}{2}$ aln. Taflan föreställer Jungfru **Mariæ** Kyrkogång. Högden ifrån altare-bordet til öfwerst är således inemot 14 Alnar.»

1753 gjordes till detta altare »en ny altaredisk» vilken följande år målades »i Grön Marmor».

PREDIKSTOL. Predikstolen (se fig. 16), som är fästad vid korskvadratens nordöstra pelare, är förfärdigad av ornamentsbildhuggaren E. P. Thoman (se s. 54, not 3) efter ritn. av K. Gjørwell och skänkt till kyrkan av sergeanten Johan Carlgren¹ år 1817. Originalritningen, stadf. d. $\frac{23}{6}$ 1817, förvaras i kyrkans arkiv. Predikstolen var färdig uppsatt 1819 och invigdes 1820.

Korgen är indelad i fält, prydda med förgyllda ornament. Det kupolformade ljudtaket krönes av glob och kors. Predikstolen har förr varit försedd med en låg dörr, vilken ännu finnes bevarad i en skrubb bakom altaret. Predikstolen är målad i gulvitt och guld. Målningen från 1891. Väggen bakom predikstolen klädes av ett snidat och förgyllt draperi, uppburet av tre änglahuvuden. Detta draperi blev vid uppsättningen »på kyrkans bekostnad något rikare decorerad», emedan det ursprungliga av församlingen ansågs för enkelt. Predikstolen vilar på ett enkelt, från pelaren utskjutande underlag av trä i blågrön marmorering.

ÄLDRE PRE-DIKSTOLAR. En tillfällig predikstol uppsattes år 1688 och kläddes med

¹ Sergeant vid Kgl. Svea Artillerireg., f. $\frac{25}{12}$ 1744, † $\frac{19}{4}$ 1818. G. m. Helena Nordstedt. Förtjänade efter sitt avskedstagande en avsevärd förmögenhet på tegel-försäljning vid Röda bodarna. (WESTIN.) Hans porträtt se s. 86.

rött kläde. Taket över densamma var av målad lärft. År 1702 erhöll församlingen såväl altare som predikstol i gåva av Storkyrkoförsamlingen (jfr s. 56). Den uppsattes följande år på nordöstra pelaren i korskvadraten av »Hofbilthuggaren Caspar Schröder¹ och Snickaren Johan Bull», sedan den först blivit »mycket förbättrad», troligen av samma personer. Först hade beslutats, att predikstolen skulle sättas på södra sidan »wid Kongl. Maj:ts Stol», emedan »Fru- och Qvinfolks bänkarne» då skulle få »mycket frijare åskådande af prästen hwilket de högeligen åstundat hafwa, och derigenom lærer till kyrkan inflyta mera inkomst af Fruentimmer.» Den invigdes d. 2 aug. 1703.

Predikstolen var skänkt till Storkyrkan år 1605 av Johan III:s köpman i Stockholm Anders Larsson, vilken hade låtit »honom med sin kostnad göra». Dennes porträtt medföljde gåvan och upphängdes i sakristian². I Storkyrkan hade predikstolen använts till 1701. Gjöding beskriver den på följande sätt:

»Sjelfwa Corpus är av Ek, sjukantigt med åtskilliga prydnader och bilder dels förgylte dels målade. På medlersta Gafwelen står vår Återlösare hållandes i wänstra handen jord-klotet med förgylt kors ofwan uppå.

På-skriften där under lyder: **Sicut misit me Pater & ego mitto vos.** Joh. 20 [v. 21].

Här under står A och L, som utmärcker gifwarens namn, med hans Bomärke.

På de fyra Gafflar å ömse sidor stå Evangelisterne med de wanlige sinnebilder. *Under Math.* står: **Dabitur vobis in illa hora quod loqvamini.** Matth. 10 [v. 19].

Under Marc.: **Habete in vobis salem et pacem.** Marc. 9 [v. 50].

Under Lucas: **Beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud.** Luc. 11 [v. 25].

Under Johannes: **Qui ex Deo est verba Dei audit.** Joh. 8 [v. 47].

På sista gafwelen åt Norr står Petrus, och desse ord: **Divina virtus omnia largitur.** 2 Pet. 1 [v. 3] inunder står **Anno.**

På sista åt Söder står Paulus, och desse ord: **Vivus est Sermo Dei & efficax.** Hebr. 4 [v. 12] och där under står 1605.

¹ Se s. 64, not 1.

² Om Anders Larsson se s. 86 o. fig. 60.

Foto. Almborg & Preinitz 1912.

Fig. 39. Kungsholms kyrka. Dopkapellet av Caspar Schröder 1707.
Taufkapelle mit Holzskulpturen von Caspar Schröder. 1707.

Den så kallade himmelen eller taket häftad wid muren, hängandes på twenne stareka järnhakar; är på samma sätt som Prädikstolen peprydd (!). In i taket föreställes den H. Anda nedkommande i Dufwoliknelse, och där omkring trenne Ängla-hufwuden. Wid uppgången ofwan på kanten står *Försigtigheten*, hållandes en spegel i handen; Därnäst *Manligheten*, bärande en pelare i famnen; här på *Rättfärdigheten* med wägsåhl och swärd; så följer *Hoppet* med Anckar; sedan *Tron* med en öppen bok; och änteligen *Kärleken*, bärandes et barn på armen i det hon leder det andra med wänstra handen. Emellan desse äro 5 gafflar, beprydde med bilder, af hwilcka den medlerste hafwer desse ord ned på krantsen: *Qui vos audit me audit, qui vos spernit me spernit.* Luc. 10 [v. 16]; *item Qui ex Deo est verba Dei audit.* Joh. 8 [v. 47]. På de andra föreställas de 4 store Propheterna. Under Esaias står: *Ad legem & testimonium, qui non dixerit juxta verbum hoc non erit eis matutina lux.* Es. 8¹. *item Beati qui audiunt & c.* Luc. 11 [v. 16]. Under Jeremias står: *Verba mea sunt quasi ignis dicit Dominus & quasi*

¹ Jfr Es. 8, v. 20.

Foto. M. Olsson 1913.

Fig. 40. Kungsholms kyrka. Detalj av dopkappellets skulptur.
Detail der Skulptur der Taufkapelle Fig. 39.

malleus conterens petram. Jer. 31. Item: Si quis diligit me sermonem meum servabit. Joh. 14. Under Esek. Vivo ego dicit Dominus nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur & vivat. Esek. 33 [v. 11]. Item: Vigilate & orate ne intretis in tentationem. Math. 26 [v. 41]. Under Daniel står: Doctores qui multos erudierunt ad justitiam fulgebunt sicut stellæ in tota æternitate. Dan. 12 [v. 3]. Item: Qui vos audit & c. Luc. 10 [v. 16].

På dörren til uppgången, står Jungf. Maria med Christi bild, Krona på hufvudet och spira i handen, uti en halfmåna. Öfver dörträdets, Gud Fader med utsträckte armar, och öfverst Fräls. med jord-klotet. Här står ock A och L med Bomärcket. På väggen i Prädik-stolen är en stor förgylt Sol med Jehovah; som skäncktes hit 1745. den 21 Dec. af någre denne Församlings Christel. Ledamöter». ¹

»År 1810 målades i dess ställe ett blått drapperie i guld couleur» (K. räkensk.). På predikstolen stod ett timglas med för-

¹ Denna sol sitter nu över funten; se s. 66.

TIMGLAS.

Foto. M. Olsson 1913.

Fig 41. Kungsholms kyrka. Detalj från dopkappellets skrank med Gutermuthska vapnet.

Detail der Taufkapelle Fig. 39 mit dem Gutermuthschen Wappen.

gylld fot med en bevingad döds-
skalle och överst en stjärna
(WESTIN).

Ett kyrkan fordom tillhörigt
timglas äges av Nord. Museet
(inv. nr 1265). Det är för 4
glas med ställning av mässing
och ståndare av trä. Stånda-
rens övre del och samtliga glas
saknas. H. 78,5 cm. Inköpt t.
museet 1873 fr. antikv. handl.
V. Zeruo.

I inv. 1830 omnämnas »2:ne
Timglas med sina ståndare
hvilkas ålder man icke känner.
Hvardera är med en bevingad
döds-skalle försedd. Det ena, som
synes vara ganska gammalt,
hvilar på en förgylt fot. Ifrån

döds-skallen upgår et förgylt löfwärk, hvarpå sitter en förgylt
stjärna.» Det senare av dessa är tydligen det ovan beskrivna.

NUMMER-
TAVLOR.

På var sin sida om altaret sitta tvenne nummertavlor av
trä med sirade, förgyllda ramar. H. 165 cm. B. 115 cm. Nyupp-
satta 1820. I vardera av norra och södra korsarmarna en enkel,
svart nummertavla, infattad i vindfångets trävägg. Vardera tavlan
krönes av ett förgyllt kors.

BÄNKAR.

Kyrkan har enkla, öppna bänkar, målade i ekfärg, utförda
efter ritning av A. E. Melander, stadf. d. ¹⁰/₇ 1891. Kring väggarna
löper en panel av brösthöjd, målad i samma färg.

I äldre tid har kyrkan haft slutna bänkinredning. 1688
gjordes bänkar av Märten Wellendorff, Dawitt Witt och Gerlof
Wogt. Dessa bänkar voro »med låås och järn igenslutne».

1820 blevo bänkarna, som voro »afdelta i 4 Quarter vid den
allmänna reparationen i Kyrkan nygjorda och målade gula.» (Inv.
1830). Dessa slutna bänkar begagnades ända till 1891, och deras
utseende framgår av fig. 18.

KUNGSSTOLAR.

1688 erhöil Mäster Bärling betalt för »2:ne stolar för deras
Maijt. 2:ne för Prinsessorna och 2:ne för Prästerskapet». 1693
stod »Kungl. Maijts stol på södra sidan vid hörnpelaren». 1697
erhöil församlingen som gåva »Kungsstolarne ifrå Riddarholms-

kyrkan» (GÅVOR), vilka ersatte de förut befintliga. Om utseendet är intet bekant annat än att de varit ornerade. Detta framgår därav, att Riddarholmskyrkan »pretenderade betalning för ornamenterna derpå» 1703 (GÅVOR). Möjligen var det samma stolar, som utfördes för Riddarholmskyrkan av »Bilthuggaren Mäster Petter Skultz»¹ (Schultz) »efter den dessein som Slåttz Architecten Hr Tessin deröfwer fattat hafwer, hwar effter och Kongl. Stolarne i Slåttz Kyrckian giorde ähre»². De sistnämnda synas å sticket fol. 1: 21 i Sueciaverket. Möjligen var det äldre stolar som föregingo dessa. — När stolarna avlägsnades ur kyrkan är obekant. Numera försvunna. 1700-talets inventarieförteckningar (ex. 1750) upptaga »1 rödt kläde till Kungz-Stolen» och »1 D:o till Drottning Stolen».

I västra korsarmen finnes en läktare, som uppbär orgelverket. LÄKTARE. Den är, liksom orgelfasaden, utförd efter ritning av C. G. Blom C:son³, stadf. d. ³¹/₁₂ 1830. Läktaren, som har bågig front (se planen, pl. II), uppbäres av fyrkantiga pelare, målade i oljefärg, imiterande gulröd marmor. Balustraden utgöres av svarvade dockor med breda, rektangulära mellanstycken, dekorerade av förgyllda rosetter och (de två yttersta) med meanderbårder. Läktaren är målad i gulvitt och guld.

Kyrkan har fordom haft 4 läktare, en i varje korsarm. Rundbå- ÄLDRE LÄKTARE. giga öppningar för läktarnas uppgångar finnas ännu i norra och södra korsarmarna (jfr s. 22). I östra korsarmen fanns en läktare över sakristierna (jfr s. 31). Den nedrevs jämte sidoläktarna 1820. Vid samma tillfälle »bepryddes både Orgelverket och [västra] Läktaren med rik förgyllning och på midten af Läktaren sattes Sweriges vapen förgylt». (INV. 1830.)

Av läktarna kallades den norra tukthusläktaren. 1760 meddelas, att »Tukthuskonorna» skola här i församlingen förrätta sin gudstjänst.

På läktaren står en orgel, ombyggd av Åkerman och Lund i ORGEL. Stockholm och med fasad utförd 1831 efter ritn. av C. G. Blom C:son.³

1688 »köptes för kyrkans medel et positiv af 7 stämmor hwileket sattes på södra sidan om altaret» (GJÖDING). 1752 försåldes

¹ Peter Schultz, bildhuggare, har bl. a. utfört de tvenne statyerna till trappan på Storkyrkans norra sida. Levnadsdata okända ROOSVAL, J., Svenskt konstgalleri, Sthlm 1912, s. 11 o. 276.

² Kontrakt i Riddarholmskyrkans räkenskaper 1675. K. A.

³ Blom Carlsson, C. G., arkitekt, f. 1799, † 1868. Origin. ritn. i kyrkans arkiv.

Foto. Gen. lit. anst. 1914.
Fig. 42. Kungsholms kyrka. Dopskål av silver, 1600-talet.
Silberne Taufschale. 17. Jahrh.

positivet till Husby-Lång-
hundra kyrka (Uppl.) för
1700 dlr kmt. 1696 »skjän-
te Högstsal. Konung Carl XI
till Ulr. Eleonora Kyrcka
det Orgelwärcck som en tid
stått obrukeligt i Kongel.

Riddarholms Kyrckan»
(GJÖDING). Detta orgelverk
blev aldrig uppsatt, utan
försåldes av kyrkan. 1753
uppsattes »på den nya Or-
gel-läcktaren wid västra
Kyrckodörren» ett nytt »Ma-

nual-Orgelwärcck af 10 stämmor och med Bihang, gjordt af Orgel-
bygarena Green och Stråle».

Detta orgelverk ersattes 1831 med ett nytt, utfördt av orgelbyg-
garen P. Z. Strand.

FUNT. Mellan väggpelarna i kyrkans nordöstra hörn står kyrkans funt
av snidat och förgyllt trä (fig. 39 o. 40), utförd av Caspar Schröder.¹ I mitten av ett ovalt rum (se planen pl. II) står ett posta-
ment för dopskålen, prytt med förgyllda änglahuvuden och girlander.
På postamentet står på ett flyttbart överstycke Kristus, omgi-
ven av tre putti, som mellan sig hålla ett språkbånd med inskr.:
»Låter Barnen komma till mig, och förmener them icke, ty sådana
hörer Guds Rijke till. Luc. C. 13. v. 16.» På samma överstyckes bak-
sida står: »Detta är uti en Christelig mening skientt Gudi till ära och
Kyrckan till Prydnad Anno 1707.» Detta överstycke har förr kun-
nat avlyftas för att lämna plats för dopskålen. Det sattes då på
ett därför gjort, nu förkommet postament i ena hörnet (GJÖDING).
För förflyttningen finnas fyra sirade och förgyllda handtag av mäs-
sing. Numera kan överstycket icke avlyftas, utan skjutes på järn-
skenor in mot väggen.

I det mittgruppen omgivande skranket finnas inbyggda fyra
postament, på vilka stå bilder av de fyra evangelisterna. Inskr. hos
Matteus: »Math. C. 28. v. 19 Går för then skull uth, och Lärer all
Folck, och Döper them I Namn, Faders, och Sons och thens He-
lige Andes.» Hos Markus: »Marc. C. 16 v. 16. Then ther troor och

¹ Caspar Schröder, bildhuggare i Stockholm, † 1710. Se J. ROOSVAL, Svenskt
Konstgalleri, Sthlm 1912, s. 276.

Foto. M. Olsson 1913.

Fig. 43. Kungsholms kyrka. Dopfat av silver. Augsburgerbete från 1600-talet.

Silbernes Taufgefäss. Augsburger Arbeit aus d. 17. Jahrh.

blifwer Döpt, Han skal Warda Salig.» Hos Lukas: »Luc. C. 3. v. 12. Så kommo och the Publicaner till att Döpas.» Hos Johannes: »Joh. C. 3. v. 5. Sannerliga, Sannerliga säger iag tig: uthan en warder Född af Wattn och Andanom, kan han icke ingå i Gudz Rijke.» Över Mattei huvud sitter en mindre, oval gloria, närmast liknande ett fyrfat med en från mitten uppstigande eldslåga¹. Troligen ha samtliga evangelisterna varit försedda med sådana.

På postamentens utsida finnes det Guteruthska vapnet snidat och förgyllt (fig. 41); skrank och postament i övrigt äro gulvita och dockorna förgyllda. Överblivna delar av skranket, vilket förminskats vid flyttning till den nuvarande platsen, hava mörkgrön marmoring och förgyllda dockor, vilket är den ursprungliga färgen.

Funten är Schröders förnämsta arbete och ett mycket värde-

¹ Jfr eldslågorna vid Den Helige Andes utgjutande den första pingstdagen.

fullt konstverk. Formen (den gör mera skäl för namnet dopkapell än funt) är ovanlig. Schröder står liksom Burchardt Precht (se s. 96, not 1) under inflytande av den italienska barockskulptur, som har sin förnämste representant i Bernini.

Funten är skänkt till kyrkan 1707 av Fru Elsa Guthermuth.¹ »Michaelis-Mässon-dagen 1707 aflades tacksägelse af Prädikostolen på Församlingens vägnar för denne prydeliga gåfva»² (GJÖDING).

Funten stod ursprungligen vid »femte fönstret i koret däräst Schole-Barnen sitta wid den allmänna Guds-tjensten» (GJÖDING) d. v. s. vid västligaste fönstret på södra väggen i koret och på en särskild förhöjning »dit man på 4 trappsteg uppgick». Där kvarstod den ännu 1830 (Inv. 1830). 1820 »renoveras förgyllning och träarbete på funten», 1831 beslöts, att den skulle flyttas till norra dörren, och 1832 finnes en utgift för »Funtens flyttande från Choret till norra Korset och för dess istånd sättande». 1867 d. 26/9 beslöt kyrkorådet, »att den i norra delen af kyrkan befintliga dopfunt skulle borttagas och förvaras och skulle kyrkobänkar anbringas på dess plats». Den 16/11 s. år beslöts att hembjuda den till Kgl. Maj:t och Kronan. Men kyrkostämman ansåg, att råd borde inhämtas av H. Hildebrand och F. V. Scholander, och efter dessas råd flyttades funten till sin nuvarande plats.

På väggen bakom funten hänger en sol av förgyllt trä skänkt till kyrkan 1745 (se s. 61).

1708 skänktes »En duk till funten af Musselin, med Broderi af Guld, och silkesfransar, samt namnen Hans Rålamb och Wendela Hammarsköld³ och Årtalet 1708.» (GÅVOR.)

DOPSKÅL. Till funten hör en dopskål av förgyllt silver (fig. 42) med familjen Pahls vapen och initialerna M.P.—M.L. (*Mathias Pahl* f. 1607, g. 1644 m. *Magdalena Leffler*) i graverat arbete. Stämpelar: Krona — K. Diam. 25 cm.

¹ Elsa Guthermuth, f. Willamberg, g. m. Coelestin Fredrik Gutermuth, adlad (1696) Guthermuth, f. 1643 i Holstein, † 1703, kungl. sekr., lärare för prinsessorna Hedvig Sofia och Ulrika Eleonora samt för Karl Gustaf Tessin (SCHLEGEL o. KLINGSPOR, Ointrod. Adelsn ättartaflor).

² Kontrakt emellan fru Elsa Gutermuth och Caspar Schröder om funtens förfärdigande d. 9 maj 1706 och mellan C. Schröder och J. Mettke om snickeriarbete till samma funt d. 2 juni 1706 förvaras i kyrkans arkiv. Kungsh. k:as handl. B. 2 Nr 36 o. 37.

³ Hans Rålamb, f. 1/3 1652, † 25/1 1712, kammarherre, lagman i Västmanland och Dalarna, v. landshövding, g. m. Wendela Hammarsköld, f. 15/12 1646, † 30/1 1729.

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

A. B. C. D.

Fig. 44. Nattvardskärl av silver. A. fr. 1689, B. omkr. 1680, C. fr. 1696, D. fr. 1741. Silberne Kelche und Kannen. Schwedische Arbeit.

Dessutom har funnits en annan dopskål. 1693 d. $\frac{31}{12}$ skänkte »Sali Hoppman Dobbens Fru Cathr. Slorff en dopskål förgylld väg. 44 lod. innan förgylld.» (GÅVOR.)

Dopfat av drivet silver (fig. 43); avlångt. I mitten ett landskap DOPFAT. med en ruin med valvbågar; i detsamma en man, promenerande med en kvinna, över vilkens högra skuldra hans högra arm vilar; bredvid honom en gosse; till vänster vid ett träd sitter en annan man och bredvid honom två hundar. Kring brädden 8 figurgrupper, vardera med tre bekransande genier, allt i drivet arbete. Stämplor: Augsburgs vapen — \overline{IW} ; L. 70 cm. B. 61 cm. Vikt 149 lod. Ståtligt arbete fr. 1600-talet. Dep. i St. Hist. Museum sedan 1882 (inv. nr 6921). Skänkt till kyrkan 1713 av »Högwälborna Fröken Emerentia von Düben»¹ (GJÖDING).

Fatet är ett världsligt arbete, en s. k. presenterbricka. Kompositionen, som möjligen har allegorisk betydelse, röjer påverkan av någon holländsk mästare och förskriver sig möjligen från en sådan. (LOOSTRÖM, s. 52.)

Kalk av silver (fig. 44 D), helt förgylld; foten i sexpass, förlängd NATTVARDS-
KÄRL. upp till skaftet, som nedtill är sexsidigt; därovan den päronformade skaftknappen och den cylindriska skålen. Stämplor: ϵ (=1741) —

¹ Emerentia v. Düben, f. $\frac{24}{5}$ 1669, † $\frac{26}{5}$ 1743. Kammarfröken hos Drott. Ulrika Eleonora d. y.

Foto. Gen. lit. anst. 1914.
Fig. 45. Oblatask av silver
1600-talets senare del.
Hostienkapsel aus Silber.
Ende d. 17. Jahrh.

Sthlms vapen — $\begin{matrix} \boxed{W} \\ \boxed{HK} \end{matrix}$ ¹. På kuppans dessutom en delvis oläslig stämpel $\boxed{H.K.----}$ H. 28 cm. — Till kalken paten, helt förgylld och med samma stämplor som denna. Diam. 19 cm. Svenskt arbete.

Kalk av silver (fig. 44, A), delvis förgylld; foten rund i sexpass, skaftknappen päronformig, skålen nästan cylindrisk. I botten inskr.: AND. DOBB — CATHARINA SLORFF A^o 1689. Stämplor: Sthlms vapen — \overline{UK} ² — A (= 1689); H. 25,5 cm. Till kalken hör en paten, helt förgylld, med graverat

hjul Kors i bredden. Saknar stämpl. Diam. 14,4 cm. 1689 skänkte »Hoppman And. Dobb och dess Hustru Catarina Slorff En Kalk med paten af silfver förgylld.» (GÅVOR.)

Sockenbudstyg av förgyllt silver. Kalken med foten i sexpass. H. 11 cm.; kuppans diam. 6 cm., fotens diam. 9,5 cm. Stämpel på foten: oläsl. bokstäver under en krona. Paten diam. 9 cm. med hjulkors på brädden. I originaletui av skinn. 1600-talet.

Sockenbudstyg av silver. Kalken inuti förgylld. H. 15,5 cm. Stämplor: H (= 1765) — tre kronor — oläslig stämpel — A.Ö.³ I kalkens fot oblatask av silver med samma stämplor. Paten (diam. 10,9 cm.) förgylld, med samma stämplor som kalken.

Sockenbudstyg av silver. Kalk H. 14,2 cm. Paten diam. 9,5 cm.; modernt arbete.

Oblatask av silver (fig. 45), åttasidig med förgyllda kanter, med lock, varå ligger ett gjutet krucifix. I botten läses: NILS NILSSON MOBERG: MARGARETA ERICKSD. Saknar stämplor. L. 9,7 cm. H. 4,7 cm. Svenskt arbete, 1600-talets senare del. 1689 skänkte till kyrkan »Bagaren Mäster Nils Nilsson Mobergh och dess hustru Maria Erichsdotter En Oblat Ask af silfwer» (GÅVOR).

Oblatask av silver, enkel, oornrad, inuti förgylld. Stämplor: Stockholms vapen — tre kronor — L (= 1771) — \boxed{PA} . H. 3,3 cm., diam. 6,5 cm.

¹ = Heinrich Wittkopf.

² = Johan Ulrik Kickhoff; blev mästare 1689.

³ = Andreas Öhrman.

Oblatask av ny-silver, rund, locket svagt välvt, på detta ett stående kors. Modernt arbete.

Kanna av silver (fig. 44 C), delvis förgylld, med grepe, snås och lock, varpå ligger ett lamm; päronformig, på rund fot; på grepens yttre sida ett drivet och ciselerat växtornament med frukter; vid lockets fäste en gapande maskaron med uppstående blad kring huvudet. Inskr.: PETTER DAHLSTRÖM — ELISABET CARRE A^o 1700. Stämplrar: G (= 1696) — Stockholms vapen — G.F..¹ H. 40,5 cm. Vikt 137 lod.

1700 skänkte »Handelsman Petter Dahlström En Silver Kanna förgylld» (GÅVOR).

Kanna av silver (fig. 44 B) med grepe, snås och lock, de senare förgyllda liksom den runda foten, som skiljes från själva den ovala, uppåt sig något vidgande kannan genom en pärlstav. Vid lockets fäste en päronformig knapp.

Inskr. på framsidan: KONGZHOLMS KYRKIO KANNA GJORD AF SILWERT SOM IGENFANTZ J ASKAN SEDAN SAMMA KYRKIA A^o 1679 DEN 20 NOVEMBER AFBRAN. Jfr s. 15 o. 19.

Stämpel: G.F.. H. 29 cm. Vikt 80 lod. Svenskt arbete 1600-talets slut.

Sked av förgyllt silver, oornerad. Stämpel: R. LUND. L. 20 cm.

»1 st. Helgons Skåp, förvaradt på Kyrkans walf» omtalas i inv. från 1800-talets början och mitt. Förkom troligen vid repa-

¹ Trol. = Gustaf Stasshel.

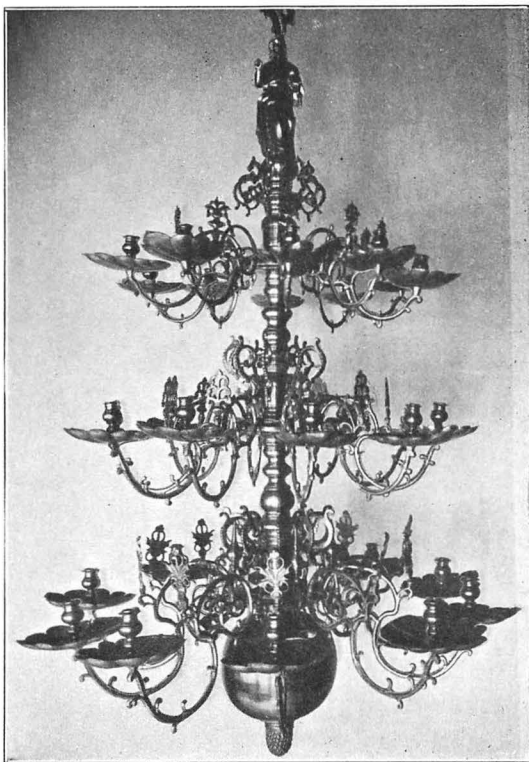

Foto. G. Sjöberg 1914.

Fig. 46. Ljuskrone av malm från 1600-talets senare del, vilken enligt uppgift skall ha tillhört Kungsholms kyrka.

Tillhör grevinnan W. v. Hallwyls samling.
Kronleuchter aus Bronze aus dem Ende d. 17. Jahrh.

LJUSKRONOR.

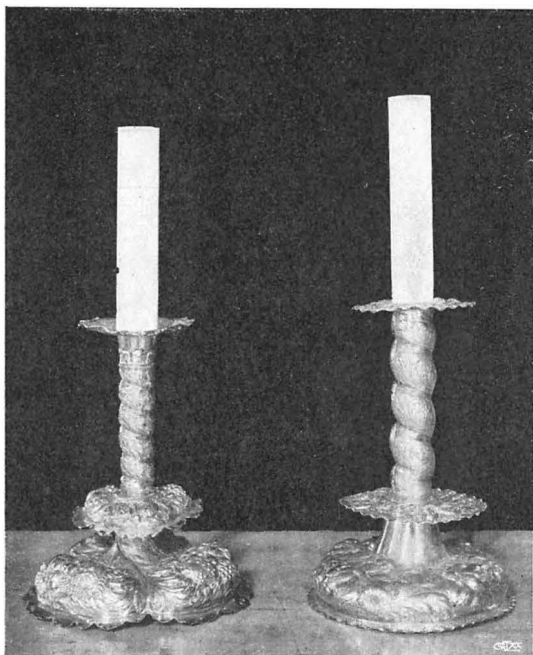

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

A. B.

Fig. 47. Kungsholms kyrka. Ljusstakar av silver 1600-talets slut.

Silberne Leuchter aus dem Ende d. 17. Jahrh.
B. in Augsburg gefertigt.

rationen 1882. Utseendet obekant. Möjligen kan detta vara det monstransaltare, som suttit i kyrkans gamla sakristia (se s. 32).

Kyrkan har 4 ljuskronor för elektrisk belysning, gjorda av smitt järn och klippt järnplåt med mittstavar av dragna järnrör, tillkomna 1891. Före 1867, då gasbelysning infördes i kyrkan, (från 1867 till sagda år saknade kyrkan ljuskronor; jfr fig. 18) funnos kronor av malm. 1868 fick förs. tillstånd att sälja 6 ljuskronor av malm och en dito av glas.

De försålles på auktion samma år. Om dessa kyrkans äldre ljuskronor föreligga följande uppgifter: 1754 hade kyrkan 6 ljuskronor. De beskrivas av GJÖDING på följande sätt:

»De nu varande Ljus-Cronor ned i Kyrckan äro 6 til antalet. Den Första i Choret som är af 2 omgångar och 20 pipor blef skänkt til Kyrckan 1693 den 31 Decemb. af Herr Öfversten Högwälborne Reinholdt von Liewen¹».

»Den Andra i Korsgången består af 3 omgångar och 30 pipor, är skjänckt til Kyrckan af Högwälb. Herr Baron Johan von Knoringen» (se s. 103).

»Den Tredje af 3 omgångar och 18 pipor gafs til Kyrckan full med wax-ljus af Repslagaren, Mäster Johan Nyman den 24 Januarii 1692.»

»Den Fjerde framför Orgelläckta ren, har en omgång och 8 pipor.» »Denna Krona är skjänckt til Kyrckan af Riks-Skattmäst. m. m. Fri-Her. Gustaf Bondes Enke-Fru Fri-Herrinna.» Den femte

¹ Reinholdt von Liewen, öfverste, f. 1653, † 1701.

och sjätte »som äro af samma form och storlek, [som den fjärde], blefvo af små gamla Kronor omgjutne,¹ i Nov. månad 1753 af Herr Direct. Meyer.»

Samtidigt hade kyrkan dessutom »Tvenne små Ljuskronor af hvit metall, nyl. skjänckte til Kyrekan; hänga fram för Orgel-Wärket» (GJÖDING).

1790 skänkte »Brukspatron [Joh. Philip] Möller

En kristallljuskrona med 16 pipor af slipat Bömiskt glas gifven till ett vittnesbörd af dess vänskap för kyrkoherde Asplund» (GÅVOR). Hängde 1826 i sakristian. Sål-des 1868.

1808 skänkte »Lieutn. och R. W. O. Charles Apelqvist en Ljuskrone af metall med 6 pipor». Inskr.: (enl. inv. 1849) »Af Överste Lieutnanten och Riddaren af Kongl. WasaOrden Charles Apelqvist till Kungsholms Kyrkas Graf Chor år 1808 den 25 November».

I grevinnan W. v. Hallwyls ägo finnas tvenne ljuskronor av malm, inköpta på 1880-talet i Bukowskis konsthandel, vilka uppgivas ha tillhört Kungsholms kyrka. De överensstämma emellertid icke med någon av de ovan beskrivna kronorna. Den ena (fig. 46) med rikt profilerad mittstav och tre kransar ljusarmar, med 10 ljus i vardera, mittstaven avslutad med en stående kvinna med en skål i handen. Runt globen följande inskr.: »Johan Mattzson Anders' oLoffson Bonde Anders Jonson Johan Brask Arffredh Larsson oLoff Erichson Carll Petterson Elias Johanson Anders Larson Jochim Cameker Petter Lorens Jochim Langh Jacob Hysingh Anno 1675.» H. 206 cm. 1600-talets senare del.

¹ Dessa små gamla kronor voro följande två, som skänktes 1692: en ljuskrona med 8 pipor av riksskattmästaren Gustaf Bondes änkefru och en liten ljuskrona av garvaren Tibblings hustru.

Foto. M. Olsson 1913.

Fig. 48. Kungsholms kyrka. Ljusstake av driven mässing. 1600-talet.

Leuchter aus getriebemem Messing. 17. Jahrh.

LJUSSTAKAR.

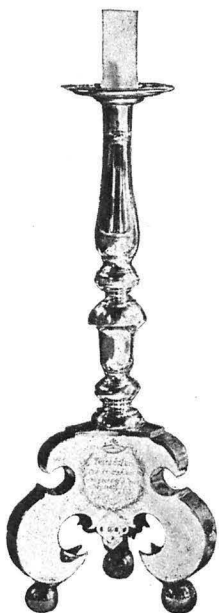

Foto. Almberg & Preinitz
1914.

Fig. 49. Kungsholms kyrka. Ljusstake av försilvrat tenn. 1600-tals form.

Leuchter aus versilbertem Zinn. 17. Jhdt.

Den andra, som är av ungefär samma utseende, har 2 kransar, vardera med 8 ljusarmar. Den saknar inskription. H. 106 cm. 1600-talets senare del.

Ett par ljusstakar av silver med en pipa (fig. 47 B). På fot och manschetter drivna blad och blommor i stora mönster, på skaftet ett fortlöpande graverat bladornament. Inga stämplor. H. 31 cm. Vikt 97 lod. 1600-talet.

Ett par ljusstakar (fig. 47 A) med trepassformad fot, prydd med blad och frukter i högt drivet arbete, och spiralvridet skaft med graverade och punsade ornament. Stämplor: Augsburgs stadsvapen — D P. H. 29 cm. Vikt 97 lod. 1600-talets slut.

Dessa tvenne par stakar skänktes till kyrkan 1693, det ena paret av »Högwälborna Fru Grewinna Märta Fleming¹», det andra av »Jungfru Brenner²» (GÅVOR). Stakarna, som äro monterade för elektriskt ljus (!), stå på altaret under högtiderna. Vid 1700-talets mitt brukades »desse 4 Silfwer-stakar Juhle-Högtiden på Predikstolen» (GJÖDING).

En sjuarmad ljusstake av försilvrad mässing, monterad för elektriskt ljus (fig. 48), står på altaret; foten med rikt drivna och punsade fruktornament. H. 78 cm. 1600-talet. 1687 skänkte »Sockerbagaren Justus Möller En stor messingsljusstake på altaret», troligen denna (GÅVOR).

Ett par ljusstakar av försilvrat tenn stå på altaret. 1600-talsform (fig. 49). H. 77 cm. Stämplor: På den ena — Sthlms vapen(?) —

H	P	F
---	---	---

 — Z. På den andra — Sthlms vapen(?)

H	G	P
---	---	---

 — Z. Stämplorna otydliga på grund av försilvringen. På foten inskr. inom krans av stiliserad lager: »Dessa Stakar och Lius Aero Förärade af Nogra Leda möter I Kungsholms Församling Stockholm d. 25 dec. 1745.» Monterade för elektriskt ljus.

Två trearmade ljusstakar av förgylld, gjuten mässing stå på predikstolen. H. 75 cm. Rococoform från 1800-talets senare del.

¹ Märta Fleming, f. 1663, † ²³/₁ 1747, g. 1684 m. K. Rådet Fältmarskalken frih. Göran Sperling.

² GJÖDING uppger tydligen felaktigt det ena paret vara skänkt av »Salig Rådman Dahlström» (uppger även felaktig vikt).

Foto. M. Olsson 1913.

Fig. 50. Kungsholms kyrka. Lampetter av snidat och krederat trä.
1600-talets slut.

Wandleuchter aus geschnitztem und krediertem Holz. Ende des 17. Jahrh.

Ljusstakar, 4 st. enpipiga, av pläter utan stämplrar. H. 27 cm., 1800-talets senare del. I sakristian.

På golvet vid altaret stå två kandelabrar av järn av samma arbete som kyrkans ljuskronor.

Dessutom har kyrkan ägt åtskilliga ljusstakar av tenn och trä, om vilkas utseende intet är bekant.

Två ljuslampetter av snidat och krederat trä med rester av försilvring och förgyllning (fig. 50) förvaras i en skrubba bakom altaret, mycket skadade av fukt. I mitten ett slätt fält, kring detta akantusblad, vilka i lampettens nederdel bilda en maskaron, som biter i ljushållaren; denna avbruten. Överdelen krönes av en snäcka. H. 76 cm., B. 63 cm. 1600-talets slut. Hängde 1754 »i Choret å ömse sidor om Altaret» (GJÖDING).

LJUSLAMPETTER O. LJUSARMAR.

Ljusarm av försilvrad mässing (fig. 51 B) med blad, blommor och frukter; drivet och punsat arbete; 1600-talsform. L. 42 cm., D. 19,5 cm. Tillh. Nord. Museet (inv. nr 77734). Ink. å Bukowskis auktion 1894.

Ljusarm av mässing (fig. 51 A) med halvsfäriska, drivna ornament; omkr. 1700. L. 39 cm., D. 18,5 cm. Tillh. Nord. Museet (inv. nr 77733). Ink. å Bukowskis auktion 1894.

Förutom dessa har kyrkan ägt ett stort antal ljusarmar, av vilka

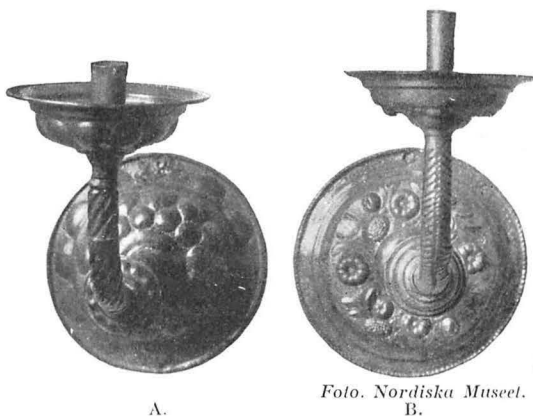

Fig. 51. Kungsholms kyrka. Ljusarmar av driven mässing. 1600-talets form.

Wandleuchter aus getriebnem Messing. 17. Jahrhr.

(GJÖDING). Skänkt 1688 av trädgårdsmästaren Mäster Anders Anderson (GÅVOR).

»På hörnpelaren, straxt där Schol-Barnen med Betjeningen har sitt rum, äro (1754) Tvenne Ljusarmar af messing, en åt Chorsidan, den andra i Södra Flygelen, båda bestå af 3 pipor hvardera. Under medlersta pipan står på skölden, på båda lika: Nicolaus Anberg¹, Chatarina Piper. Anno 1686 den 24 Decembr.

På pelaren twärt öfwer denne hänger en Ljusarm med en pipa, och på skölden stå följande bokstäfwor: P. M. G. S. S.

På hörnpelaren och gafwelen i denne Flygel är en Ljus-arm med trenne pipor, på skölden står: Olaus Brodin. Johanna Sofia Diklv.

I Wästra Flygelen äro fyra Messings Ljusplåtar af två pipor hwardera, utan påskrift.

I Norra Flygelen äro trenne Messings Ljusarmar. En af två pipor, de andra af en pipa hwardera» (GJÖDING).

1692 skänkte »Kopparslagaren Mäster Johan Siel 6 mässingsplåtar på Altarväggen» (GÅVOR).

Dessutom nämnas bland gåvor till kyrkan flera ljusarmar, om vilka intet närmare är bekant. 1849 sålde kyrkan 5 mässingslampetter, 2 ljusarmar av mässing och 4 ljusstakar av tenn.

TEXTILIER. Antependium av röd sidensars, nedtill kantat med en bred guld- och silvergalon (fig. 55). L. 4,65 m., B. 0,90 m. I mitten broderade Flemingska och Stålarmska vapnen (fig. 52) samt initialerna

¹ Kyrkoherde Nikolaus Anberg, se s. 96.

numera inga kunnat spåras: »1684 skänkte Kopparslagaren Mäster Joh. Siel en Messings Ljusarm med tre pipor och led uppå»; stod på predikstolen (GÅVOR). På samma ställe stod 1754 »en Ljusarm af mettall med denne påskrift på skölden under medlerste pipan: Anders Andersson Falck. Annika Anders Dotter 1689»

MF (Magnus Fleming) WS (Wendela Stålarms) och årtalet 1719, på båda sidor omgivna av broderat rankverk. Broderierna i guld, silver och silke överflyttade på nytt tyg. Sålades av kyrkan på auktion(!) 1870 för 130,50 kr. till J. Westin, vilken skänkte antependiet till St. Hist. Mus. (inv. nr 6714). 1719 skänkte grevinnan Wendela Stålarms¹ en mässhake av »röd sidensarge med guldfransar och broderier» och ett altarkläde av samma slag, tydligen det ovan beskrivna.

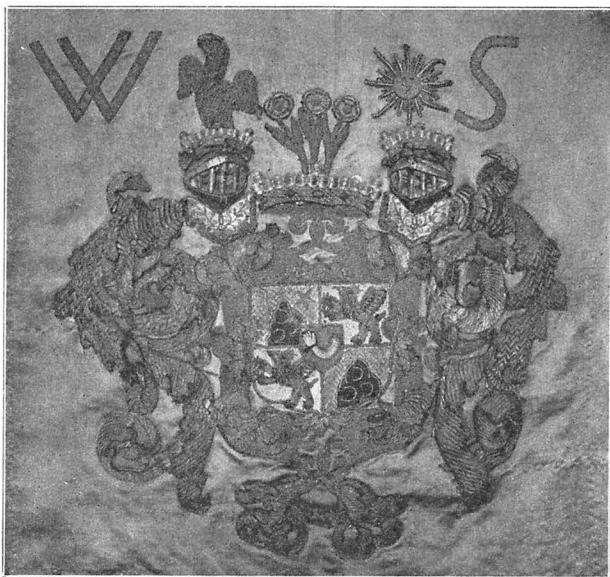

Foto. M. Olsson 1913.

Fig. 52. Kungsholms kyrka. Stålarmska vapnet. Guldbroderi applicerat på antependiet fig. 55.

Das Stålarmsche Wappen auf das Antependium Fig. 55 appliziert.

Altardyna av grönt siden med silvergaloner. I mitten en stående kvinna i applicerat, upphöjt silverbroderi på botten, besatt med guldpaljetter; omgiven av broskornament. L. 41 cm., B. 28 cm. 1600-talet. I Nationalmusei konstslöjdsavd.; har enl. uppg. tillh. Kungsh. k:a. Saknar inv. nr.

Kalkkläde av blommigt, blekgrönt siden, strött med enkla broderade stjärnor av silke. I mitten en krans i silverbroderi och inuti denna blommor i silke, guld och silver. Kring kanten bred silverspets. L. 70 cm., B. 66 cm. 1700-talet.

¹ Wendela Christina Stålarms, f. ³⁰/₉ 1662, † ¹¹/₁₁ 1736, g. m. överstelöjtnanten frih. Magnus Fleming af Liebelitz, f. 1655, † 1718.

Foto. M. Olsson 1913.

Fig. 53. Kungsholms kyrka. Korkåpa av silverduk. 1600-talets slut. Jfr fig. 54. Chormantel aus Silbertuch, Ende des 17. Jahrh. Vergl. Fig. 54.

Kalkkläde av röd sammet med guldbroderier och guldfransar, fodrat med rött siden. I mitten gudsögat. Runt kanten en bård av blad, rågax och vinklasar. L. 46,5 cm., B. 46,5 cm., skänkt 1824 av Kapten Joh. Westin Jac:son (se s. 33).

Kalkkläde av svart sammet med silverfransar och silverbroderi, fodrat med svart siden. Storlek utan fransar 48 × 48 cm. Skänkt och sytt av Fru Ida Christina Petterson, f. Malmqvist (jfr s. 78) år 1850.

Korkåpa av blommig silverduk, kantad med gröna bårder, besatta med guld och silverspetsar (fig. 53 o. 54). Diam. 314 cm., H. 147 cm. Tillh. St. Hist. Mus. (inv. nr 6714). 1688 skänkte »Kammar Rådet Brynte Cronschölds enkefru Anna Fleming¹ en Chorkåpa af gyllen-duk med guld- och silverspetsar med gröna tubijnslistor omkring. Fodrad helt och hållet med grön tubijn jämte 8 alnar tofsband att binda henne fast med.» Försålles 1870 för 110,50 kr. på auktion(!) tillsammans med åtskilliga »äldre, bristfälliga, eller för kyrkan obehöfliga kläder och inv.» Skänktes 1881 till St. Hist. Mus. tillsammans med en mässhake och ett antependium (se s. 74) av »garfwareåldermannen dr. J. Westins sterbhus och prof. N. A.

¹ Brynte von Ens, adlad Cronsköld, till Nyborg i Hätuna sn. och Finnstaholm i Häggeby sn; kammarråd och generaltullförvaltare vid stora sjötullarna i Sverige och Finland. F. ²⁵/₇ 1646, † ¹⁸/₈ 1688. G. m. Anna Catharina Fleming af Liebelitz, f. ²⁶/₂ 1658, † 1718.

Wilander». Kåpan är ett praktfullt 1600-tals-arbete.

Mässhake av blommig silverduk med invävda slingor i rött, grönt, gult, ljusblått och guld; kantad med guld- och silverspetsar och fodrad med blått lärft (ganska mycket lagad genom stoppning). På framsidan I. H. S. i tjockt silverbroderi, på baksidan ett kors av spetsar av samma slag som kantspetsarna. På axlarna knappar och söljor med silverfransar. Tillh. St. Hist. Mus. (inv. nr 6714). Såldes på auktion(!) 1870 för 75,25 kr. — 1689 skänkte Gen.maj. Henr. Fleming (se s. 45, not 2) »En Mässhake af silfverduk med guld-och silfverspetsar»,troligen denna. Samtidigt skänkte densamme »ett Altarkläde d:o d:o, en altardyna d:o, d:o med bokstäfverna I. H. S., en Mässkjorta af Bylfälts eller klosterlärft, en altarduk af huslärft med spets, ett blått taftsskärp med guld- och silfvergaloner och en lång furukista med påskrift: Ulricæ Eleonoræ kyrekas klädekista 1688.» 1803 omtalas »Doct. Wittinghs renovation af en Mässhake af Silfverduk». I Inv. 1830 upptages »en messhake jämte åtföljande Altare täcke af Silfwer Brocade hvarå står årtalet 1688». I inv. 1863 benämnes den »mässhake af guld- och silfverduk fodrad med blått lärft».

Två mässhakar av röd sammet med guldbroderier, fodrade med rött siden och kantade med guldspetsar; på frams. gudsöga, på baks. kors med törnekrona. Skänkta 1825 av »Fabrikör Petter Helin».

Två mässhakar av svart sammet med galoner och broderier av silver, fodrade med svart siden. På frams. gudsöga, på baks.

Foto. M. Olsson 1913.

Fig. 54. Kungsholms kyrka. Korskåpa av silverduk. Jfr fig. 53. Chormantel, vergl. Fig. 53.

Foto. M. Olsson 1913.

Fig. 55. Kungsholms kyrka. Antependium av rött siden från 1719.
Antependium aus roter Seide von d. J. 1719.

strålar, kors m. törnekrona samt palmkvistar. Märkta på fodret F. P. 18 $\frac{1}{2}$ 50. Skänkta 1850 av »Sockerbruks Idkarna Cristoffer och Johan Frans Petterson på Hornsberg». Mässhakarna sydda av dessas svägerska »Demoiselle Mathilda Malmquist» (WESTIN).

Två mässkjortor av vitt linne med breda, knypplade spetsar.

Två mässkjortor av vitt linne med smalare spetsar.

Flätade silkessnören med tofsar till mässkjortornas sammanhållande, 2 st. Det ena blekrött, L. 3,40 m., det andra grönt, gult och grått, L. 2,55 m.

Utom de nu beskrivna, bevarade textilierna omtala kyrkans handlingar en mängd nu obefintliga sådana, av vilka följande må nämnas:

1677 skänkte »Rikstygmästaren Pehr Larsson Sparre¹ ett kosteligt altarkläde rikt af äkta silfvergaloner» och »ett kalkkläde rikt stickadt med guld och silfver.» 1679 skänkte Pehr Larsson Sparres grevinna »ett kosteligt altare- och kalkkläde» (GÅVOR).

1687 skänkte Hans Bähr ett kalkkläde broderat med silke och silver och »En Rysk Jungfru ett kalkkläde i alla fyra hörnen broderat med guld, silfver och silke» samt en altardyna (GÅVOR).

1713 erhöll kyrkan av Hans Rålamb och Wendela Hammar-skiöld (se s. 66, not 3) »ett kalkkläde af fierduk» med deras namn (GÅVOR).

1721 skänkte »Tractören Mäster And. Terlin» en altardyna med upphöjt arbete, troligen samma altardyna, som i Inv. 1830 säges

¹ Peder Larsson Sparre, fransk greve Sparre, f. 12/3 1628, † 4/4 1692, g. m. Ebba Margaretha De la Gardie.

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 56. Kungsholms kyrka. Gravläggningsen. Gammal, fri kopia efter Quinten Matsys.

Grablegung. Alte, freie Kopie nach Quinten Matsys.

vara »af rödt Sidensars med Guld och Silfver Broderi samt årtalet 1721. I guld broderade därå [voro] Bokstäfverna A: T: L: S:» — 1762 skänkte fru assessorskan Maria Aurora v. Schantz född Brenner¹ »ett grönt altarkläde af atlas rikt prydt med silfver-spetsar samt årtalet 1762 af smidt silfver», en altarduk »af Kammarduk kostbart sydd med spetsar och årtal», en mässkjorta med spetsar, ett »hyende till Altaret af grönt Atlas med Silfvergaloner» m. fl. mindre textilsaker.

1762 »togs gamla Altarklädet af Violet Sammet bristfälligt att laga en Mässhake af samma färg.»

Inv. 1830 nämner bl. a. en »messhake af svart sammet med ett stort kors af guldspetsar och årtalet 1762» och en altardyna »af Gredelint Siden med Broderi af Guld och Silfwer samt årtalet 1689 och Initial-Bokstäfverna C. C. D. F».

I Inv. 1830 omtalas ett nu obefintligt »kalkkläde med broderi af

¹ Maria Aurora Brenner, f. 12/9 1691, † 3/4 1772, g. m. assessoren Carl Ludv. v. Schantz, f. 1681, † 1734.

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig 57. Kungsholms kyrka. Madonna med barnet. Oljemålning av Anders Lorentz. 1685. Madonna. Ölgemålde von Anders Lorentz. 1685.

KYRKVAKTAREROCK.

SPÖGUBBEKLÄDNING.

HÅVAR.

»en grå spögubbeklädning», som kostade 61: 27 dlr. (GÅVOR).
 Kyrkan saknar nu håvar, men har ägt många uppsättningar sådana. Därbland märkas följande: 1694 erhöi kyrkan av Mäster Zacharias Koch »två hofvar». Följande år skänkte Traktören Zacharias Halling (se s. 94) »2ne Collekthofvar af rödt sammet med guldfransar, silfverbeslag och bjälror»; 1748 erhöi kyrkan ett par nya håvar »öfverdragna med silfverduk», och 1762 skänkte Assessorskan v. Schantz (se s. 79, not 1) »ett par Kyrkohofvar öfverdragna med guldgalonier och med beslag silfverfransar och tofsar» jämte till dessa håvar hörande överdrag av rött läder (GÅVOR). 1849 sålde kyrkan 7 st. håvar.

TAVLOR.

I sakristian hänger en tavla, Kristi gravläggning (fig. 56), målning på trä; gammal, fri kopia efter Quinten Matsys² bekanta tavla i Antwerpens museum. H. 47,5 cm. B. 69 cm. Bred, förgylld ram. Tavlan har förr haft avsneddade hörn. De senare tillagda hörnbitarna täckas av grovt utförd målning.

¹ David Casparsson Kohl, f. 1628, † 1685, berömd klingsmed och etsare, rustmästare vid Stora Rustkammaren på Sthlms slott 1670—85. Se VÄGLEDNING för Besökande i Livrustkammaren, 3 uppl. Uppsala 1911, s. 114.

² Quinten Matsys, flamländsk målare, f. 1466, † 1530.

Silke och Guld fransar samt Initial-Bokstafverna P: P: S. — A. C. U. jemte ett adeligt wapen. Uti ena hörnet läses följande uti Guirlander innefattade devise: La Beauté, vertu, Honneur, Flambeaux d'un grand cœur. Uti det andra hörnet är denna devise: Cœur et Courage font l'ouvrage.»

1717 skänkte Garvaren Joh. Åkerman »en räck till kyrkvaktaren», och 1768 gav Brukspatron Möller »en Skrud för kyrkvaktaren», som kostade 120 dlr. (GÅVOR).

1678 skänkte Rustmästaren David Kohl¹ till kyrkan

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 58. Kungsholms kyrka. Lutaspelande yngling. Oljemålning av okänd mästare. 1600-talets slut.
Lautespielender Jüngling. Ölgemälde. Meister unbekannt. Ende des 17. Jahrh.

Madonna med barnet¹ (fig. 57). Över madonnans axlar en blå mantel, dräkterna i övrigt röda. Osign. H. 71,5 cm. B. 61,5 cm. Slät, förgylld ram. På en kloss på denna följande inskr.: »Madonna med Barnet af Anders Lorenz (jfr s. 54, not 5), död 1692. Taflan, hvilken bortkom på 1700-talet, är af civilingeniör Oscar Wollert återskönt 1907 till Ulrika Eleonora församling.» 1685 skänkte »Mäster Anders på Drottninggatan et Conterfei föreställande Jungfru Maria» (GÅVOR). GJÖDING uppger, att »bakpå taflan står Mästarens namn: And. Lorentz, och årtalet 1685.» Duken nu mycket lappad på baksidan och namnet utplånat. Tavlan, som 1753 hängde »på andra sidan om Altaret wid Funten», hänger nu över sakristidörren.

¹ Då intet annat uppgives, äro tavlorna oljemålningar på duk.

Yngling spelande på luta (fig. 58). Dräkten svart med vit krage och vita manschetter. Över högra axeln en röd mantel. På ett bord framför honom ligger ett nothäfte. Osign. H. 116 cm. B. 85 cm. Uppställningen erinrar om Caravaggios¹ lutspelare i Turin; färgställningen är närmast van Dycks². Bred förgylld ram med dubbla hopplister. Hänger i förs.-salen. 1693 skänkte »Direktör Baltzar Grill³ ett Conterfeij, en Musikant med en citra, som sattes öfver södra dörren» (GÅVOR). 1753 hängde tavlan »på Pelaren emellan fönsterna åt Wäster» och 1830 över sakristidörren.

Utom dessa tavlor har kyrkan haft flera andra, som dels sålts, dels på annat sätt förkommit. 1849 »försåldes 2:ne oljefärgstafvor», och 1869 och 1884 fick församlingen tillstånd att försälja en del andra sådana. Om följande tavlor kan lämnas närmare upplysningar:

Kristi himmelfärd. »En stor Tafla på hörnpelaren i Wäster föreställer vår Fräls. JESU Christi himla-färd. Denne Tafla är skjänckt til Kyrkan af Skomakaren, Mäst. Gabriel Wändel» (GJÖDING). 1693 skänkte »Skomakaren Gabriel Wendels Enka ett Conterfeij, Christi uppfarelse i himlen» (GÅVOR).

Ecce homo. »På Wänstra sidan af Sakerstige-dörren föreställes Vår Återlösare med törne-kronan, som utprässar hans oskyldiga blod, hwilcket flyter öfwer ansigtet ned på kläderna. I handen håller Han en rör; och mantelen hwilcken höljer den blodige kroppen, är, wid halsen sammanbunden med det rep hwarmed hans menlösa händer bundne äro. Denne målning wil utwisa, huru vår JESUS såg ut, när Pilatus förestälte honom för den Judiske menigheten, sägandes: Si, människjan» (GJÖDING).

Kristus smädas. »På högra sidan om Sakerstige-dörren föreställer på en Tafla den hårda medfart, hwilcken vår Återlösare måste utstå i Pilati Rådhus, då Krigs-Knektarna begabbade Hans Konungliga Ämbete. Här föreställes vår JESUS, sittjande med bundna händer. En Krigskneckt håller på at sätta törne-kronan på hans Heliga hufwud, då en annan gifwer honom en rör i högra handen. De kringstående åskådare föreställas med bistra åthäfwor, som de med ord och försmädelser söka at föröka det stora lidande, hvilket Han oskyldigt utstå måste i den falne och högmodige människans ställe» (GJÖDING). 1713 skänkte »Hustru Anna Crutscher en tafla Christus med törnekrona» (GÅVOR).

¹ Michelang. Caravaggio, italiensk målare, f. omkr. 1495, † 1543.

² Ant. van Dyck, flamländsk målare, f. 1599, † 1641.

³ Baltzar Grill, direktör vid Glasbruket på Kungsholmen.

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 59. Gustaf II Adolf. Oljemålning av eller efter J. Elbfass.
König Gustaf II Adolf. Ölgemälde von J. Elbfass († 1664) oder Kopie.

Fåfängligheten. »På Hörnpelaren öfver Schol-mästare-bäncken (östra flygeln), är en stor tafla, på hwilken föreställes Fåfängligheten. Här står et Fruntimmer i werldslig prydnad med kru-

sat hår, half blottad, hafwandes förwisdade rosor i skjötet. Omkring henne ser man åtskillige wattu blåsor som försvinna. Bakom hannes rygg en upslagen Bok med wikte blader, och oläslig styl, dock ses 1644. Framför henne ligger en död-skalle inswept i förwisdade sädes ax. Här ser man en utsläckt lampa. Et ljus, som släcknar på ljusastakan. Et kullslagit tim-glas. En lyckta, i hwileken wekan ryker. Musicaliske Böcker och Instrumenter, m. m. Denna Tafla är gifwen af Snörmak. Mäster Mercatz» (GJÖDING). 1693 skänkte »Snörmakaren Mercats ett Conterfeij, Werldens fåfänglighet» (GÅVOR).

Jobs lidande. »På Wänstra pelaren wid Södra dörren, är en kostelig stor Tafla, som innefattar Jobs Lidande. Rätt ynkeligen föreställes här, huru den H. Mannen af twenne orena Andar med grymhet angripes. Jämte honom står hans hustru med bistre ögon, fulle af eld, och smädelige åthäfwor, åskådandes hans älande, och honom liksom tiltalar. Ofwanpå föreställes i en half-rundel Christi upståndelse, och därunder står: Jag wet at min Förlossare lefwer. Job. 19: 24. Ramen är kostel. förgylt och målad. Öfwerst sitter en Ängel, hållandes et kors och en palmqwist i händerna. Denna Tafla är skjänckt til Kyrekan af S. Grefwinnan Pipers Trägårds-Mästare, H. Michaël Wasenberg, den 14 Decemb. 1716.» (GJÖDING).

Dessutom funnos 1754 enligt GJÖDING »i Sakerstigan jämte Funten, tvenne taflor; hwilka lära oppsättas i Norra Flygelen när Kyrkotaket blifwer färdigt. En föreställer Återlösaren med Jordklotet gifwen af Mäst. And. Lorentz (jfr s. 54, not 5). Den andra Christi tårar öfwer Jerusalem».— 1687 skänktes till kyrkan av »Mäster Anders Conterfeijare et Conterfeij, Christus med Werdskulan eller Jordkorsset på Handen.» (GÅVOR).

1773 skänkte dödgravaren Brunwall »En Tafla i Olja, Christus ritar i sandan» d. v. s. Kristus och äktenskapsbryterskan (GÅVOR).

KUNGLIGA
PORTRÄTT.

Porträtt av Gustaf II Adolf (fig. 59). H. 212 cm. B. 108 cm. Klädd i gul dräkt med gula kragstövlar och gröna benkläder. Blått skärp med guldfransar hänger ned vid sidan. Bred spetskrage; spetsmanschetter kring ärmar och stövelkragar. Högra handen stödd på en stav. Den vänstra vilar på kronan, som tillsammans med övriga regalier ligger på ett bord med röd duk. I bakgrunden grågröna draperier. Golvet slätt grått. Inskr. i övre v. hörnet: GVSTAVVS ADOLFVS M. R. S. Skänk till kyrkan 1684 (WESTIN 1046 utan ang. källa). Enkel svart ram med förgyllda lister. Hänger i södra korsarmen på mittkvadratens sydöstra pelare. Hängde 1754 »på hörnpelaren wid Prädikstolen.» Porträttet har

Fig. 60. Kungsholms kyrka. Porträtt av köpmannen Anders Larsson 1577.
Nu i Storkyrkan.

Bildnis des Kaufmanns Anders Larsson 1577.

stora likheter med ett Hölö kyrka i Södermanland tillhörigt porträtt av Gustaf II Adolf, målat av Jakob Elbfass¹ omkr. 1640, och torde vara ett verk av eller en kopia efter denne mästare.²

¹ Jacob Elbfass, »Kontrefejare och målare», f. i Livland, † i Stockholm 1664.

² Jfr WETTERGREN, ERIK, Studier från Strängnäsutställningens avdelning för måleri; i Utställningen av äldre kyrklig konst i Strängnäs 1910. Studier I. Sthlm 1913.

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 61. Kungsholms kyrka. Porträtt av sergieanten Johan Carlgren. 1820-talet.
Bildnis des Sergeanten Johan Carlgren, Geber der Kanzel. Um 1825.

Porträtt av Ulrika Eleonora d. ä. Kopparstick i förgylld ram. H. 36 cm. B. 25 cm. Hänger i församl.-huset.

1776 skänkte »några församlingsbor K. Gustaf III:s och Soph. Magdalenas Porträtter af Gillberg i Glas och förgyllda ramar.» Sålde (!) 1849.

DONATORS-
PORTRÄTT.

Porträtt av Anders Larsson, Johan III:s köpman i Stockholm (fig. 60). Midjebild av medelålders man, klädd i kappa med brett pälsbräm, pipkrage och pipmanschetter samt svart mössa. Högra handen håller han på en dödskalle, som står bredvid ett rött timglas på ett bord med grön duk. I övre vänstra hörnet en sköld med ett bomärke, omgivet av initialerna A. L. och årtalet 1577. Därunder ÆTA: SVE 39. I högra hörnet inskriften TY SÅ ELSKADHE GVUD WERLDENA, AT HAN VTGAFF SIN EENDA SON PÅ THET AT HWAR OCH EN SOM TROOR PÅ HONOM SKALL ICKE FÖRGÅÅS VTHAN FÅ EWINERLIGIT LIJF. 10 IOHNNES' 3. H. 93 cm. B. 79 cm.

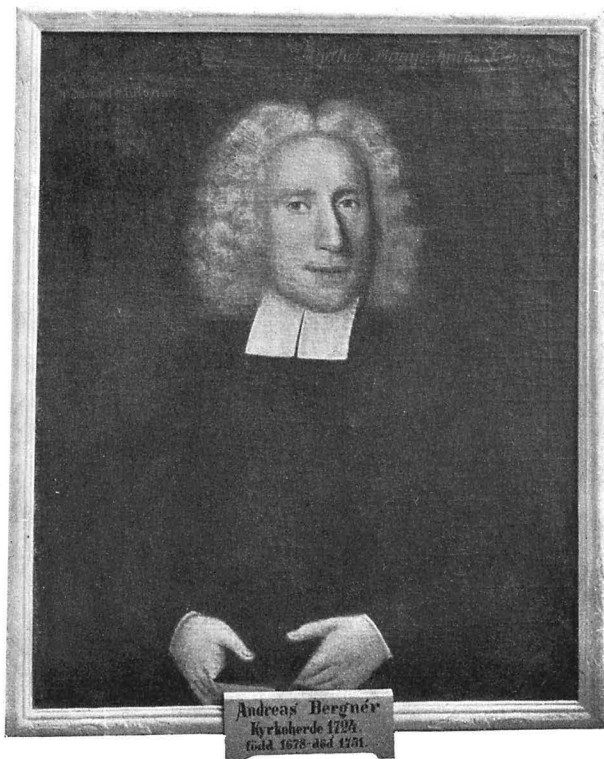

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 62. Kungsholms kyrka. Porträtt av kyrkoherden Andreas Bergnér, år 1707.
Bildnis des Pfarrers Andreas Bergnér aus dem J. 1707.

Detta porträtt skänktes jämte den förut nämnda predikstolen (se s. 59) till Stockholms Storkyrka av Anders Larsson. Då predikstolen år 1702 överlämnades till Kungsholms kyrka, medföljde även donators porträtt, som uppsattes i närheten av predikstolen. Då kyrkan 1820 fick ny predikstol, blev porträttet »förvarat på otjenligt ställe» och skadat av fukt. Det kom sedan i privat ägo, senast i den Rehbinderska samlingen, som såldes på auktion 1912, varvid porträttet inköptes av utgivarne av Sveriges Kyrkor. Porträttet överläts av dem till ursprungliga ägaren, Stockholms Storkyrka¹.

¹ Anders Larsson, köpman i Stockholm, son till borgmästaren i Älvsborg Lars Olufson och Agnis Arvidsdotter (Palmschöldska saml. i U. B), f. 1538, † 1603. Blev 1576 rådman i Stockholm och fick samma år fullmakt att vara »Kongl. May:tz köpman i Stockholm» (Fullmakten i Riksregistraturet). 1580, då »mandat om kopparkiöpet» utfärdas, varigenom kronan får monopol på kopparhandeln, kommer även denna under hans ledning. Se OLSSON, MARTIN, Anders Larsson, en Stockholmsk köpman från Johan III:s tid. St. Eriks årsbok 1913, s. 21. Sthlm 1913.

Foto. Gen. lit. anst. 1914

Fig. 63. Kungsholms kyrka. Porträtt av kyrkoherden Olof Celsius d. y. Malat 1768 av Anders Eklund.

Bildnis des Pfarrers Olof Celsius d. J., von Anders Eklund 1768 ausgeführt.

Porträtt av Sergeanten Johan Carlgren (fig. 61). Äldre man i blå livrock med svart- och vitrandig väst. Bakgrunden mörkbrun. H. 72 cm. B. 61 cm. Bred, förgylld ram. På kloss nedtill på ramen inskr.: »Johan Carlgren Sergeant vid Kongl. Svea Artilleri. Född D. 25 Dec. 1744 Död D. 19 april 1818. Gaf Kyrkan Ny Predikstol År 1818.» Hängde 1830 »på högra sidan om upgången till Predikstolen», nu i sakristian.

PORTRÄTT
AV KYRKO-
HERDAR.

I församlingssalen hänga följande porträtt av församlingens kyrkoherdar:

Andreas Bergner (fig. 62). H. 79 cm. B. 64 cm. I smal, förgylld ram.

Inskr. i övre h. hörnet: »Kyrckoh. Magist. Anders Bergner.»

I övre v. hörnet: »In Saxo sed et tuto mens:

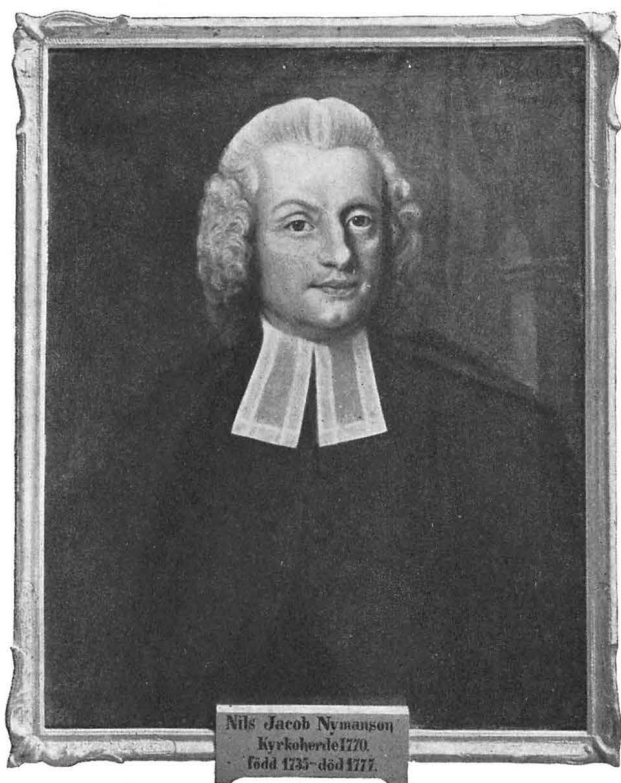

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 64. Kungsholms kyrka. Porträtt av kyrkoherden N. J. Nymanson, målat av Johan Ahlberg. 1770-talet.

Bildnis des Pfarrers N. J. Nymanson um 1775 von Johan Ahlberg gemalt.

An. 1707.

Qui erat.

Annus Ætatis zq. [=29]
Minister.»

Inskriften har troligen blivit förvanskad genom restaurering.

Ned till på ramen: »Andreas Bergnér. Kyrkoherde 1724. Född 1678. Död 1751.» Bakpå tavlan, h. ö. hörnet: »Magist. Anders Bergner Pastor ad Ulrice Eleonore.»

Skänkt till kyrkan 1770 av kyrkoh. Nymanson (se s. 90). Ramen skänkt av Assessor Psilanderhjelm (GÅVOR).

Olof Celsius d. y. (fig. 63) av Anders Eklund. H. 79 cm. B. 62 cm. Skadat genom påmålning. Inskr. i övre kanten: »Doctor Olof Celsius, junior.» Smal, förgylld rococoram. Inskr. på ramen:

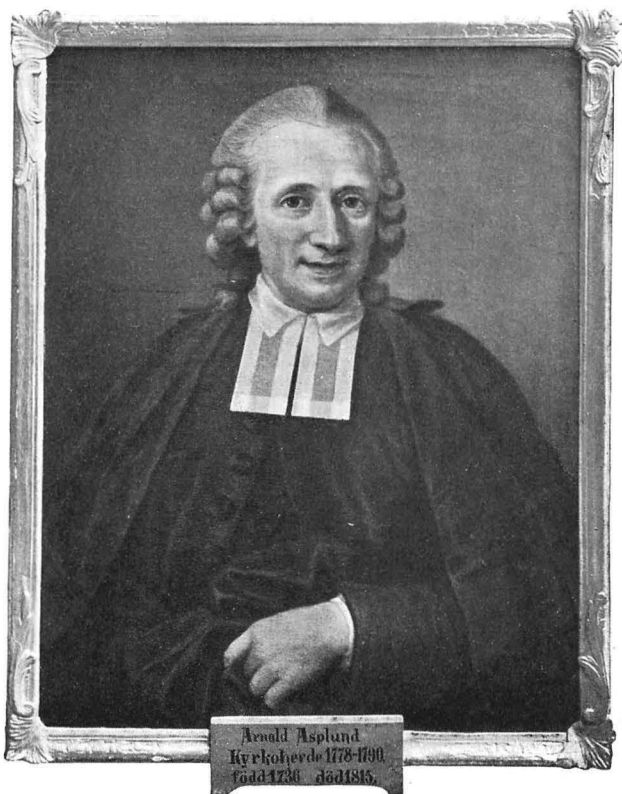

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 65. Kungsholms kyrka. Porträtt av kyrkoherden A. Asplund, målat av Ulrica Pasch 1785.

Bildnis des Pfarrers A. Asplund, im J. 1785 von Ulrica Pasch gemalt.

»Olof Celsius d. y. Kyrkoherde 1753—1760 född 1716 död 1794.»
Har enl. Westin på baksidan haft följ. nu utplånade inskr.: »Porträttet gifvet af dess Frände Nils Jacob Nymanson d. 21 dec. 1772, att få uppsättas i Kungsholms kyrkas Sakristiga.

Anders Eklund Pinx 1768.»¹

Olof Gråberg av Anders Eklund. H. 80 cm. B. 63 cm. Smal, förgylld rococoram. Hela nedre delen av tavlan upptagen av följ. inskr.: »Kyrkoh. Magist. Olof Gråberg född d. 4 Maj 1716 af Probstén Jöran Gråberg och Fru Christ. Regina Kran. Prom: Magist: i Upsala d: 22 Jun: 1743 vice notarius i Stockholms Consist: d:

¹ Eklund, Anders, »contrefaitmålare» i Stockholm, var 1780—85 »kongl. hof lakerare». Dog troligen kort efter 1802.

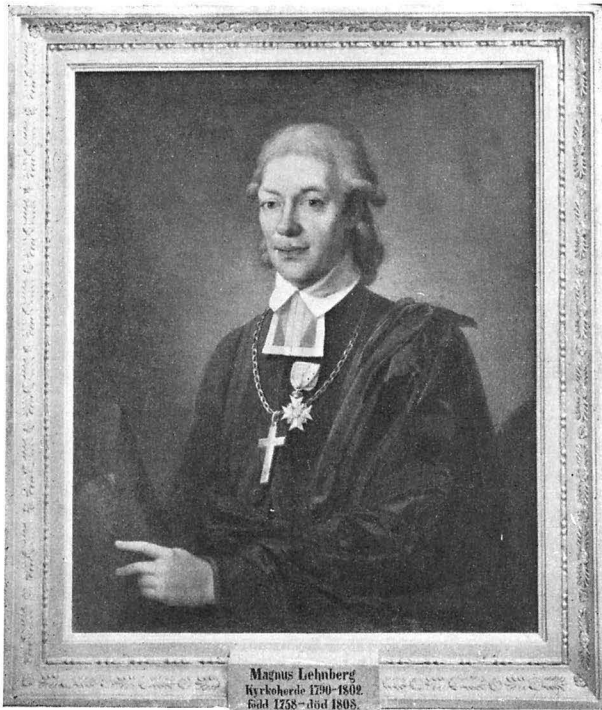

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig 66. Kungsholms kyrka. Porträtt av kyrkoherden, sedermera ärkebiskopen Magnus Lehnberg, av Lorentz Pasch d. y. eller hans skola, målat mellan 1802 och 1808.

Bildnis des Pfarrers, des späteren Erzbischofs Magnus Lehnberg von Lorentz Pasch d. j. oder seiner Schule zwischen 1802 und 1808 gemalt.

3 Feb: 1747. Prestvigd d. 9 Apr: 1747 Vice Comminister i Fransöska Lutherska Församl: 1748. Secund: Notarius i Præste-Ståndet 1751 och 1756. Præste-Ståndets Archivarius ifrån 1751 till 1760. Ordinarie Notarius d. 22 Augus. 1750. Kyrkoherde i Ulicæ Eleonoræ Församling d: 10 Sept. 1760. Gift med Fru Hedy. Cath. Hörstedt d. 14 Apr: 1761. Il:dra gången med Fru Marg: Klint d. 8 Dec. 1763. Utgifvit af Trycket en Fransösk Cateches i Version: Tanckar om. N. och Gamla Testamentet: anvisnin att förstå leder I skyldskap etc: Tanckar om ægtenskaps: skillnad: Cathetisk Barnalära: Tanckar om syndernas förlåtelse och aflåtelse. Varit ledamot i Stendernas Contoir samt en tillför ordnat Psalmboks Commission. Död d. 3 sept. 1767. Afmål lat genom Efterträdarens försorg.» Inskr. på ramen: »Olof Gråberg Kyrkoherde 1761 född 1716 — död 1767». I Westins saml. 1719

fol. 118 följande anteckn.: »Gråbergs porträtt köptes 1774 för 72 dlr. det är mållat af Anders Eklund. Ramen kostade 30 dlr.»

N. J. Nymanson (fig. 64). Bröstitbild mot grönt draperi; i bakgr. t. h. en pelare. Sign. på baksidan: »Johan Ahlberg pinxit.» H. 71 cm. B. 56 cm. Smal, förgylld ram. Inskr. på frams. ö. h. hörnet »Nils Jacob Nymanson». På baksidan: »Kyrkjoherden Magister Nils Jakob Nymanson född den 1 Maji 1735 af Kyrkjoh: i Björklinge och Upland Magist: Johan Nyman och Fru Charlotta Kyrania. Prästvigd till Huspredikant den 23 Maji 1757 Promoverad Magister i Upsala d. 23 Junii 1758. Adjunct. Past. i Jacob och Johan: i Stockholm 1760. Ordin: Kongl. Hof Predikant d. 25 Julii 1768. Gift med Ulrica Grave d. 22 Oct. 1768. Secund: Notar i Presteståndet Riksdag 1769. Kyrkjoherde i Kungsholms Församling d. 12 junii 1770. Ledamot i Kongl. Upfostrings Commission. d. 12 Martii 1773. Död d. 17 Oct. 1777.» På ramen: »Nils Jakob Nymanson Kyrkoherde född 1735 — död 1777.» Gåva 1780 av »Enke Fru Nymanson».

Arnold Asplund (fig. 65). H. 70 cm. B. 55 cm. Sign. på baksidan: »Målat af Ulrica Fr: Pasch¹». Smal, förgylld rococoram. Inskr. på baks.: »Mag. Arnold Asplund Kyrkoherde i Ulricæ Eleonoræ Församling d. 10 Maji 1778.» På ramen: »Arnold Asplund Kyrkoherde 1778—1790 född 1736 död 1815.» Gåva av kyrkoh. Asplund 1785 (GÅVOR).

Magnus Lehnberg (fig. 66). H. 80 cm. B. 66 cm. Förgylld ram. Inskr. på ramen: »Magnus Lehnberg. Kyrkoherde 1790—1802. född 1758 — död 1808.» Målat mellan 1802 och 1808 av Lorens Pasch d. y.¹ eller hans skola.

F. L. Witting. Oval i fyrkantig, förgylld ram. Mått utan ram: H. 55 cm. B. 49 cm. Ramen 76 × 70 cm. Inskr. på ramen: »Fredrik Witting Kyrkoherde 1803 född 1743 död 1811». Har på baks. haft följ. nu utplånade inskr: »F. L. Witting Pictus 1805 ab A. v. B.» (WESTIN). Gåva av »Ingeniör Berndes» 1814.

T. Z. Fuchs. H. 65 cm. B. 58 cm. Bred, förgylld ram. Inskr. på ramen: »Thomas Zacharias Fuchs Kyrkoherde 1812, född 1772 — död 1846.»

C. A. Gravallius. H. 75 cm. B. 61 cm. Sign. t. h.: LEHMAN.² Bred, skulpterad och förgylld ram. Inskr. på ramen: »Carl Olof Gravallius Kyrkoherde 1849 född 1785 död 1861».

¹ Pasch, Ulrika Fredrika, porträttmålarinna, f. 1735 i Stockholm, † 1796. Dotter till och elev av Lorens Pasch d. ä. och syster t. Lorens Pasch d. y. f. 1733, † 1805.

² Lehman, Karl Peter(?), målare, f. 1794 i Köpenhamn, † 1876 i Sigtuna.

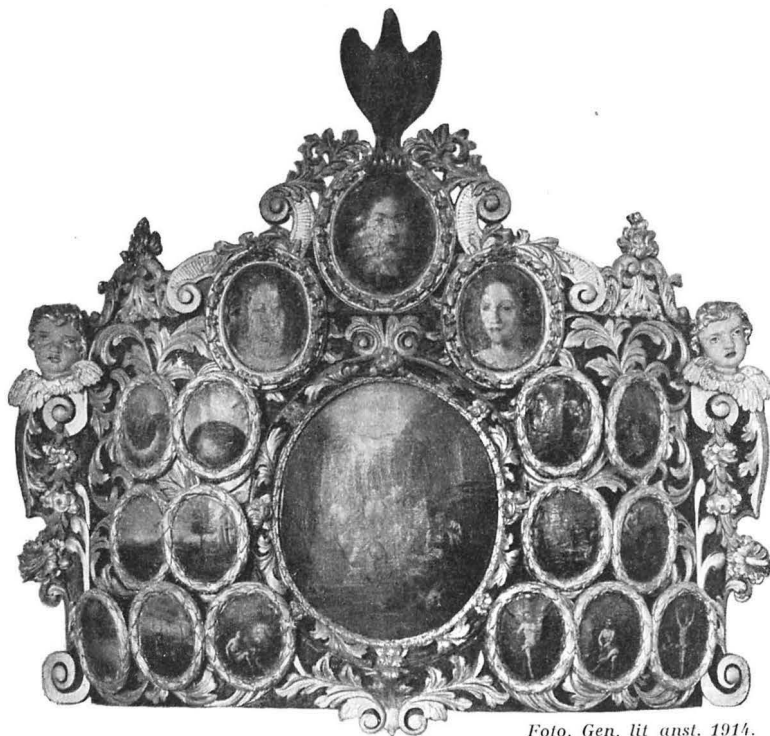

Foto. Gen. lit anst. 1914.

Fig. 67. Kungsholms kyrka. Epitafium av snidat och målat trä över bokbindaren Bengt Höök; utfört 1703.

Epitaph aus geschnitztem und gemaltem Holz zur Erinnerung an Buchbinder Bengt Höök (vgl. Fig. 79) aus d. J. 1703.

Samtliga ovanstående prästporträtter mer eller mindre skadade genom påmålning. År 1861 »rengjorde och renoverade Emil Leman (ofvanstående) 9 st. Prästers porträtter och ramarna förgylldes för 63 Rd.»

E. M. Schultzberg av Edv. Perséus;¹ osign. H. 77 cm. B. 62 cm. Bred, förgylld ram. Inskr. på ramen: »Erik Magnus Schultzberg Kyrkoherde 1863 född 1816 död 1890.»

P. J. Rydeman. Sign. E. LINDGREN 1903. H. 78 cm. B. 64 cm. Bred, förgylld ram. Inskr. på ramen: »Pehr Johan Rydeman Kyrkoherde 1891 född 1834 död 1904.»

Epitafium av snidat trä över bokbindaren Bengt Höök (fig. 67). H. 2 m. Underdelen med inskr. bortsågad. Epitafiet består av en större och 17 mindre, ovala medaljonger med olje-

EPITAFIER.

¹ Edv. Perseus, porträtt- och historiemålare, f. 1841, † 1890. Porträttet utställt på opponenternas utställning 1885. Katalog över opponenternas utställning 1885. Sthlm 1885, s. 13.

målningar på duk, fästad på träet. Medaljongerna omslutas av snidade, förgyllda ramar i form av lagerkransar; på sidorna försilvrat och förgyllt lövverk samt voluter och änglahuvuden; överst en skulpterad, stående hög. Medaljongernas målningar återgiva:

Den stora mittmedaljongen, Den Helige Andes utgjutande. Däröver porträtt av Bengt Höök och dennes bägge hustrur.

Till vänster om mittmedaljongen 7 bilder ur Skapelsen:

1. Varde ljus. 2. Gud skiljer ljuset från mörkret. 3. Gud skiljer vattnet från landet. 4. Gud skapar gräs, örter och träd. 5. Gud skapar himlaljusen. 6. Djurens skapelse. 7. Mannens skapelse.

Till höger 7 bilder ur Återlösningen:

1. Bebudelsen. 2. Jesu födelse. 3. Nattvardens instiftande. 4. Kristus styrkes av ängeln i Getsemane. 5. Kristus gisslad. 6. Kristus törnekrönt m. bundna händer. 7. Kristus på korset.

Epitafiet stympades vid den nuv. belysningsanordningens införande. Understycket H. 75 cm. B. 135 cm., som har grön marmorering (epitafiets nuv. grundfärg brunsvart), förvaras i en skrubba bakom altaret och har följande inskr.: »Till Gudz Heliga Namns ähra och detta Gudz Husetz prýdndad är Detta Epitaphium uprättat Af Book[bindar]en Bängt Höök åhr [17]03. Seer vppå Mig Jag Hafver En Liten Tid Haft Mödo och Arbete och Hafver Funnit En Stor Hugnat. S[yr. B. 51: 35]».

Epitafiet, som hänger på västra korsarmens norra hörnpelare vid korskvadraten, hängde urspr. på samma korsarms södra vägg. Vid 1800-talets mitt hängde det »på orgelläktaren bakom orgeln.» (WESTIN).

Epitafium över Z. Halling av snidat och målat trä, imiterande svart och vit marmor (fig. 68). H. 3 m. Ett bukigt understycke, målat i svart marmor, uppbär en större medaljong med »Kristus som smärtornas man» i vit skulptur. Medaljongen stödes av tvenne vita putti med förgyllda vingar. På understyckets bukiga del en kartusch med inskr.: »H: K: M:s Drottningens För detta Kiökmästare Numera hos Gud Salig ZACHARIAS HALLING Warit föd wid Jönköping År 1659 Begifwit sig i Äktenskap den 1 Novemb. År 1678 med CHRISTINA NORDENSTRÖM Afgåt med Döden i Stockholm den 18 Febr. 1709. Honom til wälförtiänt Äreminne har ofwanbemälte des efterlemnade k: Maka detta Epitaphium opsätta låtit.» Därunder vitt, stiliserat bladverk och som avslutning nedåt en vit mussla och i denna en förgylld döds-kalle

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 68. Kungsholms kyrka. Epitafium över köksmästaren Z. Halling († 1709) av snidat och målat trä, tillskrivet Burchardt Precht.

Epitaph zur Erinnerung an den Küchenmeister der Königin Z. Halling († 1709). Aus geschnitztem Holz, schwarz und weiss gemalt; wahrscheinlich in der Werkstatt des in Bremen geborenen Bildhauers Burchardt Precht gefertigt.

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 69. Kungsholms kyrka.
Epitafium av porfyr över Garvare-
åldermannen Jacob Westin d. ä.
(† 1829).

Epitaph aus Porphyrt und Marmor zur
Erinn. an den Gerber J. Westin, einen
grossen Donator der Gemeinde.

FÖR ÄROFULT. AF KIÄRLECK FÖR DESS ÅMINNELSSE
HAFWER DESS MÅG HANDELSM: AND: ALARDI LÅTIT UP-
RESA DENNA STEN ÅHR 1766.

I sakristian hänger en minnestavla, målad på väv och in-
fattad i förgylld ram, med följande inskr.:

»Ulricæ Eleonoræ eller Kongsholms Församlings kyrkoherdar
till 1724.

Kyrkoh. Magist. JONAS LILLE ifrån den 8 sept. 1672 till år 1685.

Kyrkoh. NILS ANBERG tillika pastor i Ulricæ Eleonoræ och
Finska Församlingen ifrån år 1685 till år 1690.

Kyrkoh. Magist. JONAS GALLERIUS O. GOTH. Tillika Nota-
rius Consistorii ifrån år 1690 till 1704 uti apr.

Kyrkoh. Magist. JOHAN BJÖRK WESTM. ifrån år 1704 Til år
1714 den 6 Maii.

¹ Burchardt Precht, bildhuggare, f. i Bremen d. 28 okt. 1651, † i Sthlm d. 28 febr. 1738.

med korslagda ben. — Epitafiet tro-
ligen ett arbete ur Burchardt Prechts¹
verkstad.

I Lenmanska gravkorets östra ytter-
vägg är inmurad en minnestavla
över Hans Lenman; tavlan av röd
kalksten med ram av grå sandsten;
på ramens överstycke en döds-kalle
med under denna korslagda ben, även-
ledes av sandsten. H. (med ram) 163
cm. Största B. 104 cm. Inskr.:

DENNA GRAFWÅRD HAFWA
FÖR SIG OCH ARFW: LÅTIT
BYGGA I LIFSTIDEN HANDELSM:
HÄR I STADEN H^R HANS LENMAN
F: 1683 D: 1739 OCH DESS K:
MAKA F^R MÄRTHA KOHL F: 1691:
D: 1734 MANNENS STORA OCH
RÄTTA HANDELS DRIFT TIENTE
I SINOM TID DET ALMÄNNA DESS
TANCKESÄTT OCH BEDRIFWANDE
HADE VÄL AFWEND PÅ MEDAN
MEN ETT UPPKLARNADT TIDE-
HWARF LÄRER ÄRKÄNNA DET

Kyrkoh. Magist. JOHAN GUTHRIE scoto britanus ifrån 1714 till 1724 d. 7 Januarii. Åt kyrekan förærat år 1774 af N. J. Ny-manson» (om honom se s. 90).

På norra korsarmens östra innervägg en minnestavla av mörkbrun kalksten med ram av grön Kolmårdsmarmor. Inskr. i förgyllda bokstäver: »Minne af framlidne Repslagare Äldermannen Olof Sjöstedt, Född 1765 Död d. 26 Febr. 1816. Stiftare till 1:sta klassen i Kungsholms Församlings Apologistskola. Gift med Fru Ulrika Blesing Född 1760 Död d. 22 Mars 1820.» — Utfört av N. J. Ekerman efter ritn. av konduktör Blom C:son (se s. 63, not 3).

På södra väggen i koret en minnestavla av Älvdalsporfyr över den om Kungsholms församling högt förtjänte Garvareäldermannen Jakob Westin (fig. 69). I övre delen en infälld porträtt-medaljong av vit marmor, modellerad av E. G. Göthe¹. Därunder följande av J. O. Wallin (enl. WESTIN) författade inskr.:

»Jakob Westin
Garfvare. Kapten R. W. O.
Född den 14 Dec:r 1758 Död den 3 Mars 1829.

Redlig Idog Lyckosam
Skötte han sitt kall medan dagen var
Tacksam för välsignelsen
Förskönade han detta herrans hus
Vårdade församlingens angelägenheter
Gjorde godt åt de arma
Rätt åt alla
Derföre när aftonen kom
Insomnade han med hopp
Och hvilar med ära.

Kärlek Vänskap högagtning erkänsla
Förvara hans minne.»

I kyrkan hänga följande huvudbanér och anvapen:

På norra korsarmens östra hörnpelare ett huvudbanér över Biärk Renskiöldt av snidat trä med kredering och målning (fig. 74). Bärstången avsågad. Skölden omgiven av förgyllt och försilvrat löv-BEGRAVNINGSVAPEN.

¹ Göthe, Erik Gustaf, skulptör, f. 1779 i Stockholm, † därstädes 1838.

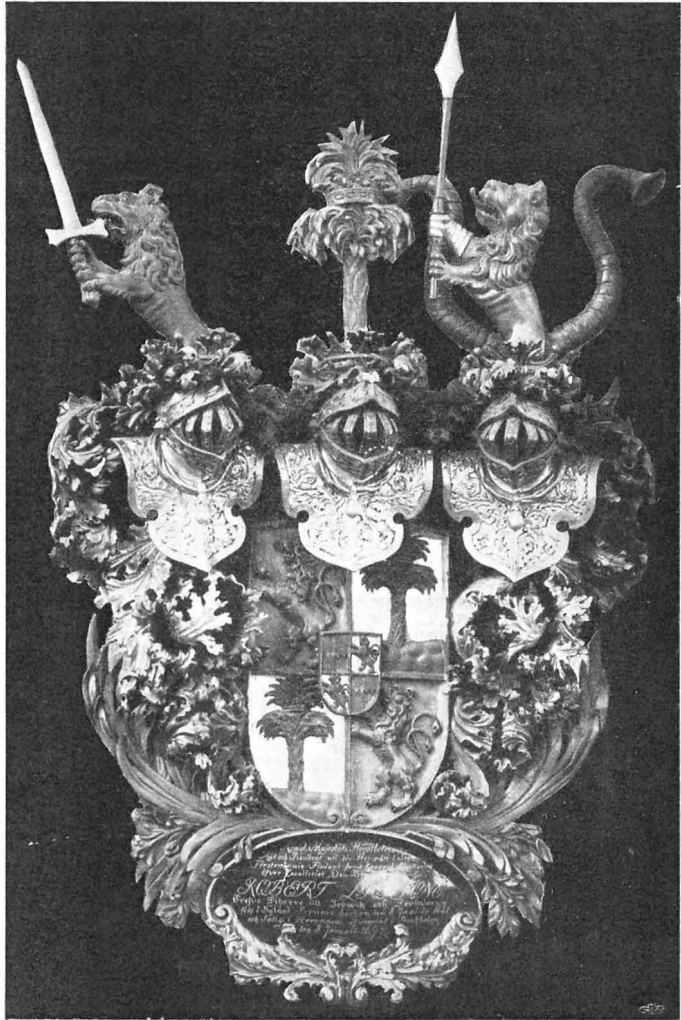

Foto. Nordiska Museet.

Fig. 70. Kungsholms kyrka. Huvudbanér över presidenten Robert Lichtone († 1692) av snidat och målat trä troligen efter ritning av Nikodemus Tessin d. y.

Funeralwappen des Präsidenten Robert Lichtone († 1692) wahrscheinlich nach einer Zeichnung v. Nicodemus Tessin d. J.

verk och gröna palmkvistar. Inskr. med svart på försilvrad botten: »Den Edle och Wälborne Herre Herr Biärk Renskiöldt Herre till gribenau och Bällingsta. ähr födder hit till Werden 1679 den 16 Septembr: och ähr död År 1682 den 31 Decemb:» H. 145 cm. Hängde 1754 »wid Sakerstigan på Norra pelaren».

På södra väggen i västra korsarmen ett huvudbanér över

Robert Lichtone av snidat trä med kredering och målning (fig. 70). Bärstången avsågad. Inskr.: »Kongl. Majestäts Högstbetrodde man Råd och President vid des Hofrätt i Stor-Förstendöme Finland samt General Lieutenant öfver Cavalleriet Den Högvälborne Grefve ROBERT LICHTONE Grefve F[r]iherre till Jerwitz och Periniernn född i Nyland Pernoer Socken den 8 Juni år 1631 och Salig i Herranom afsomnad i Stockholm den 8 Januari 1692.» H. omkr. 230 cm. 1754 hängde detta huvudbanér »i Wästra

Foto. Nordiska Museet.

Fig. 71. Kungsholms kyrka. Presidenten Robert Lichtones anvapen av snidat och målat trä.

Funeralwappen (Ahnenwappen) des Presidenten Robert Lichtone († 1692); vgl. Fig. 70.

flygelen emellan Fäderne och Möderne». Dessa anvapen (fig. 71) hänga nu på södra flygelns södra vägg. De äro liksom huvudbanéret av snidat trä. Bärstängerna avsågade. H. 195 cm. Dessa anvapen blevo på Karl XI:s befallning på måfå hopfantiserade av Peringskiöld. Denne, som var antikvarie, fick av konungen befallning att till begravningen uppgöra den dödes anor, men svarade, att detta icke kunde verkställas, förrän man från Skottland inhämtat uppgifter om den därifrån härstammande släkten. Härpå lämnade konungen som svar endast en förnyad befallning att genast utföra uppdraget, då en person i Lichtones samhällsställning icke kunde begravas utan brukliga anvapen. C. J. Benzelius meddelar här-om: »Uthi Grefve Lichtons aner dichtade Herr Peringskiöld någre,

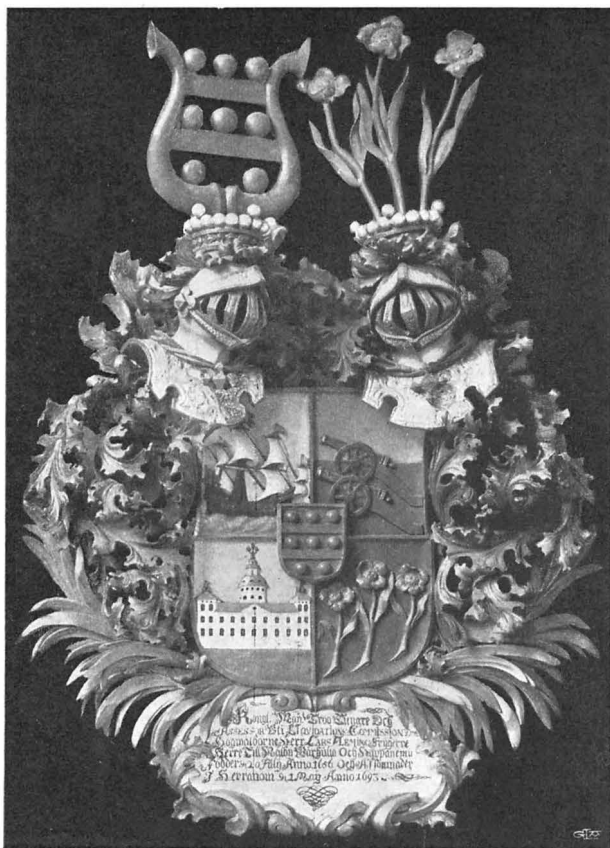

Foto. Nordiska Museet.

Fig. 72. Kungsholms kyrka. Huvudbanér av snidat och målat trä över friherre Lars Fleming † 1693.

Funeralwappen des Freiherrn Lars Fleming († 1693.)

och thet efter Konungens befallning, emedan kunskap om them eliest icke uthan stor bekåstnad kunde anskaffas från England».¹

I C. G. Tessins handtekningskatalog finnes följande anteckning, enligt vilken ritningen till detta huvudbanér torde vara utförd av Nikodemus Tessin d. y. »2. Epitaphes des Comtes de Lichton et de Lindschöld inventés et dessinés par feu mon Pere.»

På norra flygelns östra vägg ett huvudbanér över Claes Gripenhjem av snidat trä med kredering och målning. Skölden omgiven av förgyllt och försilvrat lövverk. Bärstången avsågad. Inskr.: »Högwälborne Herre h. Claes Gripenhjem Friherre och Herre

¹ Anecdota Benzeliiana utg. av C. F. RIDDERSTAD. Gömt är icke glömt, h. XI, s. 13.

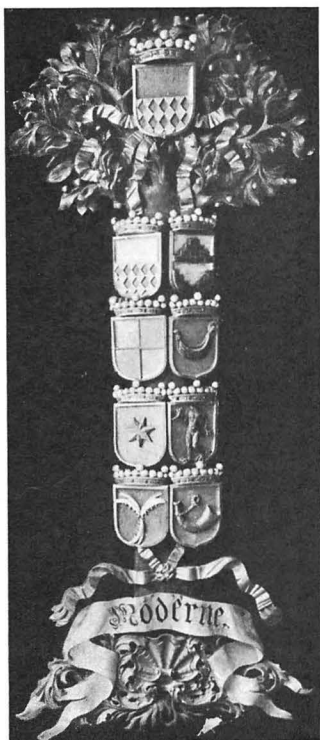
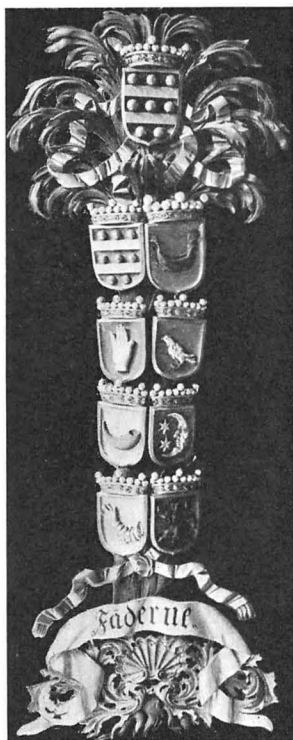

Foto. Nordiska Museet.

Fig. 73. Kungsholms kyrka. Friherre Lars Flemings († 1693)
anvapen av snidat och målat trä.

Funeralwappen (Ahnenwappen) des Freiherrn Lars Fleming († 1693; vgl. Fig. 72).

till Hagawijk Boo och Rijala född år 1674 den 8 Aprill och död
År 1692 den 1 Augusti.» H. 225 cm. Hängde 1754 »på Hörn-
pelaren mot Söder i Choret».

På norra korsarmens västra vägg ett huvudbanér av snidat
trä, över Lars Fleming (fig. 72). H. omkr. 2 m.; bärstängen av-
sågad. Detta huvudbanér har, såsom framgår av GJÖDINGS be-
skrivning, blivit ommålat efter 1754. Troligen skedde detta 1823,
(se s. 105). Nedan meddelas det nuvarande och det forna utse-
endet. Nuvarande utseende:

Hjärtskölden röd med 8 förgyllda kulor. 1:sta fältet: Ett seg-
lande skepp med blågul flagga med vita segel mot blå himmel och
blått vatten. 2:dra fältet delat horisontalt; övre delen blå, nedre
delen röd; härpå tvenne förgyllda kanoner. I 3:dje fältet vitt hus
med runt torn och svarta fönster mot blå himmel och grön mark.

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 74. Kungsholms kyrka. Huvudbanér över Biärk Renskiöldt († 1682)
av snidat och målat trä.

Funeralwappen des Biärk Renschöldt († 1682).

I fjärde fältet tre förgyllda blommor med gröna stjälkar på röd grund.
Inskr.: »Kongl. Maj:t Troo Tienare Och Assessor Uti Liquidations Commission Den Högwälborne Herr Lars Fleming Frijherre Herre Till Melbij Wärhulte Och Happanemii Födder D 20 Julij Anno 1656, Och Afsomnader I Herranom Den 1 Mai Anno 1693.»

GRÖDING beskriver det på följande sätt:

»Första fältet är blått, hwaruti ses ett Örlogs-skiepp i fulla segel och öppna styck-gluggar. Det andra fältet af Guld, hwaruti stå 2. Fältstycken på sina lavetter wändande sig emot skieppet med utfräsande eld och låga utur mynningen och fångepannor. Det

tredje Fältet af Guld, hwaruti ses ett Slått med öppen port m. m. Det fjerde Fältet är blått, med tre röda blomster eller blommor med sina oprätt stående stjelkar.»

Huvudbanéret hängde 1754 »på Södra sidan om altaret ofwan för Funten, emellan Fäderne och Möderne». Dessa anvapen (fig. 73), likaledes av snidat trä (H. 225 cm.), hänga nu på var sin sida om norra ingången.

På södra korsarmens sydöstra pelare ett huvudbanér över Joh. Adlererants av snidat trä, krederat och målat. Lövverket förgyllt och försilvrat, i båda fallen med blå baksidor. Bärstången avsågad. Inskr.: »Kongl. Maj:ts Wår allternådigste Konungs Trotjenare, och Commisarius vid des Admiralitet, Wål borne Herr Joh: Adlererants. född 1651 den 10 aprill och 1693 den 18 decemb: död är hans ålder 42 år 5 måna: 8 dagar». Hängde 1754 »i norra Flygelen på Östra gafwelen».

På södra korsarmens sydvästra pelare ett huvudbanér av snidat trä över Isaack Esbiörn Reuter Krantz. H. 145 cm. Stång saknas. Inskrift: »Den Edle Wålborne Herre Herr Isaack Esbiörn Reuter Krantz föd hit til wården 1691 den 25 Marti död 1694 den 16 Majj.» Hängde 1754 »wid Sakerstigan på norra pelaren under Renschöldts huvudbanér».

På södra korsarmens västra vägg ett huvudbanér av snidat trä över Hans Reutererantz. H. omkr. 230 cm. Bärstången avsågad. Inskr.: »Hans Kongl. Maj:ts. Hoff-jägmästare öfwer Öhland den hr Wålborne Herren Herr Hans Reutererantz. född på Konungsöhr 1640 den 20 Majj och död på Strömsholm 1695 den 26 October.» Hängde 1754 »på Östra gafwelen och Norra sidan om Altaret».

På norra korsarmens västra vägg ett huvudbanér av snidat trä, krederat och målat, över Jöran Johan v. Knorringen (fig. 75). H. omkr. 230 cm. Bladverket grönt, övriga skölden omgivande sniderier förgyllda. Bärstången avsågad. Inskr.: »Kongl. Maj:ttis Tro Man Fordom Öfwerste Af Helsinge Regementet vice Guvernören i Curland samt Commendanten öfver staden och slättet Mittau Högwålborne Baron Herrn Herr Jöran Johan von Knorringen; Född uti Finland. Den 10: November 1657 Afsomnad Vti Herranom J Stockholm d. 3: Junii 1726.» Detta huvudbanér är av ovanlig form och är ett gott exempel på ett sådant, som står på övergången till det arkitektoniska väggepitafiet, vilket något längre fram i tiden ersätter huvudbanéren. Jfr SVERIGES KYRKOR; VÄSTERGÖTLAND I, s. 72. Banéret hängde 1754 »i Wästra flygelen emellan Fäderne och Möderne».

Dessa anvapen förvaras i en skrubbe bakom altaret. Mycket skadade av fukt. De äro av ungefär samma utseende som Robert Lichtones förut beskrivna anvapen (fig. 71) och ha sköldarna grupperade på samma sätt som dessa. »Möderne»-trädet är svårast skadat.

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 75. Kungsholms kyrka. Huvudbanér av snidat och målat trä över guvernören Jöran Johan von Knorringen († 1726).

Funeralwappen (von ungewöhnlicher Form) des Freiherrn Jöran Johan von Knorringen († 1726), Gouverneur über Curland, Kommandant im Mitau.

Kvarvarande resternas storlek: »Fäderne», L. med del av bärstång 2,12 m.; »Möderne», L. 1,75. Vardera har haft 8 sköldar, av vilka 5 äro bevarade å »Fädernet» och 4 å »Mödernet».

På södra korsarmens östra vägg ett huvudbanér av snidat och målat trä över Carl Johan Stjärnadler (fig. 76). H. omkr. 230 cm. Bärstången avsågad. Inskr.: »Den Edle och Welborne

Herren Her Carl Johan Stjärnadler föddes Hit til Werlden år 1707 den 25 Maj och afsomnade i Herranom den 12 Maj år 1731.» Hängde 1754 »på Östra gafveln och Norra sidan om Altaret» bredvid Hans Reutererantz' huvudbanér.

År 1823 blevo samtliga anvapen och huvudbanér »nedtagna, uppsatsade och på ett smakfullt sätt åter uppsatta å norra och södra gaflarna.» (ROTHLIEB). Vid denna »uppsatsning» blevo troligen såväl huvudbanér som anvapen ganska grundligt ommålade (jfr beskrivningen av Lars Fleming huvudbanér s. 101), men åtgärden visar ett vackert drag av pietet hos garvareåldermannen Jakob Westin d. ä. (s. 97), genom vilkens försorg det skedde, under en tid, då sådana minnesmärken vanligen flyttades från kyrkorna ut i bodar och klockstaplar.

En tom ytterkista för Robert Lichtone (se s. 98) påträffades under en avbalkning i en skrubbe bakom altaret. Kistan, L. 2,80 m., största B. 1,16 m., av koppar, klädd med svart sammet; däröver genombrutna akantus- och lagerornament av förgylld och försilvrad koppar (fig. 77). På locket ett krucifix av bly; på sidorna kartuscher omgivna av troféer. Inskr. i vänstra kartuschen:

LIKKISTA AV
KOPPAR.

AST NUNC EMERITUM, SOLITIS SE EMANCIPAT ARMIS,
BELLORUM LAUDISQ[VE] SATUR, TERRENAQ[VE] LINQVENS;
INDOMITUM PUGNIS ANIMUM, TRANSCRIBIT OLYMPO.

Den högra nu förkomna kartuschen hade följande inskr.:

HIC EST QVI TRAMEUS INTER LUTEOSQ[UE], TUBASQ[VE],
IAM PUER EX TENERIS MILES FORMATUS AB ANNIS, PRÆ-
FULGENS TANDEM DUCTORIS NOMEN ADEPTUS (WESTBECK).
Vid huvudändan Lichtones vapen (fig. 77) jämte en nu förkommen
inskr. av samma lydelse som å huvudbanéret s. 98. (WESTBECK).
Vid fotändan en kartusch med dödskalle.¹

I en nisch i södra korsarmens sydvästra hörnpelare är upplagd en lös gravsten av röd kalksten. H. 63 cm. B. 91 cm. Den har i mitten en medaljong, hållen av tvenne änglar med palmkvistar (fig. 78). Inskr. i medaljongen:

GRAVSTENAR
INOM KYRKAN.

DENNA MURADE GRAF OCH LÄGERSTAD, TILLHÖRER FÖR
DETTA LOOGARFWARE ÅLDERMANNEN MÄSTER GÄDERT

¹ Kistan har tydligen borttagits ur sin grav antingen vid värmeledningsanläggningens utförande 1867 eller vid någon av reparationerna 1882 eller 1891. Vart innerkistan tagit vägen är obekant. Denna gravrubbning är ett av de mest upprörande utslagen av den vandalism, som kyrkan fått undergå under senare hälften av 1800-talet, huvudsakligen under den tid (1863—90) då E. M. Schultsberg var kyrkoherde. Jfr s. 38, 66, 115 m. fl.

STEFFENS OCH DESS KIERELSKELIGE, HUSTRU ANNA Lÿ-
LOU, HWILKEN ÄHR KIÖPT DEN [] SEPTEMBER A:o
1697. Längs övre kanten: CHRISTUS ÄR MIT LÿF OCH DÖDEN
ÄR MIN WINING. Längs nedre kanten: JAG HAFWER KIEMPAT
EN GOD KAMP / OCH WUNNIT SEGREN.

Under kyrkans golv funnos en mängd murade gravar. Förteckning
över dessa finnes i INV. 1830 och i WESTIN 1719 och WESTIN 1046.
Huruvida gravarna äro bevarade under det nuvarande trägolvet,
är obekant. Angående de därtill hörande gravstenarna, som nu-
mera icke äro synliga (avlägsnade?), kan följande meddelas:

I koret framför sakristidörren låg en gravsten (L. 3 aln. 4 tum,
B. 2 aln. 15 tum) med rosetter i alla fyra hörnen. I mitten Reu-
tercrantzska vapnet och däröver följande inskr.: »Detta Grafställe
tillkommer fordom Kongl. Maj:sts trootjenare och Öfwer-Hof-Jäg-
mästare den Wälborne Herre Sal. Hans Reutererantz och Hans
Arfwingar Anno 1696 Den [] Decembris.» (WESTIN 1046).

Mitt på stora gången en gravsten (L. 3 aln. 22 tum, B. 3
aln. 13 tum) med »namnet Ludwig Fabritius¹ och dess Adelige
Wapen». (WESTIN).

Näst intill föregående, mitt på stora gången, en gravsten (L.
4 aln., B. 3 aln. 9 tum) med inskr.: »Bruks Patron Hr. Joh. Ph. Møl-
ler, Dess Fru och Bröst Arfwingar Är Denna Graf Tillhörig år 1776.

Den. Nya. Graf.

Man. Jesu. Gaf.

Har. Nu. Sâ. Helgat. Jorden.

Att. Wår. Graf. Är. Oss. En. Söt.

Hwilo-Kammar. Worden.» (WESTIN).

»På stora gången närmare Westra Kyrko-Dörren» en grav-
sten (L. 4 aln. 3 tum, B. 2 aln. 1 tum) med inskr.:

»Denna Graf Tillhörer Garfvaren och Kyrkowården Herr Jacob
Westin, Född D. ¹⁴/₁₂ 1758. Död D. 3 Mars 1829 och Dess kära
Maka Fru Anna Brita Wijkman Född D. 3 Aug. 1762 Död D. 29
Aug. 1801 Samt Deras Barn och Bröst Arfwingar. Wi Wânta
Det Saliga Hoppet och Den Stora Guds och Wår Frälsares Jesu
Christi Herrliga Uppenbarelse. Paul. Ep. Till Tit. 2 Cap. 13 v.
Denna Graf Kommer i Alla Tider Att Underhållas Af Uricæ Eleo-
noræ Kyrka Och Får Ej Försäljas m. m. Se Kyrko Råds Prot:
D. 25 Oct. 1796.» (WESTIN).

¹ Ludwig Fabritius, överstelöjtnant, svensk envoyé i Ryssland, f. i Brasilien
¹¹/₈ 1648, † i Sthlm ¹⁷/₁₀ 1729.

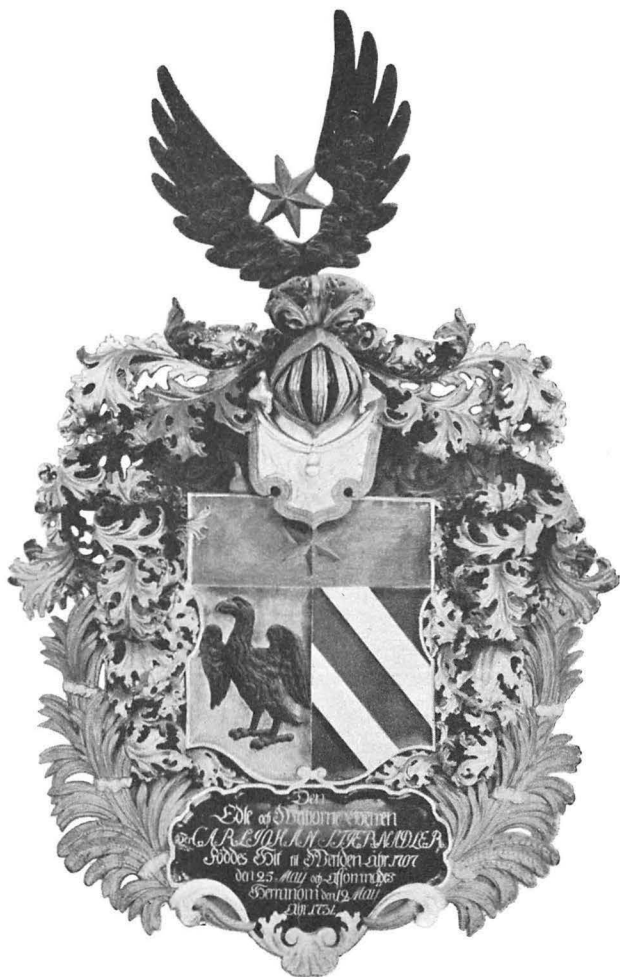

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 76. Kungsholms kyrka. Huvudbanér av snidat och målat trä
över Carl Johan Stjärnadler († 1731).
Funeralwappen des Carl Johan Stjärnadler († 1731).

På stora gången en gravsten med inskr.: »Book Bindaren
Mäster Bängt Hööks¹ Graf Anno 1706.» (WESTIN).

På södra gångens östra sida en annan gravsten. L. 3 aln.
5 tum. B. 2 aln. 22 tum. »På nedre delen en mur och öfver
denna murslef, hammare, urnyckel och vattenpass.» Däröver:

¹ Se s. 111 och fig. 79 samt s. 93 och fig. 67.

Foto. M. Olsson 1914.

Fig. 77. Kungsholms kyrka. Kista för Robert Lichtone († 1692) av koppar med driven förgylld och försilvrad ornering.

Kupferner Sarg mit getriebenen vergoldeten und versilberten Ornamenten. Für Robert Lichtone († 1692) ausgeführt.

DEN̄A STEN OK. DER UNDER WARANDE GRAF OK LÄ-
GERSTÄLLE HÖRER MIG. MESTER M^oARTEN. HAK. MURMÄ-
STARE. MIN K: HUSTRU BARN. OK. RÄTTA ARFWINGAR TILL
EWÄRDELIGA TIDER. OCH HAR IAG HAPT DEN NÅDEN AF
GUD. AT IAG HAR LAGT DEN FÖRSTA STEN UNDER DENNA
KYRKA. OK DEN SIDSTA TIL DATO. A^o 1690 D 16 APR.

Runt kanten står: LEFWE WYSÅ LEFWE WY HERRANOM
DÖÖ WY DÖÖ WY HERRANOM EWAD WY LEFWE ELLER
DÖÖ SÅ HÖRE WY HERRANOM TILL. ROMANOS 18 CAP
WERSU 7. (WESTIN).

På norra gångens östra sida en häll av huggen kalksten. L.
3 aln. 22 tum. B. 2 aln. 18 tum. Inskr.:

»Denna : Graf · Och · Sten · Hörer · Handelsmannen · Staffan ·
Lydman · Och · Hans · k. Hustru · Anna · Catrina · Pärdsdoter · Björk ·
Och · Des · Rätta · Arfvingar · Tiil A:o 1744. Iag Åstundar Skilias
Hädan Och · Wara När Christo Ph: 1 v 23.»

(WESTIN).

Det är att hoppas, att dessa gravstenar vid en framtida restau-
tering av kyrkan åter tillrättaskaffas och komma till heders. Det är
ju annars en mycket litet pietetsfull och tacksam behandling, som
kommit dessa minnesmärken över kyrkans forna upprättare och
välgörare till del.

Bland kyrkogårdens gravmonument märkas följande:

Norr om sakristian en gravhäll av röd kalksten. L. 140 cm. B. 106 cm. Nedre delen saknas. I de båda övre hörnen änglahuvuden inom cirklar. I mitten en medaljong, omgiven av en lagerkrans med inskr.: RIDDERHUUS FISCALDEN EDLE

HER JOHAN BORNING HAFWER HÄR SITT GRAFSTELLE SOM DÖDDE GUDI D 28 QTOB: A:o 1710. I fältet öfver medaljongen inskr.: PHIL 1 v 21 CHRISTUS ÄR MITT LÏF OCH DÖDEN ÄR MIN WINNING.

I sydöstra delen av kyrkogården en tumba av sandsten med svagt lutande, plåttäckt sadeltak. Inskr. på s. sidan:

SAFFIANS FABRIQUEURN
CHRISTOPHER EICHHORN
OCH DESS KÄRA HUSTRU.
MARGARETHA SCHENBOM
HAFWA ÅR 1757 FÖR SIG OCH SINA ARFWINGAR
BYGITT THENNA GRAF.

I nordöstra delen en stående gravsten av granit i nygotisk stil m. inskr.:

ERIC SJÖBERG
VITALIS
14 JAN. 1794 — 4 MARS 1828.

WÄNNER
AF
DEN FOSTERLÄNDSKA DIKTEN
RESTE WÅRDEN
1868.

Foto. M. Olsson 1914.

Fig. 78. Kungsholms kyrka. Logarvareäldermannen Gädert Steffens gravsten. Omkr. 1700.

Kalksteinerne Grabplatte des Gerbers Gädert Steffens. Um 1700.

GRAVSTENAR
PÅ KYRKOGRÅRDEN.

Utom dessa finnas på kyrkogården talrika gravstenar, dels lig-gande hällar med inskr. inom en krans i stenens mitt (1600-tals typ), dels oornerade sådana med kanterna omgivna av en bred refflad ram (1700-tal), slutligen stående stenar med antikiserande former (1700-talets slut och senare).

Bland nu förkomna gravstenar på kyrkogården märkes en så-dan »uprest Joën Eggertsson¹ Isländare till Åminnelse hvar uppå dessa ord läs[t]es:

D. O. M. S.
 SISTE VIATOR & PAUCA PERLEGE
 HIC CUBAT VIR PIUS/ IURIS PRUDENS
 ET MAGNI INGENIJ
 JONAS EGGERTSSON
 ISLANDUS
 AD BOREAM
 JN ILLA TERRA NATUS
 FAMILIA ERAT NORVÆGICA
 EX SVECIA & GOTHIA QVONDAM ORIUNDA;
 HIC VARIA FORTUNA LUCTATUS IN
 PATRIAM REDITUM PARANS/
 CONTERRANEOS INPRIMIS & AMICOS IN S[V]ECIA VISURUS/
 EX NAVI CONTRACTA FEBRI/ LECTO
 PER VI HEBDOMADAS DETENTUS
 OCCUBUIT HOLMLÆ XVI OCTOBRIS
 ANNO TUÆ[=SUÆ]ÆTATIS QVINQVAGESIMO QVARTO/
 POST VERO
 MAGNA CELEBRITATE HOMINUM
 DIGNOQ[UE] SATIS FUNERE
 SUMPTIBUS REGIJS EST SEPULTUS
 DIE X NOVEMBRIS
 CUI HOC MONUMENTUM EST ERECTUM
 ANNO 1689
 IN NOVEMBRI

(RÅLAMB).

¹ Eggertsson insamlade på Island för svenska antikvitetskollegiets räkning gamla handskrifter, ett företag, som var förbjudet av danska regeringen. Han blev fängslad såsom misstänkt för att ha försålt handskrifter. Detta framgår av ett memorial av J. Hadorph d. 7 maj 1688. »Efter denne Jon Eggertsson vthi Danmark har vthstått swårt fängelse i 3 åhrs tijdh för misstanckar att hijt försåldt Manuscripta, och der igenom är i stor giæld kommen, ty hemställes hans Kongl.

I södra korsarmen hängde 1754 ett votivskepp; »bak på spegelen [stod]: Gjötha Leijon Anno 1714. Är gjordt af Skeppstimmerman på Kongel. Jacht-Warfwet Rosenberg och skjänekt til Kyrekan af Madame Cruus.» (GJÖDING). Sålde på auktion 1849. VOTIVSKEPP.

På predikstolen Gustaf II Adolfs kyrkobibel in folio, Sthlm 1618, i pressat skinnband med beslag och knäppen av förgylld mässing. I vart och ett av hörnbeslagen en av de fyra evangelisterna; mitt på framsidan Kristus, på baksidan Moses. Fig. 79. På pärmens insida en lapp m. följande präntade inskr.: »Gudz Helige Nampn till Ähra, och Sta Udalricæ Kyrekiæ, på Kongzholmen, Predykstohl till prydnd är widh dess, uppå Första Söndagen i Adventet Åhr Ettusendh Sexhundrade Åttatyo Åtta Solenniter håldne Inauguration denne helige Bibell, uthi wälment Intension, med innerligh Läckönskan, Förährat af Borgar och Bokbindaren i samme Församblingh Bengt Höök Maria Päderson.»² Bandet torde alltså med all sannolikhet vara ett arbete av denna. BÖCKER.

I sakristian tvenne ex. av Karl XII:s bibel in folio, Sthlm 1703. 1 ex. i pressat skinnband med mässingsspännen. 1 ex. saknande kopparstick, i enkelt skinnband utan spännen.

PERINGSKJÖLDS Menniskones Slägt och Jesu Christi Börd inköptes till kyrkan 1714 för 15 dlr.

I sakristian 7 stolar av björk m. svängda ben och ryggstycken, målade i ekfärg och klädda med skinn. H. 100 cm. 1700-talet. MÖBLER.

Maj:t underdånigst om honom kunde bewillias till 50 Rd:r hielp af Collegij medel i Skåne för 1687 att komma sigh uthur sin nödh med, och att han dess trognare wara må att correspondera med oss, och oss förskaffa dhe nödige Saker wij än behöfwa.» Kungl. Maj. resolverar, att 400 dlr. smt. må användas till inköp av handskrifter och E:s betalning samt att han må benådas med en föräring av 100 dlr. smt. 1691 anhåller Hadorph »att få uppresa en liksten öfver honom i gammalt maner»; skulle kosta 31 dlr. smt. Se KLEMMING, G. E., Ur en antecknares samlingar, Upsala 1880—82, s. 33—43, där förteckning över av E. inköpta handskrifter meddelas.

Stenens inskrift lyder i översättning: Stanna vandrare och läs dessa rader. Här ligger den fromme, lagfarne och högt begåvade Jonas Eggertsson, isländare, född i nordnorden av detta land, av norsk släkt, ursprungligen härstammande från Svea- och Götalanden. Sedan han kämpat med växlande öden och beredde sig att återvända till fäderneslandet för att för första gången se sina vänner och landsmän i Sverige, dog han av en åfartyget ådragen feber, sedan han under sex veckor hållits bunden vid sitt läger, i Stockholm d. 16 okt. i sin ålders 54:de år. Därefter begravdes han med stor högtidlighet och efter en värdig likbegångelse på kunglig bekostnad d. 10 nov. Till hans minne är denna vård upprest år 1689 i november.

² Se s. 107.

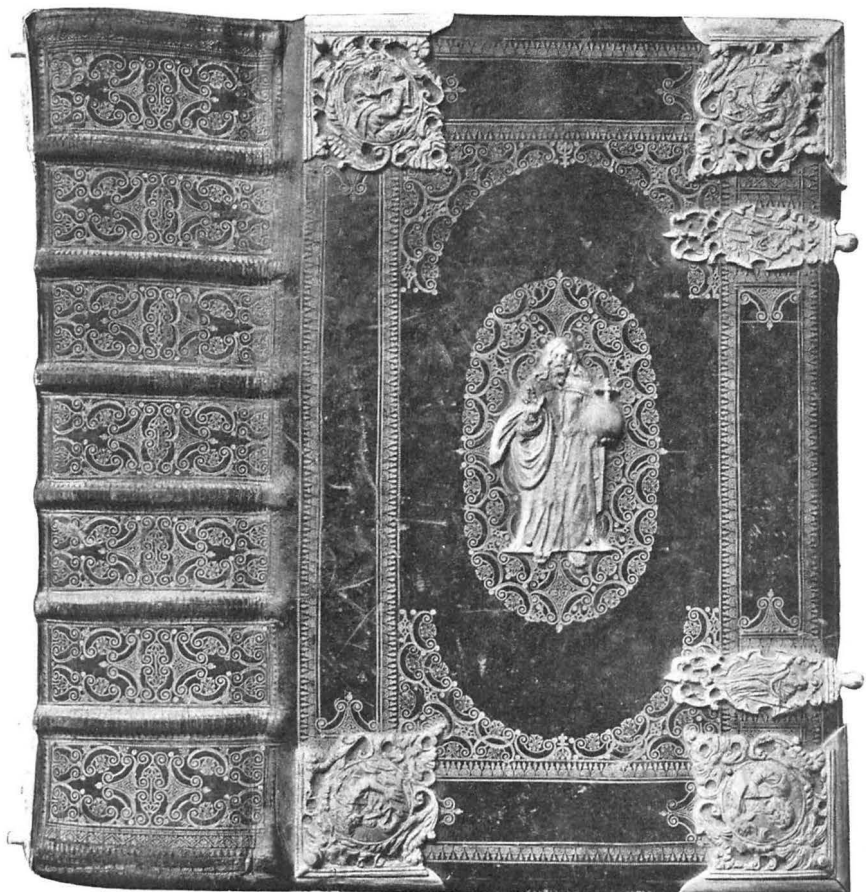

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 79. Kungsholms kyrka. Gustaf II Adolfs kyrkobibel i skinnband med pressade, förgyllda ornament och beslag av bokbindaren Bengt Höök 1688.

Gustaf Adolfsbibel von 1618 in gepresstem, mit vergoldeten Ornamenten und Beschlagen verziertem Lederbande, vom Stockholmer Buchbinder Bengt Höök 1688 geschenkt.

12 stolar av polerad björk, skinnklädda; ryggstödets mellanstycke i form av en lyra. H. 85 cm. 1800-talets senare del.

Soffa av polerad björk i stil m. föreg. stolar. I sakristian.

Väggur i sakristian, med urtavlan på båda sidor omgiven av förgyllda eklövskvistar; krönes av en likaledes förgylld korg m. blommor. På urtavlan märkt »Anjou Stockholm». 1800-talets förra del.

Kyrkkista (fig. 80), helt av järn med konstrikt lås, upptagande

lockets hela undersida. L. 100 cm. B. 50 cm. H. 53 cm. Förvaras i skrubba bakom altaret.

Katafalk av trä, fötter i form av lejonassar, i hörnens överkant änglahuvuden. Barockform. Nu målad i ekimitation. L. 210 cm. B. 90 cm. H. 60 cm. I gravkapellet.

Modell till tornbyggnad å Kungsh. kyrka av Jakob Rijf. Överensstämmer med R:s ritning fig. 30.

Bland övriga äldre, nu förkomna inventarier märkas följande:

»2 stycken Blompottjor af Tenn, hvilka Midsommartiden pläga fördes med allahanda blomster från Gref Pipers Trägård, som pryda Altaret. Desse äro skjänckte til Kyrekan af Socker-Bagaren, Mäst. Jov. Justus Möller (1687), som skjänckt thet Sjette Fönstret i Wästra Flygelen» (GJÖDING). 1849 försålde kyrkan »2:ne Urnor af tenn», tydligen dessa.

BLOMPOTTOR
AV TENN.

1754 hängde »i sakeristigan trenne taflor af papper med svarta ramar. 1. Öfver Konung Carl XII seger öfver Tzaren och des stora Krigshär den 20 Nov. 1700. 2. Öfver den fria Religions öfningen, Högstb. K. Carl XII skaffade de Evangeliske i Schlesien 1707. 3. Öfver K. Carl XI Kongl. Begrafning den 24 Nov. 1697.» (GJÖDING). De voro alltså de kända kopparsticken av Ambrosius Hedengran.

HEDENGRANS
STICK.

I tornet hänga sedan 1810 trenne klockor. Före detta år hängde de i klockstapeln på kyrkogården. Sedan 1910 ringas klockorna med elektrisk kraft.

KLOCKOR.

Storklockan. H. (utan bygel) 120 cm. Diam. 132 cm.; har överst följande inskr., omsluten av palmettbårder: LÅFWAR · GUD · I · HANS · HELGEDOM · LOFWAR · HONOM · I · HANS · MACHTZ · FÄSTE. Ps: CL.

Därinunder i tvenne kartuscher följande inskr.; på ena sidan: TILL · FÖRSTA · GIUTNING · GAF · CAROLUS XI / SWERGES ·

8-141808. Sveriges kyrkor. Stockholm III.

TORNMODELL.

Foto. M. Olsson 1914.

Fig. 80. Kungsholms kyrka. Kyrkkista av järn med konstlås.

Eiserne Kirchenkiste mit Kunstschloss.

GIÖTHES · OCH · WENDES · S · TOR / MECHTIGSTE · KONUNG
 4 $\frac{1}{2}$ SCIEPP. OCH / HANS FRU MODER · SWERIGES · GIÖTHES
 OCH / WENDES · STOR MECHTIGSTE DROTTNING / HEDEWICK
 ELEONORA · 1 $\frac{1}{2}$ SIEPPUND. På den andra: NU TILL 10 SCHEPP
 PA KYRKANS OM / KOSTNAD OMGUTEN ANNO 1718 / KIJRKIO-
 HERDE MAG. JOHAN GÜTHRIE¹ KYRKIOWÄRDAR PHILIP WOIKE
 JOHAN ÅKERMAN / ER GUTEN HOS KONGL. STYCKIUTARENS /
 SAHLIG GERHART · MEYERS ENCKA / CATHARINA MEYER I ·
 STOCKHOLM. Kring brädden listverk och tvenne palmettbårder
 samt följande inskr.: FROGDENS HERRANOM · ALL WERDEN
 TIENER HERRANOM MED FROGD KOMMER FOR HANS AN-
 SICHTTE MED GLADSKAP Ps C.

Enligt inskriften på storklockan skall Carl XI ha skänkt 4 $\frac{1}{2}$ skpd metall till denna klocka. GJÖDING meddelar därom (efter BröRN) att »uti Kongl. Myntet låg en stor Präss af skjön metall som intet war brukad, sedan Drottning Christina war träd ifrån Regementet. Då warande Kyrcko-Föreståndare supplicerade i underdånighet til Hans Kungl. Maj:t, at få denne Metall till Klocka; hwilken och av nåde skjäncktes. Prässen wog 4 och $\frac{1}{2}$ skeep.»

Vid ringning efter drottning Hedvig Eleonora 1715 remnade storklockan. Då beslöts, att vid omgjutningen skulle den förökas till 9 skpd. År 1718 verkställdes omgjutningen hos Gerhard Meijers änka. Angående betalningen meddelar kyrkorådets prot.: »Till betalningen tages en Banco sedel å 800 Caroliner, som kyrkan fått i testamente likväl [skulle] först försökas med en stambok.»

Mellanklockan. H. 90 cm. Diam. 108 cm.; har överst bård med akantus- och fruktmotiv. På mitten tvenne kartuscher med inskr. I den ena: A : 1734 OMGUTEN OCH FÖRÖKT IFRAN 3. SKP: TIL / 5. UTI HERR KYRCKO HERDEN A: BERGNERS² 10 ÅHR WID ULR. ELEON: FÖRSAMBLING OCH 30 AF / HANS LÄROEMBETE. GUTEN AF GER: MEYER I / STOCKHOLM. I den andra: HERRAR · KYRCKORÅD / STAT SECRET: HÖGWÄL- BORNE HER BARON / CARL VON CARLSON³ / LAGMAN WÄL BORNE HER IOH: GYLLENCREUTZ⁴ REGISTRATOR I KONGL:

¹ Se s. 97.

² Se s. 88 och fig. 62.

³ Carl von Carlson, friherre, f. i Norrköping ¹³/₅ 1686, † ¹⁷/₁₁ 1737. Begraven Kungsh. k:a.

⁴ Johan Gyllencreutz till Wiby och Hellestad, lagman i Uppland, f. ²⁶/₆ 1689, † ¹⁹/₆ 1737.

JUST: REVIS: WÄL BORNE / HERR IOHAN RINNINMUNDT /
 HANDELSMAN HERR · HANS LENN-MAN¹ · KYRCKOWÄRDER /
 MEST: LARS ZETHELIUS. MEST: ZACHARIAS VOGEL. Kring
 bredden bård av akantus samt inskr.: BEVARA TIN FOT NÄR TU
 GÅR TIL GUDZ HUS OCH KOM TIL AT HÖRA PREDIK: BOK
 4 V:17.

I febr. 1717 gick ett stycke ur mellanklockan, så att även den
 måste omgjutas, vilket likväl icke skedde förrän 1734.

Prästklockan, H. 75 cm., Diam. 95 cm., har överst en bård av
 lyror och lager samt inskr.: »Går in i Herrans Portar med tack
 och uti Hans gårdar med lof. Ps. 100: 4 » Därunder tvenne kar-
 tuscher med inskr. I den ena: »År 1882. blef denna klocka till
 Ulricæ Eleonoræ kyrka gjuten i Stockholm af Joh. A. Beckman
 & Co. och voro då Kyrkoherde E. M. Schultzberg, Komminister
 O. R. Blomqvist, Kyrkovårdar: E. H. Brusewitz och G. F. Berg,
 Kyrkoråd: S. A. Wendelius, J. Bolinder, J. W. Smitt och J. Lund.»

I den andra: »Hör Gud ännu sin nåd dig bjuder,
 se templets portar öppna sig,
 kanske härnäst då klockan ljuder,
 upplåtes grafvens port för dig.
 Så sök i dag, vid lif och helsa,
 sök nåd hos Gud, som vill dig frälsa.»

Kring brädden bård av fuchsiablommor.

Denna ersatte en 1882 utan vederbörligt tillstånd nedsmält
 klocka.² Gröding lämnar följande beskrivning av densamma.

»Den tredje eller så kallade Präste-Klockan väger 1 Skepd 1
 Lpd och 12 Mk. Hon blef med beslag och alt tilbehör skjänckt
 til Kyrckan den 18 Decemb. 1676 af Gen. Majoren, Högw. Fri-
 Herre Hinrich Flemming (se s. 45, not 2). Påskriften lyder, öfwerst
 kring krantsen: Kommer I af Jakobs hus, låt oss wandra i
 HERRANS ljus.

På Södra sidan står: Gudi til ähra och dess Lofl. Konungs-
 holms Församling til tjenst hafwer General-Majoren Herr Hinrich
 Flemming, Fri-Herre til Lais, Herre til Isenhof och Flemmingsberg
 denna Klocka förährat A. 1676.

På södra sidan är Christi Crusifix, och å ömse sidor Maria och
 Johannes. Ned ikring kanten står:

¹ Se s. 96.

² Se riksantikvariens HILDEBRANDS skrivelse med begäran om åtal mot kyrko-
 herde Schultzberg m. fl. handl. i A. T. A.

Jag glädes i thet mig sacht är, at wi skola gå in uthi HErrans hus. M. AMBIÖRN ANDREÆ in Kongsholmen me fecit.»

Denna klocka var kyrkans äldsta.

År 1677 begär församlingen hos överståthållaren att få den gamla klockan i rådhuset, vilket emellertid icke beviljas.

Samma år beslöto kyrkans deputerade att beställa två klockor hos mästern Ambjörn. Den ena skulle väga 3 och den andra 6 skpd. Medel skulle anskaffas genom utsändande av kollektböcker. Dessutom skulle kyrkoherden med tre deputerade begiva sig till slottet »och insinuera den inrättade klockeboken med slijk kyrkiönes och församlingens böön att hennes M. Drottningen täcktes allernådigt något till klockan ihogkomma.» Den 3 april 1677 uppgjordes kontrakt med mästern Ambjörn om klockornas gjutande.

Sammanfattning av Kungsholms kyrkas konsthistoria.

I. 1671 får Munklägret, det nuvarande Kungsholmen, av konung Karl XI tillstånd att bilda egen församling och bygga egen kyrka. Tomten, den nuv. kyrkogården, erhöles som gåva av stadens magistrat, och i ett på tomten befintligt större trähus inreddes övre vån. till interimskyrka, som invigdes 1672. Huset var utvändigt rödfärgat och taket täckt med näver. Invändigt var kyrkan (helt eller delvis) klädd med tapeter. Altare och predikstol voro klädda med rött kläde. Bänkinredningen var sluten. 1676 skänktes till kyrkan »en kostelig och hel färdig Regal» (liten orgel). 1674 uppfördes i nordvästra delen av kyrkogården en klockstapel, som kvarstod till 1810. 1679 nedbrinner denna kyrka genom våld, varvid alla dess inventarier gå förlorade. (Förteckn. över dessa å s. 17).

II. 1680 inreddes en ny tillfällig gudstjänstlokal i stället för den brunna i övre vån. av ett förhyrt hus vid Kungsholmsbron å nuvarande lasarettets tomt. Denna gudstjänstlokal var mycket trång och försedd med läktare. Om dess utseende i övrigt är föga bekant. Som altartavla tjänade en av målaren Anders Lorentz 1685 skänkt tavla, Kristus på korset (s. 54 o. fig. 38). Denna kyrka brukades till 1688, då den ersattes av den nuvarande.

III. 1672—89 uppfördes den nuvarande korskyrkan av sten efter ritning av arkitekten Mathias Spieler (byggnadsperiod A,

pl. II o. III). Den invigdes 1688. Planen hade form av ett likarmat kors utan tillbyggnader. Den östra korsarmens östra del var avskild och inredd till tvenne sakristior (fig. 21). Hur den yttre uppbyggnaden ursprungligen tänkts, framgår av Spielers ännu bevarade originalritning (fig. 27). Av brist på medel måste stora inskränkningar göras; så uppfördes intet centraltorn, utan kyrkan täcktes med enkla valmtak (se fig. 28). I stället för valv av tegel utfördes ett sådant av trä. Dess närmare utseende är obekant. Till kyrkan skänktes 1688 av skilda personer målade glasfönster, utförda av glasmästareämbetet i Stockholm. Altaret och predikstolen voro tillfälliga, den senare klädd med rött kläde och försedd med tak av målat lärft. Som altartavla tjänade Anders Lorentz' nyss nämnda tavla. Bänkinredningen var sluten, och troligen fanns redan nu fyra läktare, en i varje korsarm. — Kyrkan fick omkr. 1688 som gåvor av i församlingen boende adelsmän och borgare en ganska rik uppsättning silver, skrudar och andra textiler samt belysningsredskap, av vilket det mesta nu är förkommet.

Kyrkogården var under den första tiden inhägnad med ett plank, men detta började 1694 ersättas med en mur, ett arbete som sedan fortsätter under 1600-talet och förra delen av 1700-talet.

IV. 1702—07 fullbordas kyrkans inredning med altare, predikstol och dopfunt. 1702 erhöles altare och predikstol, båda som gåvor av Storkyrkan i Stockholm. Altaret, vars tavla var signerad Herman Han 1616, hade tagits av Gustaf II Adolf i Braunsberg i Ostpreussen och skänkts till Storkyrkan. Predikstolen, dat. 1605, var skänkt till Storkyrkan av Johan III:s köpman Anders Larsson. 1707 skänkte fru Elsa Guthermuth en dopfunt av förgyllt bildhuggeriarbete, utförd av bildhuggaren Caspar Schröder.

V. Omkring 1734 tillbygges ett gravkor för handelsmannen Hans Lenman vid östra korsarmens södra sida (byggnadsperiod B)

VI. 1757 ersättes det tillfälliga trävalvet med det nuvarande tegelvalvet (byggnadsperiod C). Samtidigt välvas sakristierna. exteriören sker ingen förändring.

VII. 1792—94 ersättes en äldre trätrappa framför södra ingången med den nuvarande, uppförd av huggen sandsten efter ritning av hovintendenten J. E. Rehn (byggnadsperiod D).

VIII. 1808—10 erhåller kyrkan centraltorn, i huvudsak lika med det av Mathias Spieler ursprungligen tänkta (byggnadsperiod E). Ritningen, stadf. gn. Kgl. Brev d. 15/8 1806, är utförd av P. W.

Palmroth efter förebild av ett stick i Sveciaverket, som återgår på Spielers ritning. 1810 rives klockstapelns.

IX. 1820 rivs sakristierna i östra korsarmen, och en ny sakristia uppföres på östra korsarmens norra sida efter ritning av C. Gjörwell (byggnadsperiod F). Läktarna i norra, södra och östra korsarmarna rivs, och kyrkan putsas och vitlimmas invändigt samt förses med ny, sluten bänkinredning, som gulmålas. Den västra läktaren ersättes något senare med den nuvarande, utförd efter ritn. av C. G. Blom C:son (stadf. gn. Kgl. Brev d. $31/12$ 1830). Altaret flyttas till östra korsarmens östra vägg, och den gamla altarpnydningen ersättes med den nuvarande altaruppsatsen, utförd av bildh. E. P. Thoman efter ritn. av C. Gjörwell och försedd med en altartavla, Kristi uppståndelse, av F. Westin. Altaruppsats och altartavla skänktes av garvareåldermännen kapten Jakob Westin och dennes son J. Westin Jac:son. Samtidigt ersattes den gamla predikstolen med en ny sådan, utförd av E. P. Thoman efter ritning av C. Gjörwell (stadf. gn. Kgl. Brev d. $23/6$ 1817) och skänkt av sergeanten J. Carlgren.

X. 1835 tillbygges på östra korsarmens södra sida på bekostnad av lagman J. O. Rydorff och kapt. J. Westin Jac:son ett gravkapell för församlingen mot villkor, att dessa erhålla var sin grav under detsamma (byggnadsperiod G).

XI. Omkring 1870 ske stora förändringar i interiören därigenom att kyrkan avhänder sig en stor del av sina vackra äldre inventarier, bl. a. samtliga ljuskronor och ljusplåtar och ett flertal tavlor m. m. Även dopfunten vill församlingen sälja eller magasinera, ehuru tillstånd därtill nekas. Vid samma tid försäljas samtliga kyrkans äldre till största delen fullt brukbara textilier, däribland en ståtlig korkåpa, skänkt 1688 (fig. 53 o. 54), och ett praktfullt antependium, skänkt 1712 (fig. 55 o. 52).

XII. 1882 genomgår kyrkan en yttre reparation efter ritning av professor G. Dahl (stadf. gn. Kgl. Brev d. $21/7$ 1882), som väsentligt förändrar byggnadens såväl exteriör som interiör. De ursprungliga, rektangulära fönsteröppningarna upphuggas och göras rundbågiga, och de gamla målade glasfönstren ersättas med nya, storrutiga sådana i bågar av gjutjärn. Lisenerna i fasaden förses med kapitäl och baser och förvandlas till pilastrar, korsarmarnas gavelpartier förses med frontoner, varjämte ett par mindre fönster upptagas på norra och södra gavlarne. En på östra gaveln belägen

ingång till kyrkans gamla sakristior jämte fönster till dessa igenmuras (byggnadsperiod H).

XIII. 1891 repareras kyrkans inre, varvid valv och väggar erhålla sin nuvarande gulbruna färg. Den gamla, slutna bänkinredningen ersättes med öppna bänkar, målade i ekfärg, utförda efter ritn. av ark. A. E. Melander (stadf. gn. Kgl. Brev d. $10/7$ 1891). Kyrkans övriga fasta inredningsföremål målas i gulvit färg.

XIV. 1909 uppföres i kyrkogårdens nordvästra hörn ett gravkapell av putsat tegel efter ritningar av arkitekten Aron Johansson (stadf. gn. Kgl. Brev d. $29/1$ 1909). Samtidigt rives kyrkogårdsmuren på norra sidan och ersättes med järnstaket.

XV. Inom den närmaste framtiden torde kyrkan komma att undergå en omfattande inre restaurering. Förslag därtill, upprättat av ark. Axel Lindegren, har stadfästats gn. Kgl. Brev d. $14/8$ 1914. Förslaget omfattar i huvudsak följande åtgärder: invändiga putsen vattrives och lagas, korpanelen sänkes och förses med ny sockel, dörröverstyckena i koret kompletteras; en balustrad uppsättes vid koret, dopfunten och dess skrank flyttas till korets södra sida och skranket kompletteras med ursprungliga, nu magasinerade delar av detsamma; predikstol och altarpuppställning förses med smärre tillägg; fönstren lagas och förses med nya glas-målningar; den fasta inredningen ommålas. Vidare omfattar det av församlingen antagna förslaget dekorering i kalkfärg å väggar och valv enligt skisser av artisten Filip Månsson. Sådan dekorering får emellertid enligt Kgl. Maj:ts beslut endast utföras, om och i den mån på platsen gjorda prov av målningen bliva av Ö. I. Ä. godkända.

Zusammenfassung.

Die jetzige städtische Gemeinde Kungsholmen (wörtlich »Königsinsel«), früher Ledherne genannt, war ursprünglich ein Teil des Landsprengels Solna (in der Provinz Uppland), gehörte von 1529 ab zur Nicolaikirche oder Storkyrka (»Grossen Kirche«) in Stockholm. Die Gemeinde erhielt erst 1671 die königliche Erlaubnis als selbständiges Kirchspiel eine eigene Kirche zu bauen.

Während der Vorbereitungen zum Kirchenbau und während des Baues wurde der Gottesdienst in eben vorhandenen, provisorisch eingerichteten Holzhäusern abgehalten. Erst 1688 wurde die neue steinerne Kirche eingeweiht. Der Architekt hiess Mathias Spieler († 1691), Schwiegersohn des berühmten Baukünstlers Jean de la Vallée (1620—96), der oft mit den bekannten beiden Nicodemus Tessin, Vater und Sohn, zusammenarbeitete. Die kreuzförmige Anlage entbehrte noch bei der Einweihung der Gewölbe und des Zentralturmes. Diese Bauteile wurden laut den Intentionen der Baurisse Spielers erst später, 1757 und 1808—10, ausgeführt.

In der Hauptsache ist die Kungsholmer Kirche eine vereinfachte Kopie der Katarina Kyrka in Stockholm, die der Schwiegervater Spielers, Jean de la Vallée, 1656—59 unter starkem Einfluss der reformiert holländischen Kirchenbaukunst entworfen hatte. Das nächste Vorbild wird wohl die von Hendrik de Keyzer in Amsterdam ausgeführte, 1623 vollendete Noorderkerk sein. Da Mathias Spieler seinem Schwiegervater bei dem Bau behülflich war und um 1671 sein Nachfolger als Bauleiter wurde, ist die bestimmende Bedeutung der Katarina Kyrka für die Kungsholmer Kirche doppelt erklärlich.

Die Abb. Pl. II u. III nebst Fig. 27, 28, 34 u. 35 geben die notwendigste Beschreibung des Baues, dessen Äusseres wie gesagt erst 1810 ausgeführt wurde. Die Abb. 13—17 u. 19—20 zeigen den jetzigen Zustand, der von den Absichten Spielers in vielen Beziehungen abweicht. Im Jahre 1882 wurden nämlich die ursprünglich rechteckigen Fensteröffnungen rundbogig erhöht. Die Fassadengliederung wurde kräftiger betont, den Giebeln wurden dreieckige Frontons aufgesetzt. Bei dieser Gelegenheit wurden auch leider die zu dem ursprünglichen Zustand gehörigen bunten Fenster (aus dem J. 1688, Stockholmer Arbeit) herausgenommen. (Sie sind jetzt in Nordiska Museet deponiert). — Von anderen weniger bedeutenden Veränderungen des Äusseren seien genannt: 1734 der Bau einer Grabkapelle in der südöstlichen Ecke der Kirche; in den Jahren 1792—94 der Bau einer steinernen Freitreppe am Südportal; 1820 der Bau einer neuen Sakristei in der nordöstlichen Ecke der Kirche.

Aus der ersten oder der bald nach der Einweihung hinzugekommenen Einrichtung der Kirche ist der holzgeschnittene Altaraufsatz besonders zu bemerken, signiert Herman Han 1616, Kriegsbeute Gustaf II Adolfs aus Braunsberg in Ostpreussen, von ihm der Storkyrka in Stockholm übergeben, die ihn später (1702) der Tochterkirche auf Kungsholmen überliess. Nur ein dürftiger Rest des interessanten Stückes ist noch aufbewahrt (Vgl. Fig. 36). Aus der Mutterkirche wurde auch im Jahre 1702 eine Kanzel als Geschenk überwiesen. Von der letzteren ist nichts mehr übrig; aber das Portrait des Mannes, der 1605 die Kanzel der Storkyrkan stiftete, begleitete sein Geschenk auch in die Kungsholmer Kirche—ein wertvolles datiertes Bild von unbekanntem Meister aus einer Zeit, wo sonst schwedische Portraits

äusserst selten sind (Fig. 60). Der Dargestellte war einer der reichsten Leute Stockholms, privilegierter Grosskaufmann und Steuereinnnehmer. Das Bild war lange Zeit verschollen bis es vom Verfasser dieses Teiles von »Sveriges Kyrkor» in einer Stockholmer Kunsthandlung entdeckt wurde, wo es durch die Redaktion erworben wurde, damit es wieder auf ihren ursprünglichen Platz zurückkomme. Es gehört jetzt der Storkyrka.

Der prachtvollste Gegenstand der Einrichtung ist der 1707 geschenkte Taufchor (Fig. 39 u. 40). Das Taufbecken krönt ein reich geformter Deckel mit der Statue des predigenden Heilands. Auf den vier Eckpfeilern der umgebenden Balustrade thronen die Evangelisten in berninisch bewegten kühnen Stellungen. Das Ganze in Holz geschnitzt, vergoldet oder marmoriert. Der Meister heisst Caspar Schröder († 1710), einer der hervorragendsten Vertreter der italienisierenden Richtung der schwedischen Bildhauerei, die damals als Begleiterscheinung der römischen Formen in Nicodemus Tessins d. J. Bauten herrschte. Der erste Repräsentant der Richtung, der in Deutschland geborene Burchardt Precht (1651—1738) ist wahrscheinlich der Urheber des holzgeschnitzten Epitaphiums Zacharias Hallings, des Küchenmeisters der Königen-Wittve, Hedwig Eleonora (Abb. 68). Andere, meistens reich geschnitzte Epitaphien und Totenschilder (Fig. 70—76), welche immer noch die Kirchenwände schmücken, datieren meistens auch aus dem Ende des 17. Jahrhunderts. Damals hatte also die Innenausstattung ihre glänzendste Zeit, und es wurde ihr damals für die Zukunft das Gepräge gegeben.

Die schönsten Stücke des Silbervorrats und der Textilien sind auch Erzeugnisse des Barocks. So eine Taufschüssel, Augsburger Arbeit (Abb. 43), ein 1688 geschenktes Chormantel (Fig. 53—54), etc.

Die besten Gemälde sind auch in dieser Zeit der Kirche geschenkt worden. So das lebensgrosse Gustaf Adolfsbild (Abb. 59) von Jakob Elbfas, königlichem Konterfeyer († 1664), ein niederländisches Brustbild eines Musikers in der Auffassung van Dycks (Vgl. die Abb. 58).

An Gemälden besitzt die Kirche ausserdem in dem Gemeindesaal eine vollständige Galerie von Pastorenportraits, darunter mehrere gute Arbeiten aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts (vgl. die Abb. 62—66).

Das jetzige Altarbild (Fig. 37), ein klassicistisch umrahmtes Kolossalgemälde, die Auferstehung Christi darstellend, ist ein Werk des seiner Zeit hochgeschätzten Professors Fredrik Westin (1782—1862).

Foto. M. Olsson 1914.

Fig. 81. S. Görans kapell från öster.
Die Kapelle von Osten.

SANKT GÖRANS KAPELL INOM KUNGSHOLMS FÖRSAMLING.

Tryckta källor: Kult och konst 1907, s. 236, 237, planritning och ritn. till östra fasaden. — AURELIUS, B. O. och SECHER, H., Stockholmskyrkor i ord och bild s. 60—63. Sthlm 1914.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: Ö. I. Ä. 10 blad ritningar till kapellet av arkitekt G. Améen, stadf. $\frac{3}{5}$ 1907. Originalen till samma ritningar i Kungsholms kyrkas arkiv.

Kapellets arkivalier förvaras i Kungsholms församlingshus tillsammans med moderkyrkans.

Sankt Görans kapell är beläget i den s. k. Stadshagen i kvarteret Mälaren, mellan Kungsholmsgatan och Mariebergsgatan. Det är uppfört efter ritningar av arkitekt G. Améen, stadf. $\frac{3}{5}$ 1907, och

invigt Fastlagssöndagen 1910. Om tillkomsten av denna kyrka kan meddelas följande. Kungsholmskretsen av Sällskapet för främjande av kyrklig själavård, vilket bildades 1896, hyrde först gudstjänstlokal i ett enskilt hus i Stadshagen. 1899 skänktes 1000 kr. såsom grundfond till en ny kyrka i denna stadsdel. Följande år väddjade man till kyrkorådet i Kungsholms församling att taga

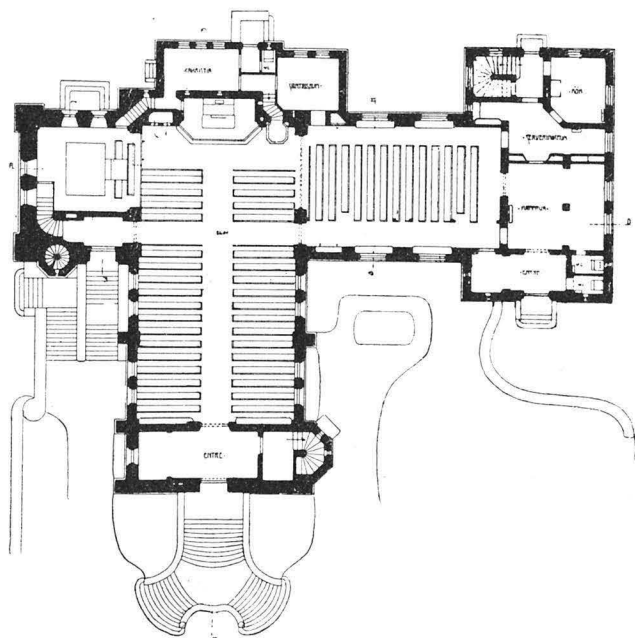

Fig. 82. S. Görans kapell. Plan.

hand om saken, och den 30 maj 1904 beslöts att uppföra en kyrka av sten eller trä å den tomt, som Stockholms stadsfullmäktige anvisat i Stadshagen. Medlen för själva kyrkobyggnaden, omkr. 226,000 kr. — härtill komma utgifter för planering av tomten — ha tagits dels ur »Brita Wåhls fond», dels ur prästerskapets löneregleringsfond¹.

Kyrkogården, som utgöres av bergig mark, upptager södra KYRROGÅRD

¹ AURELIUS, B. O. och SECHER, H., ovan citerade arb.

delen av kvarteret Mälaren och har aldrig använts som begravningsplats. Kapellet är beläget på kyrkogårdens högsta del, sydvästra hörnet, och den omgivande delen av kyrkogården är ordnad med terrasserings- och planteringar.

PLAN. Kappellet består, såsom planen fig. 82 visar, av ett enskeppigt kyrkorum med altaret i väster och huvudingången i öster. Vid dess

Fig. 83. S. Görans kapell. Fasad åt öster. Efter ritn. av G. Améen.
Die Fassade gegen Osten.

södra sida ligger ett torn, som med sin yttre sida är beläget i gatulinjen. I vinkel mot kyrkorummet är uppfört ett församlingshus med församlingssal, bostad för vaktmästare m. m. Kyrkorummet och församlingssalen skiljas av en löstagbar vägg, så att båda rummen vid behov kunna förenas. I bottenvåningen finnas lokaler för ungdomsföreningar, med kök m. m. Kyrkan är ett utslag för

Foto. Gen. lit. anst. 1914.

Fig. 84. S. Görans kapell. Interiör mot altaret.
Innenbild gegen den Altar.

de moderna strävanden, som söka att genom sammanförande av flera till samma verksamhetsområde hörande byggnader — här kyrka och församlingshus — skapa enhetliga stadsbilder och på samma gång tillgodose praktiska centraliseringsintressen. Sankt Görans kapell är den första kyrka i Stockholm av denna nya plantyp.

Byggnaden är uppförd av maskinslaget, fogstruket tegel på sockel av tuktad gråsten, tagen på platsen. Huvudportal och trapppartier m. m. äro av huggen, gråröd granit. Väggytorna prydas med blindingar, imiterande medeltida baltisk tegelgotik (fig. 81). Taket är täckt med glaserat, grönt tegel, tornspiran med målad järnplåt.

MATERIAL OCH
EXTERIÖR.

Kyrkorummet har rektangulär form, är enskeppigt och täckes av ett tunnvalv av trä med klöverbladsformad genomskärning. Väggarna äro putsade och målade vita samt försedda med sparsam ornamental målning av enkelt slag. På korväggen är denna något rikare (fig. 84). Längs väggarna löper en grönmålad panel. Golvets är av trä.

INTERIÖR OCH
FAST INRED-
NING.

Kyrkan uppvärms genom centraluppvärmning med varmluft.

Altarbord och altarring äro enkla fyllningsarbeten av trä, målade i blått, grått och guld. Antependium saknas. På altarbordet en altaruppsats i form av ett kors med gloria och nedtill omgivet av de fyra evangelisternas symboler.

Predikstolen står nära altaret i kapellets nordvästra hörn. Den är av samma slags arbete som altaret och målad i samma färger som detta.

Kapellet har en läktare i öster över huvudingången, med enkel grönmålade barriär. Orgeln är placerad på södra sidan om altaret i tornets nedersta våning. Bänkarna äro öppna, grönmålade med ett enkelt ornament på gavelstyckets överdel. Inredningsföremålen äro utförda efter ritningar av arkitekten G. Améen.

LÖSA INVEN-
TARIER.

På södra sidan om altaret står en dopfont av trä, målade liksom altare och predikstol. Till detsamma hör ett dopfat av driven och förgylld mässing från Nordiska Kompaniet.

Nattvardskärlden, kalk med paten, kanna och oblatask, äro enkla fabriksarbeten av silver.

I kapellet hänga 6 kronor av smitt järn för elektrisk belysning; på väggarna lampetter av samma arbete. På altaret stå 10 ljusstakar av driven mässing i imiterade 1600-talsformer.

Textilier saknas.

Zusammenfassung.

Zur Gemeinde Kungsholmen gehört die neugebaute (1910 geweihte) Kapelle S. Göran (St. Georg); ein einschiffiger Backsteinbau auf Sockel von Granit, mit grünglasiertem Ziegeldach, innen durch ein hölzernes Gewölbe mit Kleeblattförmigem Querschnitt gedeckt.

Während die Fassade die baltische Backsteingothik imitiert, ist die Grundrissentwicklung der Kirche ein Beispiel der modernen Bestrebungen, kleinere Kirchenräume mit dem Gemeindesaale in einem Gebäude zu vereinigen, und als solches das erste in Stockholm. Der Architekt ist G. Améen.

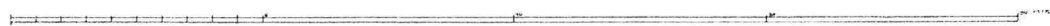
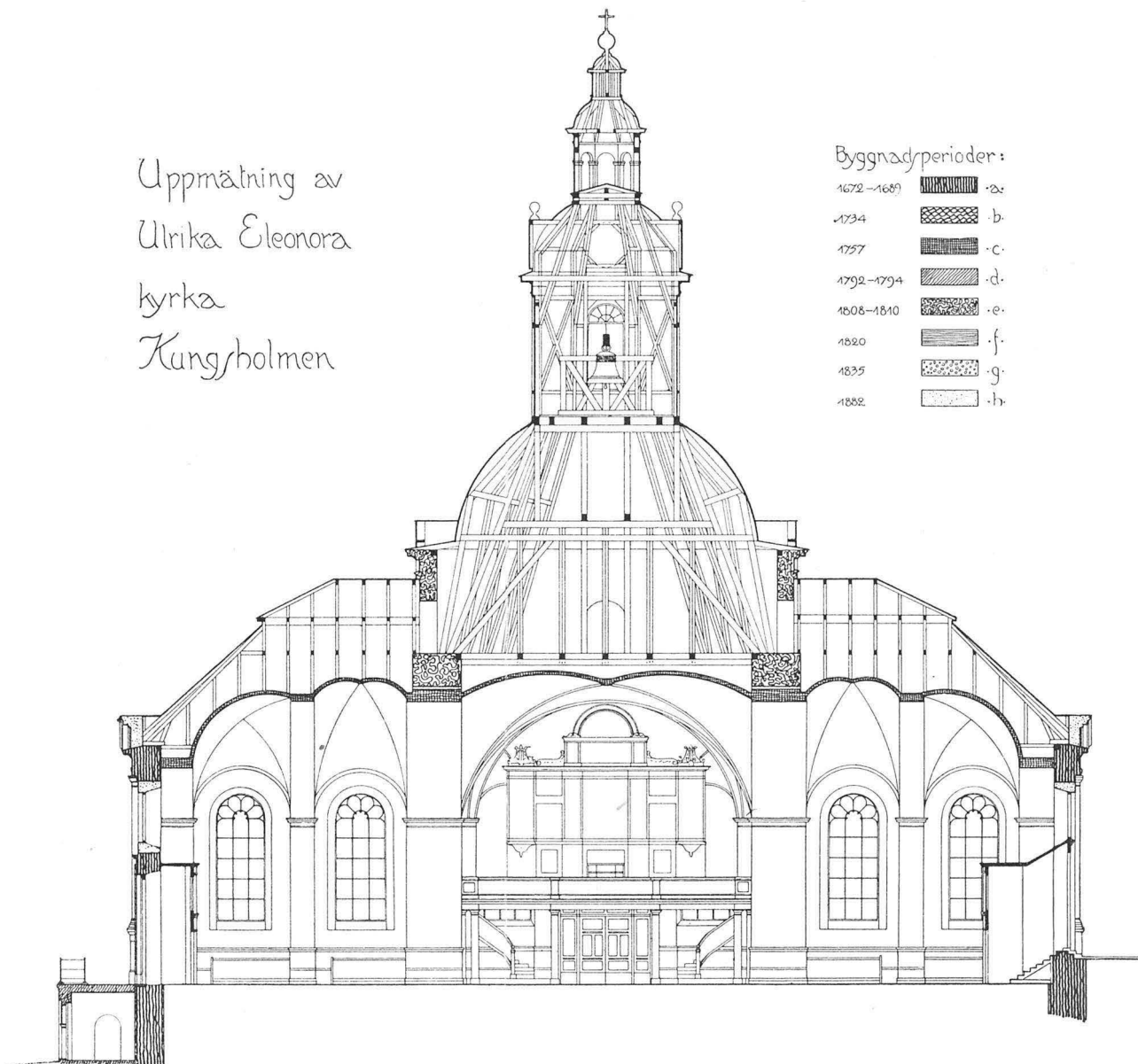
Tillägg till s. 82.

Yngling, spelande på luta (fig. 58). En replik till denna tavla men, att att döma av fotografi, mindre betydande finnes i Linköpings museum och är sedan gammalt betecknad som ett arbete av Sir Peter Lely (f. 1618, † 1680).

Uppmätning av
Ulrika Eleonora
kyrka
Kungsholmen

Byggnadsperioder:

1672-1689		a.
1734		b.
1757		c.
1792-1794		d.
1806-1810		e.
1820		f.
1835		g.
1882		h.

Kungsholms kyrka. Tvärsektion mot väster.
Uppmätning av ark. Axel Lindegren 1913. Skala 1 : 300.
Querschnitt gegen Westen.

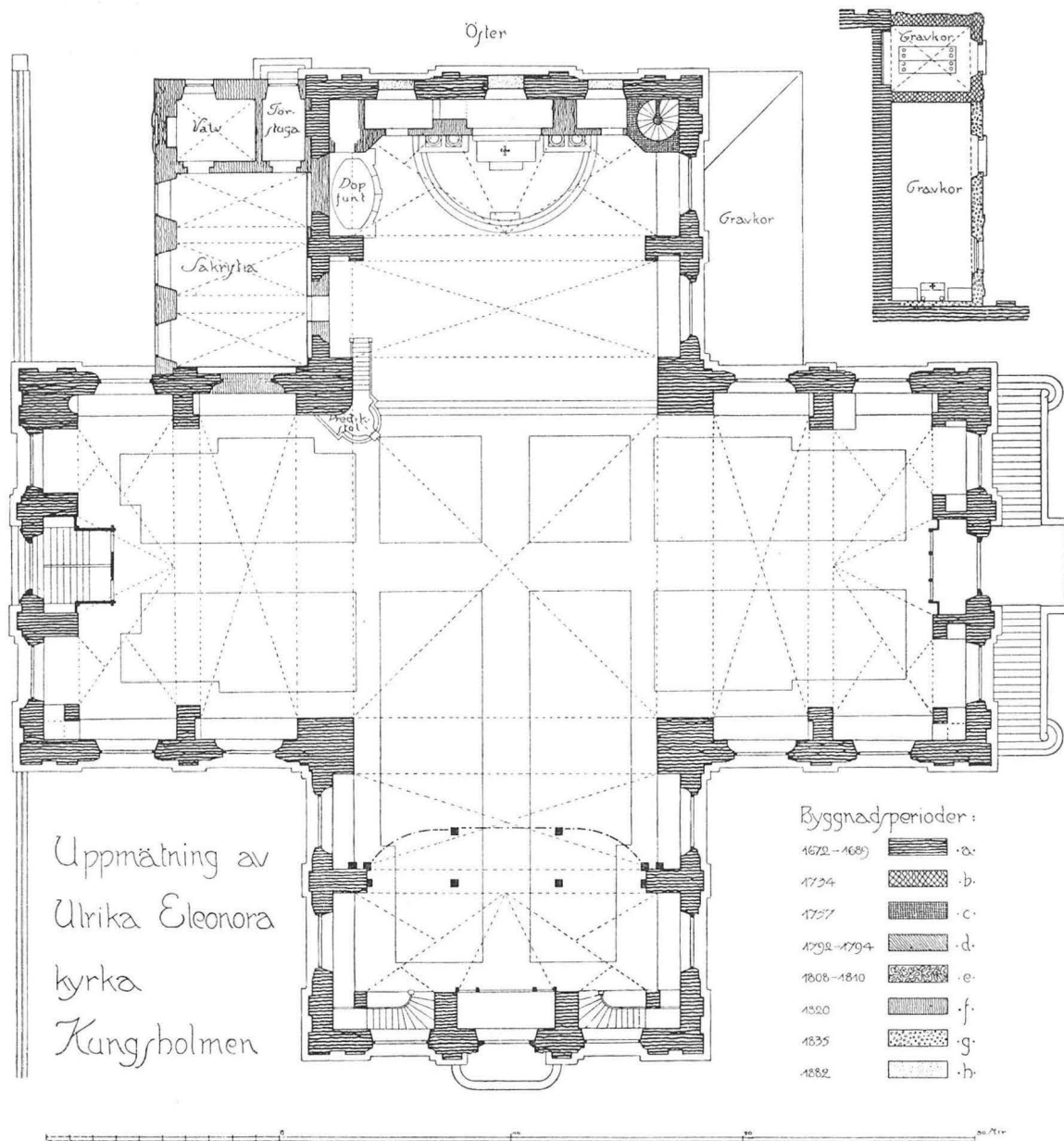

E. v. Walterstorff pinx. 1914.

Kungsholms kyrka. Målat fönster skänkt av Stockholms
glasmästare-ämbete 1688.

Gemaltes Fenster, von dem Stockholmer Glasermeisteramt im J. 1688 geschenkt.

Kungsholms kyrka. Plan.
Uppmätning av ark. Axel Lindgren 1913. Skala 1:300.
Grundriss.

RÄTTELSE

TILL STOCKHOLMS KYRKOR, Bd III, H. 1.

Sid. 72, rad 14 nedifrån *står* sjuarmad *skall vara* femarmad.

» 91, fig. 66 underskrift *står* ärkebiskopen *skall vara* biskopen.

» 97, rad 2 nedifrån *står* Biärk Renskiöldt *skall vara* Giärt R.

» 98, » 5 » » » » » » » »

» 102, fig. 74 underskrift » » » » » » » »

Af
SVERIGES KYRKOR

föreligger förut:

UPPLAND. Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Distr.
af Akad. Bokh. Uppsala.

GOTTLAND. Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom
Tingstäde). Pris 4 kr.

VÄSTERGÖTLAND. Band I, h. 1. *Kållands härad*,
norra delen. Pris 5: 40. Band I, h. 2. *Kållands
härad*, sydöstra delen. Pris 4: 50.

Utdrag ur recensioner:

Arbetet är, kan man säga ett led i det väldiga verk som påbörjades af Arthur
Hazelius. *August Brunius i Svenska Dagbl.*

Det stora företaget är att anse som en allmän nationell kulturangelägenhet af
vidtomfattande betydelse. *Axel L. Romdahl i Göteb. Hadelstidn.*

Det är ett verk, som drivits fram af en stark intellektuell och nationell hänfö-
relse, hvilken tydligen ej skytt arbete och oppoffringar för att sätta företaget i gång.
Och dettas nationella, konsthistoriska och kulturhistoriska betydelse kan knappt
överskattas. *Sydsvenska Dagbl. Snällp.*

— — — ett företag, hvilket, om och när det har blifvit slutfördt i enlighet
med den af dess påbörjare framlagda väl genomtänkta planen, helt säkert blir af
den allra största betydelse för vårt lands kultur. Arkitekten icke mindre än konst-
historikern skall här finna ett det rikaste och mångsidigaste material samladt för
kännedomen om både kyrklig och profan konst, och kulturhistorikern skall också
få sina lystmåten under studiet af den långa rad volymer, där han i ord och bild
skall se Sveriges kyrkor skildrade, sådana de varit och blifvit under inflytande af
förvandlingens lag (ofta påskyndad af mänsklig dårskap), och genom arkiven få
mången lefvande inblick i det svenska folkets lif under gamla tider.

John Kruse i Idun.

Ett betydelsefullt arbete och en viktig insats i svenska kyrkans gärning just nu
har tagit sin början i och med utgifvandet af det stora verket »Sveriges kyrkor».
Svensk Kyrkotidn.

Sådant det första häftet öfver Sveriges kyrkor i konsthistoriskt inventarium nu
föreligger, är det ett ämne till både stolthet och tacksamhet ur såväl kyrklig som
nationell synpunkt. *Ny tidn. f. kyrka och skola.*

Under tryckning äro:

DALARNA. Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingsl.* Pris
c:a 4 kr.

UPPLAND. Band II, h. 1. *Häfverö och Väddö skeppsl.* Pris
c:a 3 kr.